

עזרא

פרק א

(א) **וּבְשָׁנָת אַחַת לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס** בשנה הראשונה למלכותו של כורש מלך פרס,¹ **לְמַלְאוֹת דְּבַר ה' מִפִּי יְרֵמְיָה** לאחר שהסתיים פרק הזמן שירמיהו הנביא התנבא עליו. ירמיהו התנבא שגלות בבל תארך שבעים

מקורות והערות

מופיע אחרי ספר דניאל, אך אצל חז"ל יש סדר אחר לספרי המקרא.

בעל אמת ליעקב (הרב יעקב קמינצקי זצ"ל) העלה גם הוא את הקושי שהעלה בעל רינת יצחק, וכתב שכוננת רש"י לומר שמבחינת סדר העניינים והאירועים, ספר עזרא ממשיך את ספר דניאל. כמו כן התייחס הרב קמינצקי לאופן כתיבת שמו של כורש. בכל המקרא שמו נכתב בכתיב מלא (כורש), ורק בשני הפסוקים הראשונים של ספר עזרא, שמו נכתב בכתיב חסר, ללא ו' (כרש). הוא מסביר שכתובת השם כורש בכתיב חסר נקראת "משקל עברי", משום שכך היו בני ישראל כותבים את שמו, ושמו של כורש נכתב ב"משקל עברי" דווקא בפסוקים שבהם נאמר שכורש קיים את ציווי ה', ואילו בשאר המקרא הוא כתוב בכתיב מלא.

מלבי"ם: ספר זה הוא המשך לספר דברי הימים שגם הוא נכתב על ידי עזרא, ולכן הוא מחובר. מעין דברים אלה כתב רמב"ן בפירושו לספר שמות (א,א) וביאר שספר דברי הימים כולל את האירועים שאירעו לפני בניין בית המקדש ואילו ספר עזרא כולל את האירועים שאירעו לאחר בניין בית המקדש. דעת סופרים: הכוונה בפסוק לשנה הראשונה למלכותו של כורש על ארץ ישראל, ולא למניין הכללי של שנות מלכותו. הכתוב בא לומר שמיד לאחר שכורש כבש את הארץ, הוא הכריז שיש לבני

1. מצודות. רש"י: "ובשנת" עם ו' החיבור, נועד לחבר את ספר עזרא לספר דניאל. לאחר שבלשצר נהרג, מלך דרוש במקומו, ולאחר מיתתו של דרוש מלך כורש. בשנה הראשונה למלכותו של כורש הסתיימו שבעים השנים שהחלו בזמן גלות יהויקים מלך יהודה, והחל תהליך שיבת ציון, ובשנה זו הונחו היסודות לבית המקדש. אולם עבודת בית המקדש הופסקה, משום שצרי יהודה הלשינו על בני ישראל, וההלשנה הובילה להחלטת כורש להפסיק את בניין בית המקדש. עבודת בית המקדש הופסקה כל ימי מלכותו של כורש וכל ימי מלכותו של אחשוורוש שמלך אחריו. בשנה השנייה למלכותו של דרוש בן אחשוורוש (בנה של אסתר המלכה מאחשוורוש), התיר דרוש להמשיך בעבודת בית המקדש, והעבודות ארכו ארבע שנים והסתיימו בשנתו השישית של דרוש. בין שנתו הראשונה של כורש לשנתו השנייה של דרוש עברו שמונה עשרה שנה, ובשנה השנייה של דרוש הסתיימו שבעים השנים שהחלו בזמן גלות צדקיה מלך יהודה. בפירושו לספר ויקרא ז,טז כתב רש"י שדרך המקרא להוסיף ו' בראש מילה. רינת יצחק: דברי רש"י שספר עזרא מחובר לספר דניאל קשים, שהרי חז"ל אמרו (בבא בתרא יד,ב) שספר עזרא סמוך למגילת אסתר. נכון הדבר שלפי סדר הספרים המקובל ביהדות אשכנז ספר עזרא

שנה, והמסופר בפסוקים התרחש לאחר שהסתיימו שבעים שנים אלו,² העיר ה' את רוח פֶּרֶשׁ מְלֶכֶךְ פָּרַס (בשנה הראשונה למלכותו של כורש) ה' עורר את רצונו של כורש מלך פרס,³ וַיַּעֲבֵר קוֹל בְּכָל מַלְכוּתוֹ כּוֹרֵשׁ צִוּוּהוּ לְהַכְרִיז עַל יַדֵי כְרוּז בְּכָל מַלְכוּתוֹ,⁴ וְגַם בְּמִכְתָּב כּוֹרֵשׁ צִוּוּהוּ אֶת הַצִּוּוּי גַם בְּמִכְתָּב שֶׁהוּא שֶׁלַח לְתוֹשְׁבֵי מַמְלַכְתּוֹ,⁵ לְאָמֹר כֹּךְ אָמַר כּוֹרֵשׁ:⁶ (ב) פֶּה אָמַר פֶּרֶשׁ מְלֶכֶךְ פָּרַס (כך הכריז

מקורות והערות

נסתמה באופן זה. כמו כן כתב שכאשר הכותב אומר שדברי ירמיהו היו על פי דבר ה', הוא מדגיש בכך שהכרזת כורש באה כדבר ה' ולא כדבר שעל פי הטבע. עיין אוצר לדרך על ספר עזרא, שם הבאנו את דברי הרב הוטנר על הסבר נבואת ירמיהו.

3. רש"י. רלב"ג: ה' אמר לכורש בחלום שהוא נתן לו את השליטה על כל ממלכות הארץ, וציווה אותו לבנות את בית המקדש.

המלבי"ם מוסיף אפשרות נוספת על נבואת ישעיהו, והוא כתב שלאחר שדניאל פתר לבלשצר את חלומו, ראו דריוש וכורש שהחלום התקיים, ונדרו לבנות את בית המקדש.

דעת סופרים: ביטוי זה ("העיר ה'") מציין שה' הוריד השפעה על האדם לעשות מעשה מסוים, אך ישנה עשייה שתלויה גם באדם עצמו. לו כורש היה רוצה הוא היה יכול לעשות הרבה יותר ממה שעשה.

4. מצודות.

5. מצודות. מלבי"ם: כורש כתב את הדברים גם במכתב, כדי שלא יהיה ניתן לבטל את הציווי, כמו שידוע לנו שאי אפשר היה לבטל ציווי כתוב של מלכי פרס ומדי.

6. ע"פ הגר"א בפירושו לספר יהושע (א,א). עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר שמות, במאמר "וידבר ה' אל משה לאמר", שם הרחבנו בביאור המילה "לאמר" במקרא.

ישראל רשות לבנות את בית המקדש. ה"דעת סופרים" אף כתב שיש אפשרות לומר שמלכים שמלכו בחלקים של האימפריה הפרסית, נחשבו על ידי כותבי ההיסטוריה כמלכים שמלכו באימפריה כולה, וכך נוצרה שושלת מלכים גדולה מכפי שהיה באמת.

האבן עזרא דוחה את שיטת האומרים שמקור המילה "אחת" הוא מהמילה "אחדת", אלא שהאות ד' יורדת. לדבריו, האות ד' אינה יורדת אף פעם, אלא ש"אחת" היא לשון נקבה, ו"אחד" הוא לשון זכר. לגבי שמו של כורש כתב ראב"ע שמקור שמו הוא מלשון "וכשר הדבר". עיין אוצר המאמרים מאמר ב' שם עסקנו מעט בנושא שמו של כורש.

2. ראב"ע. דעת סופרים: כוונת הפסוק היא שנבואת הפורענות שניבא ירמיהו איננה צריכה להתקיים במלואה. ירמיהו ניבא שבני ישראל יישארו בגלות בכל במשך שבעים שנה, אולם הנבואה הייתה יכולה להתקיים באופן נוח יותר לבני ישראל. בשנה הראשונה למלכותו של כורש מלאו שבעים שנה לעלייתה של ממלכות בבל. לו ה' היה רוצה לקיים את נבואת הפורענות של ירמיהו באופן נוח יותר לישראל, היה ניתן לפרש שכוונת הנבואה היא ששבעים השנים החלו מאז שבבל החלה לשלוט, שמונה עשרה שנה לפני חורבן בית המקדש. עיין אוצר לדרך על ספר דניאל, שם מבואר מדוע נבואה זו

הכרוז וכך נכתב במכתב ששלח כורש) כך אמר כורש מלך פרס: ⁷ **כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם מִינָה אוֹתִי לְמֶלֶךְ עַל כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ, וְלִכֵּן רָאוּי שְׁאֵעֲשֶׂה אֶת רְצוֹנִי, ⁸ וְהוּא פָקֵד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בַּיַּת בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה ה' צִוּוּהָ אוֹתִי לְבָנוֹת לוֹ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּירוּשָׁלַם שְׁבָאֶרֶץ יְהוּדָה. צִוּוּי זֶה נֶאמַר בְּנִבְאוֹתָיו שֶׁל יִשְׁעִיָּהוּ הַנְּבִיא: ⁹ (ג) **מִי בָּכֶם מִפְּלֵ עִמּוֹ** (הַכְּתוּב מִמְּשִׁיךְ בְּדַבְרֵי כוֹרֶשׁ בְּצִוּוּי לַעֲמֹ) **בְּכָל הַמַּמְלָכוֹת שְׂאֵנִי מוֹלֵךְ עֲלֵיהֶן, כָּל אָדָם מֵעַם ה', כָּל אָדָם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ¹⁰ יְהִי אֱלֹהֵיוֹ עִמּוֹ ה' יִהְיֶה בְּעִזְרוֹתוֹ** (וְיִסִּיעֵה לּוֹ לַעֲלוֹת לְאֶרֶץ יְהוּדָה), ¹¹ **וַיַּעַל לְיִרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיֵּשׁ לוֹ רִשׁוֹת מִמְּנֵי לַעֲלוֹת לַעִיר יְרוּשָׁלַם שְׁבָאֶרֶץ****

מקורות והערות

7. השראת השכינה היא בארץ יהודה, ולכן אין מעברים את השנה אלא בה.
 דעת סופרים: יש שתי סיבות העשויות להסביר את הצורך להדגיש שירושלים היא בארץ יהודה. א. כדי שגם הגויים שאינם מכירים יוכלו להבין שמדובר בירושלים שבארץ יהודה. זאת בעיקר על פי דברי חז"ל שהיו שתי ערים שנקראו ירושלים. ב. ההיתר לבנות היה רק באזור בית המקדש ולא בשאר הארץ.
 10. רש"י. מצודות: הכוונה היא לכל העמים שכורש מולך עליהם, שיש להוציא מתוכם את האנשים מעם ישראל.
 11. רש"י. אבן עזרא: הכוונה היא שלאותו אדם ניתן רכוש מאת ה' שיעזור לו לעלות לירושלים. רינת יצחק: השכינה גלתה עם בני ישראל לבבל, וכורש אמר ששכינה זו תעלה אתם. אולם חז"ל אמרו שלא היה גילוי שכינה בבית המקדש השני, ומשמע שדבריו של כורש לא התקיימו. בהמשך כתב שגם לאחר חורבן בית המקדש עדיין לא זזה שכינה ממקום המקדש (מהכותל המערבי), אלא ששכינה זו לא הייתה גלויה, וכורש אמר שהשכינה הגלויה בבבל תעלה אתם.

7. הדעת סופרים מסתפק אם הדברים נכתבו בעברית, כפי המנהג הפרסי לכתוב לכל עם בלשונו, או שהדברים נכתבו במקורם בלשון פרס ובמקרא מובא תרגום שלהם. עיין בהערות לביאורנו לספר דניאל (ב,ד), שם התייחסנו לכך שהפסוקים שם כתובים בלשון ארמית.
 8. מצודות. אבן עזרא: כורש לא ציין שה' הוא גם אלוהי הארץ, משום שהארץ ניתנה לבני אדם. מלבי"ם: כורש חשב שמי שמולך בארץ הוא שליח ה' וה' אינו מתערב בדבריו. דעת סופרים: הביטוי "נתן לי" מתאים לאדם שקיבל את המלוכה ללא מלחמות, ולכן נראה שכורש בעל ההצהרה אינו כורש השני, שעלה למלוכה לאחר מלחמות. עיין באוצר המאמרים, מאמר א', העוסק בכרונולוגיה של מלכי פרס.
 9. רש"י. הנבואה לגבי כורש נלמדת מצירוף שני פסוקים. בספר ישעיהו (מד,כח) נאמר: "הָאֶמֶר לְכוּרְשׁ רֵעִי וְכָל חֶפְצֵי יִשְׁלַם וְלֹאֲמֹר לְיִירוּשָׁלַם תִּבְנֶה וְהִכַּל תִּבְנֶה", ובפסוק הבא (מה,א) נכתב: "כֹּה אָמַר ה' לְמִשִּׁיחוֹ לְכוּרְשׁ". עיין מגילה יב,א. רינת יצחק: הדגש הוא על בניית בית המקדש בארץ יהודה, כדברי הרמב"ם האומר (הלכות קידוש החודש פ"ד הי"ב) שצריך

יהודה,¹² וַיִּבֶן אֶת בַּיִת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל והוא יכול לבנות את בית ה' אלוהי ישראל, את בית המקדש, הוא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם ה' הוא האלוהים המשרה את שכנתו בירושלים¹³: (ד) וְכָל הַנְּשֹׂאֵר מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גַר שָׁם וְכָל אָדָם שִׁיֵּאלֶץ לְהִישָׁאֵר בְּמִקְוֵמוֹ וְלֹא יַעֲלֶה לִירוּשָׁלַם, בגלל שלא יהיה לו מספיק כסף לעלות,¹⁴ יִנְשְׂאוּהוּ אֲנָשֵׁי מִקְמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבְרִכּוּשׁ וּבְבִהֶמָה (כל אדם שאינו יכול לעלות לירושלים בגלל מחסור בממון) אנשי עירו מצווים לספק לו כסף, זהב, מטלטלים בעלי ערך ובהמות,¹⁵ עִם הַנְּדָבָה לְבַיִת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם (הכסף שייתנו לאנשים העולים לירושלים) יתווסף על הנדבה שכל אחד צריך לתרום לבית ה' שבירושלים, לבית המקדש.¹⁶ עד כאן הכרזתו של כורש¹⁷: (ה) וַיִּקְוִמוּ רָאשֵׁי הָאֲבוֹת לְיְהוּדָה וּבְנֵימָן רֹאשֵׁי הַמְּשַׁפְּחוֹת שֶׁל שְׁבִטֵי בְנֵימָן

מקורות והערות

הכלל, שהיא נתונה לעם ישראל תחת השגחתו של ה', בעוד ששאר העולם נתון לגורל המערכה ואינו נמצא תחת השגחה ישירה של ה'.

14. מצודות.

15. מצודות. האבן עזרא מסתפק אם לשון "ינשאוהו" משמעו שהיו נותנים לו משאות (מתנות), או שהיו מרוממים אותו, כיון שהעני נמצא בשפל המדרגה. דעת סופרים: כנראה הכוונה היא שהתושבים העולים לארץ ישראל יפוצו על הרכוש שהם משאירים אחריהם בכך שייתנו להם כסף וזהב. במקום להטריח את העולים למכור את הרכוש לפני יציאתם, יהיה עליהם רק לאסוף כספים תמורת הרכוש שהם משאירים מאחור. כמו כן הסביר שרכוש פירושו דברי ערך שאינם כסף וזהב.

16. מצודות. רש"י: הכוונה היא לגויים, שגם הם היו מצווים לתת כסף למי שלא היה בידו האמצעים לעלות לירושלים, משום שהיו גם גויים שהיו תורמים לבית המקדש.

17. רש"י.

דעת סופרים: מכאן ראייה שכורש כתב את דבריו בלשון פרסית ועזרא תרגם את הדברים, שהרי בפסוק המקביל בסוף דברי הימים נכתב "ה' אלהיו עמו", משום שבספר דברי הימים עזרא הוסיף בתרגומו את תוארו של ה' המציין את מידת הרחמים, על מנת לסיים את הספר בדבר טוב.

12. מצודות. רמב"ן בספר הגאולה, שער ראשון: הרישיון שנתן כורש לחזור לארץ ישראל היה רק לתושבי ממלכת יהודה, ואילו שאר השבטים לא קיבלו רשות לחזור. ייתכן גם לפרש שכל השבטים קיבלו רשות לחזור, אלא ששאר השבטים נמנעו מלחזור משום שהם לא רצו לרחוק את הקץ. עיין אוצר המאמרים, מאמר ג', שם הרחבנו בעניין עשרת השבטים, האם הם חזרו בתקופת בית המקדש השני.

13. מצודות. מלבי"ם: נכון הדבר שלעתיד לבוא בית המקדש יהיה מקום שאליו יעלו כל העמים, אך כורש חשב שעוד לא הגיעה העת לכך, ולכן הוא אמר שירושלים היא יוצאת מן

ויהודה הזדרזו, ¹⁸ וְהַפְּהָנִים וְהַלְוִיִּם וכן הזדרזו הכוהנים והלוויים, לְכָל הָעִיר הָאֵלֶּהִים אֶת רוּחֹו לְעֲלוֹת לְבָנוֹת אֶת בֵּית ה' אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם (ראשי המשפחות של שבטי יהודה ובנימין, הכוהנים והלוויים) וכל מי שה' עורר את רצונו לעלות ולבנות את בית ה' בירושלים¹⁹: (ו) וְכָל סְבִיבְתֵיהֶם וכל העמים ששכנו מסביב לאנשים מישראל שעלו לירושלים,²⁰ הִזְקֹוּ בִידֵיהֶם בְּכָלִי כֶסֶף בְּזָהָב בְּרְכוּשׁ וּבַבְּהֵמָה וּבַמְּגָדָנוֹת (כל העמים ששכנו מסביב לאנשים מישראל שעלו לירושלים) חִזְקוּ אֶת הָעוֹלָם לירושלים בזה שנתנו להם כלי כסף, זהב, מטלטלים בעלי ערך, בהמות, ודברים נוספים טובים ומעולים (כמו פירות, כלים ובגדים מעולים),²¹ לְבַד עַל כָּל הַתְּנָדָב (העמים חִזְקוּ אֶת הָעוֹלָם) בְּנוֹסֶף לְנִדְבָה שֶהֵם תְּרָמוּ לְבַנְיִן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ²²: (ז) וְהַמְּלֶךְ כּוֹרֵשׁ הוֹצִיא אֶת כָּלִי בֵּית ה' הַמֶּלֶךְ כּוֹרֵשׁ הוֹצִיא אֶת כָּלִי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַרְאִשׁוֹן,²³

מקורות והערות

21. מצודות. דעת סופרים: בדרך כלל המשמעות של "חִזְקוּ" במקרא היא חִזְקוּ עֲצָמֵי או פְּנִימִי. כאן הכוונה היא שהסביבה נתנה לבני ישראל את האפשרות לפעול. כמו כן הסביר שהכתוב מדגיש שהעולים קיבלו כלי כסף ולא כסף ממש, משום שנתנת כלי כסף היא נתינה מכובדת יותר מנתינת כסף. בהמשך דבריו הוסיף שהעמים נתנו לעולים יותר ממה שכורש דרש מהם במכתב, שהרי הם נתנו להם גם מגדנות. ברור שהמגדנות היו חשובות. אפשר שהם היו פירות משובחים, מתנות סמליות או בגדים נכבדים. עיין ביאורנו לספר בראשית כד, נג.

22. מצודות. דעת סופרים: הפסוק אינו אומר במפורש שהנדבות היו לבית המקדש, בגלל שיש בעיה בקבלת נדבות מגוי לצורך בניין המקדש (עיין בביאורנו להלן ד, ד, ובאוצר המאמרים, מאמר ה', שם הרחבנו בעניין השתתפות גויים בבניין בית המקדש).

23. מצודות. דעת סופרים: הוצאת כלי המקדש ממקומם מוזכרת במקרא שלוש פעמים בלבד.

18. מצודות. ביארנו את המילה "קמו" בלשון זירזו על פי רד"ק, שמואל א', טז, יב. מלבי"ם: כאן הייתה אתערותא דלתתא, ולאחר מכן הייתה אתערותא דלעילא מאת ה' לשאר העולים לירושלים. דעת סופרים: גם אנשים משבטים נוספים עלו לארץ ישראל, אלא שהם לא הוזכרו משום שמנעו מהם מלהיות פעילים מחשש שהם יחדשו את המחלוקת על מעמדה של ירושלים כעיר הקודש. עיין אוצר המאמרים, מאמר ג', שם הרחבנו בעניין שבי הגולה - האם בין העולים היו גם מבני עשרת השבטים.

19. מצודות. דעת סופרים: רק מי שזכה לסיוע מאת ה' לעורר את רוחו לעלות עלה יחד עם בני ישראל. שאר העם היו יכולים לעלות רק אם הם התאמצו מאוד. בימי עליית עזרא, היו כמה אנשים שהועלו בעל כורחם.

20. מצודות. דעת סופרים: יש כאן השוואה בין יציאת מצרים, שאז נתנו המצרים לבני ישראל כלי כסף וכלי זהב, לבין העלייה של בני ישראל מגלות בבל, שהגויים ששכנו סביב העולים נתנו להם רכוש.

אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר מִירוּשָׁלַם וַיִּתְּנֵם בְּבֵית אֱלֹהֵיו (את כלי בית המקדש הראשון) שנבוכדנצר הוציא מירושלים והניח בבית העבודה הזרה שלו (ומשמם כורש הוציא אותם)²⁴: (ח) וַיּוֹצִיאֵם פּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרַס עַל יַד מְתַרְדֵּת הַגְּזָבָר כּוֹרֵשׁ הוֹצִיא אֶת כְּלֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן, בִּאֲמֻצְעוֹת מִתְרַדֵּת הַגְּזָבָר, שֶׁהוּא צִוּוּהוּ אֹתוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן. אֲמִנֵם כּוֹרֵשׁ לֹא הוֹצִיא אֶת הַכְּלִים בְּעֻצְמוֹ, אֲךָ הוּא צִוּוּהוּ אֶת מִתְרַדֵּת הַגְּזָבָר לַעֲשׂוֹת כֵּן,²⁵ וַיִּסְפְּרֵם לְשִׁשְׁבַּצַר הַנְּשִׂיא לַיהוּדָה מִתְרַדֵּת סִפֵּר אֶת כָּל הַכְּלִים, וְלֵאחֵר מִכֵּן מָסַר אוֹתָם לְשִׁשְׁבַּצַר שֶׁהִיָּה נְשִׂיא שֶׁבֵט יְהוּדָה (ישנה מחלוקת האם הכוונה היא לדניאל או לזרובבל)²⁶: (ט) וַאֲלֵה מִסְפָּרָם זֶה מִנִּיַּן כְּלֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:²⁷ אֲגַרְטָלִי זָהָב שְׁלֹשִׁים שְׁלוּשִׁים אֲגַרְטָלִים עֲשׂוּיִים מִזָּהָב. הָאֲגַרְטָלִים הֵם כְּלִים שֶׁשִּׁמְשׁוּ

מקורות והערות

בכלים האלה בבית המקדש. דעת סופרים: מוזכרת כאן הוצאה נוספת משום שהיו שתי פקודות של הוצאה. בשלב הראשון הכלים הוצאו מבית העבודה זרה, ודבר זה היה עלול לגרום התנגדות מצד הכמרים. בשלב השני הכלים ניתנו למתרת ונספרו. בפסוק הוזכר שמו של מתרת כדי להדגיש שהוצאת הכלים על ידי גזבר המלך הייתה חוקית ונעשתה על פי פקודתו של כורש מלך פרס.

26. מצודות. דעת סופרים: יש אומרים שששבצר הוא דניאל. ספר דניאל נקרא על שמו הראשון של דניאל לפני שהוא נלקח בשבי. כאשר דניאל הגיע לבבל, שינה מלך בבל את שמו לבלשצר. בימי הפרסים נשתנה שמו לששבצר. בבניית המזבח הוא לא הוזכר משום שהוא לא התערב בכל דבר והוא חלק כבוד לזרובבל. עיין אוצר מפרשי התנ"ך לספר דניאל באוצר המאמרים, שם הרחבנו בעניין זמן פעולתו של דניאל ובעניין זיהוי דניאל כששבצר.

27. רש"י.

ניתן להסביר זאת בשני אופנים, וייתכן שהם משלימים זה את זה. א. הבבלים רצו לשמור על כלים אלו כזכר לניצחונם במלחמה נגד בני ישראל. ב. הייתה זו השגחה אלוהית על מנת לשמור על הכלים.

שׁוֹרֵת אַגְרוֹת מִשֶּׁה יוֹרֵה דֵּעָה, ח"ד סימן ס"ג: מכאן הוכחה שהכלים לא יצאו לחולין על ידי נבוכדנצר, שאם כן – לא הייתה שום משמעות לכך שכורש מסר את כלי המקדש. אם נבוכדנצר חילל את הכלים והם יצאו לחולין, אזי לא היה לכלים אין שום יתרון על פני שאר הכסף והזהב שכורש מסר לעולים. עיין בהערות לביאורנו ח, כח.

24. מצודות.

25. מצודות. מצאנו מחלוקת בפרשנים מה היה תפקידו של מתרת. ראב"ע: תפקידו היה להיות גזבר המלך בכל הנושאים. רלב"ג: תפקידו היה להיות ממונה על כלי בית המקדש. מהרי"ט: הוא היה לוי שהיה ממונה לשמור על האוצרות. מלבי"ם: על ידי המסירה לגזבר כורש ביטל את העבודה הזרה, וכך היה מותר לחזור ולהשתמש

שרק מעטים עלו עמו, ורוב עם ישראל נשאר בגלות, משום שעזרא הסופר התייחס לאלה שבחרו להישאר בגלות כאילו הם התנתקו מעיקר העם שעלה³⁵:

פרק ב'

(א) **וְאֵלֶּה בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֵלִים מְשֻׁבֵי הַגּוֹלָה הָאֲנָשִׁים הַמוֹזְכְּרִים לְהֵלֵךְ הֵם בְּנֵי**

מקורות והערות

שלאורך הפרק הוא הוכיח את המסר המרכזי שמובא בפסוק הראשון.

נחלק את הפרק לנושאים: מיד לאחר התיאור של שיבת בני ישראל לעריהם בפסוק א, מופיעה רשימה של מנהיגי העולים. בפסוקים ג-יט מופיעה רשימה של משפחות שעלו מבבל. לרשימה זו אין כותרת או סיכום. בפסוקים כ-לה מופיעה רשימת משפחות שחזרו לעריהם. גם לרשימה זו אין כותרת או סיכום. בפסוקים לו-לט מובאת רשימת הכהנים, ומיד לאחר מכן, בפסוקים מ-מא יש רשימה קצרה של לויים. לאחר רשימת הלויים, ישנה רשימה של עולים נוספים, שבסופה, בפסוק סה, מוזכרים המשוררים והמשוררות. רשימת הנתינים מופיעה לאחר רשימת הלויים. הנתינים מוזכרים רק בשמות המשפחה שלהם, אך מספרם לא מובא. לאחר מכן מוזכרים העולים מבין עבדי שלמה, ומובא המניין הכולל של שתי קבוצות אלה - הנתינים ועבדי שלמה - ביחד. בפסוקים נט - סג מסופר על העולים שלא יכלו לומר מהו ייחוסם. הפרק מסתיים במניין בהמות העולים ובתרומות העולים לבניין בית המקדש.

רשימת העולים שבפרק נועדה לתאר את שבי הגולה השבים לארץ ישראל לאחר הכרזת כורש. רק מיעוט קטן מעם ישראל עלה לאחר ההכרזה. מבנה הפרק נועד להדגיש את חזרת עם ישראל לארצו. וכך כותב זאת ר' שמואל הכהן: "מעלה יתירה הייתה לגאולת בבל על גאולת מצרים.

מוכנים לעלות לארץ ישראל. בהמשך דבריו דייק מהפסוק שעלייה זו לארץ ישראל הייתה מהירה יותר מעליית עזרא, שמונה עשרה שנה לאחר מכן.

35. ממשה ועד עזרא עמוד 140.

1. ההערה הבאה מבוססת על דבריו של ר' שמואל הכהן בספרו ממשה ועד עזרא, עמוד 147 והלאה. פרק ב' של ספר עזרא כולל רשימת עולים מהגולה. רשימות מעין אלו מצויות לא מעט בספרי המקרא. ויש לשאול: מדוע נכתבה הרשימה ומה היא באה ללמדנו? כדי לענות על שאלה זו יש להתבונן במסגרת הפרק: הפרק מתחיל בפסוק המתאר את שיבת ישראל לעריהם: "וְאֵלֶּה בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֵלִים מְשֻׁבֵי הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְבָבֶל וַיָּשׁוּבוּ לְיְרוּשָׁלַם וַיְהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ", ומסיים בפסוק המתאר אף הוא את שיבת ישראל לעריהם: "וַיָּשׁוּבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּמִן הָעָם וְהַמְּשֻׁרְרִים וְהַשׁוֹעָרִים וְהַנְּתִינִים בְּעָרֵיהֶם וְכָל יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם". בתווך בין שני הפסוקים, מצויות מספר רשימות המרכיבות את הרשימה הכוללת של שבי הגולה. עצם החזרה בסוף הפרק על התוכן המופיע כבר בתחילתו, מצביע על המסר המרכזי העולה מבין פסוקי הפרק: הפסוק הראשון מציע את המסר המרכזי, ולאחר מכן מובאת רשימת העולים שמטרתה להוכיח מסר זה. כאשר הכתוב חוזר בסוף הפרק על מה שנאמר כבר בפסוק הראשון, הוא אומר בכך

ארץ ישראל שעלו עתה מגלות בבל,² אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל לבבל³ וישבו לירושלם האנשים שגרו לפני הגלות בירושלים, חזרו לירושלים,⁴ ויהודה איש לעירו

מקורות והערות

דעת סופרים: מהשוואת רשימות הייחוסים שבפרק זה עם רשימת העולים שבספר נחמיה פרק ז', אנו למדים שהיו מעטים שלא קמו לעלות מיד עם הכרזתו של כורש, אלא עלו לאחר מכן, ובעת עריכת כתבי הייחוסים הם היו כבר בארץ ישראל. מאידך גיסא היו מעטים שעלו מיד לאחר הכרזת כורש, אך חזרו אחר כך לבבל או יצאו לארצות אחרות. כמו כן כתב ש"בני המדינה" הוא שם כולל, שמשמעו שמכלל העולים היו גם מבני עשרת השבטים. בנוסף לכך, הביטוי מבטא את העובדה שהעולים היו אנשים מכובדים, שלא היו צריכים לברוח מבבל. עיין באוצר המאמרים, מאמר ג', שם ביארנו בהרחבה האם בין העולים היו גם מבני עשרת השבטים.

דעת מקרא: הכתוב לא ציין האם כל העולים עלו יחד עם זרובבל, או שהיו מהם שעלו אחריו. בספר אם הבנים שמחה פרק שלישי, כתב הקדוש רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד, שהכתוב קרא לשבי הגולה "עולים" עוד לפני שהם עלו, משום שמשעה שחשבו לעלות – נקראו כבר בני ארץ ישראל.

3. דעת סופרים: בכתוב של הפסוק שמו של נבוכדנצר מופיע באופן שונה מהמקובל במקרא, וזאת משום שהיו אופנים שונים בתרגום שמו.

4. רש"י. דעת סופרים: העולים חזרו תחילה לירושלים ולאחר מכן יישובם התפשט גם לשאר ערי יהודה. הרישיון של כורש התייחס רק

שבי הגולה שבו לעריהם שישבו בהן הם או אבותיהם בימי בית ראשון, ונתקיימו בשבי ציון דברי הנביא: 'שובי בתולת ישראל, שובי אל עריך אלה'. ר' שמואל הכהן מיישב על פי עקרון זה קשיים שונים העולים מפסוקי הפרק. נביא רק חלק מההסברים שהוא מציע. א. הפרק החל ברשימת משפחות, ללא ייחוס למקום מסוים, ולאחר מכן עבר לרשימת משפחות שיוחסו למקומות מסוימים. נושא הפרק הוא חזרת שבי הגולה למקומות שמהם הם גלו. המשפחות הראשונות לא היו יכולות לחזור לערים שמהן הן הוגלו (משום שהן היו חרבות), ומשום כך הערים אינן מוזכרות. לעומת זאת ברשימת המשפחות המובאת החל מפסוק כ – העולים חזרו לערים שמהן הם גלו, ולכן שמות הערים מוזכרים. ב. הכוונה והלויים הוזכרו רק לאחר שהוזכרו העולים משבטי יהודה ובנימין. מגמת הכתוב לספר על חזרת שבי הגולה לארצם, וכיון שלבני שבט לוי לא הייתה נחלה, הם הוזכרו רק אחרי העולים שהיה להם נחלה לשוב אליה. ג. מובן מדוע הוזכר מניין המדויק של בהמות העולים, שכן הן שימשו מעין מכשירי מצווה לעליית שבי הגולה.

2. מצודות. מלבי"ם: הכתוב מנה כאן את האנשים החשובים שעלו, והם אלה שגלו בגלות יכניה ("החרש והמסגר"). נבוכדנצר הגלה אותם לעיר הבירה בגלל שהם היו אנשים חשובים. בספר נחמיה הוזכרו האנשים הפשוטים, שגלו בגלות צדקיה, ואותם הושיב נבוכדנצר בערי הממלכה השונות.

ומי שגרו בערים אחרות בממלכת יהודה, חזרו לעריהם⁵: (ב) אֲשֶׁר בָּאוּ עִם זְרֻבָבֶל יִשׁוּעַ נְחֻמְיָה שְׂרִיָּה רַעְלִיָּה מְרֹדָכִי בְלָשָׁן מְסַפֵּר בְּגוֹי רְחוּם בַּעֲנָה האנשים שעלו מהגולה בבבל עלו עם האנשים החשובים הבאים: זרובבל (שהיה צאצא של יהויכין מלך יהודה),⁶ ישוע, נחמיה, שריה, רעליה, מרדכי בלשן, מספר, בגוי, רחום ובענה,⁷ מְסַפֵּר אֲנָשִׁי עִם יִשְׂרָאֵל האנשים שהוזכרו בפסוק זה, הם האנשים החשובים שעלו מבבל⁸: (ג) בְּנֵי פְרָעֹשׁ אֲלֻפִּים מָאָה שִׁבְעִים וְשָׁנָיִם בסך הכול עלו מבבל אלפיים מאה שבעים ושניים מצאצאיו של אדם

מקורות והערות

זרובבל נולד בבבל. בגמרא בסנהדרין לח,א נאמר שזרובבל הוא נחמיה בן חכליה, ואילו מהפסוקים כאן עולה שנחמיה וזרובבל הם שני אנשים שונים. ניתן לתרץ זאת בכמה אופנים: א. נחמיה שהוזכר בפסוק זה איננו נחמיה בן חכליה. ב. מדובר באדם אחר שאף הוא נקרא זרובבל, כדי שלא יחליפו אותו בנחמיה, שותפו של עזרא. ג. זרובבל שהוזכר בפסוק הוא נחמיה בן חכליה, שעזב את ארץ ישראל משום שהוא היה מזרע המלוכה, והיה ניתן לייחס לו כוונה של מרידה במלכות כפי שטענו צרי יהודה, ועל כן הוא הסתיר את זהותו. כמו כן כתב שאם נחמיה המוזכר בפסוק הוא נחמיה המוזכר בספר נחמיה, צריך לומר שהוא חזר מארץ ישראל לבבל. על שריה כתב שהוא אביו של עזרא והוא היה מאנשי כנסת הגדולה. לגבי מרדכי כתב שכאן הוא נמנה חמישי אך בספר נחמיה הוא נמנה שישי, משום שהוא ירד מחשיבותו בעיני חכמים. כמו כן הסביר שבלשן הוא תואר שניתן לו משום שידע את לשונות העמים. לגבי "מספר" כתב שהוא הנקרא בספר נחמיה מספרת, אלא ששם שינו מעט את שמו, כדי שלא יחשבו שמדובר בסכום חשבונאי.

8. מצודות.

להתיישבות בירושלים, ומכאן ששבי הגולה עברו על דבריו של כורש.

5. רש"י. דעת סופרים: היה ציווי גם על השבים מעשרת השבטים לחזור למקומותיהם (למרות שלא הכירו אותם) כדי שיהיה אפשר להנהיג את השמיטה והיובל. עיין אוצר המאמרים, מאמר ג', שם ביארנו בהרחבה האם בין העולים היו גם מבני עשרת השבטים.

6. דעת מקרא.

7. מצודות. רלב"ג: ישוע הוא יהושע הכהן הגדול. נחמיה הוא נחמיה בן חכליה. מרדכי בלשן הוא מרדכי היהודי ממגילת אסתר, שירד חזרה לפרס כדי לבקש מהמלך רשות לבנות את בית המקדש, ונקרא בשם "בלשן" על שם שהיה יודע שבעים לשון (עיין מהרש"א מגילה טו,א). רינת יצחק הביא את דברי הגמרא במנחות האומרת שמרדכי נקרא "בלשן" משום שהוא היה מערכב את הלשונות ודורש. האבן עזרא הסתפק האם מרדכי בלשן הוא אדם אחד (מרדכי היהודי) או שמדובר בשני בני אדם: מרדכי (היהודי), ואדם נוסף ששמו בלשן. רש"י: חלק מהאנשים הכלולים ברשימה המופיעה בפסוקים הבאים יוחסו לאביהם, וחלק מהם יוחסו למקום המגורים שלהם. דעת סופרים:

ששמו פרעוש⁹: (ד) בְּנֵי שְׁפֹטִיָּה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁבַעִים וּשְׁנָיִם: (ה) בְּנֵי אָרַח שְׁבַע מֵאוֹת חֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים: (ו) בְּנֵי פַחַת מוֹאָב הַצֹּאצְאִים שֶׁל אָדָם שִׁשִּׁימֵשׁ כְּמוֹשֵׁל מוֹאָב. לִפְנֵי גְלוּת בָּבֶל שֶׁלְטָה מִמְּלַכַת יְהוּדָה עַל מוֹאָב. רֹאשׁ בֵּית הָאָב שֶׁל הָעוֹלָיִם הָאֵלֶּה שִׁימֵשׁ כְּשֵׁלִיט מוֹאָב מִטַּעַם מִמְּלַכַת יְהוּדָה,¹⁰ לְבְנֵי יִשׁוּעַ יוֹאָב מִסַּפֵּר הַצֹּאצְאִים כּוֹלֵל אֶת צֹאצְאֵיהֶם שֶׁל יִשׁוּעַ וְשֶׁל יוֹאָב, שֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם מִצֹּאצְאֵי שֶׁל מוֹשֵׁל מוֹאָב,¹¹ אֲלֵפִים שְׁמֹנֶה מֵאוֹת וּשְׁנָיִם עֶשְׂרִים: (ז) בְּנֵי עֵיִלָם אֲקֹף מֵאֲתֵימ חֲמִשִּׁים וָאַרְבָּעָה¹²: (ח) בְּנֵי זְתוּא תִשְׁעֵי מֵאוֹת וָאַרְבָּעִים וְחֲמִשָּׁה: (ט) בְּנֵי זָכִי¹³ שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁשִׁים: (י) בְּנֵי בְנֵי שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם: (יא) בְּנֵי בְבִי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: (יב) בְּנֵי עִזְגָד אֲקֹף מֵאֲתֵימ עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: (יג) בְּנֵי אֲדַנִּיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שְׁשִׁים וּשְׁשָׁה: (יד) בְּנֵי בְגִי אֲלֵפִים חֲמִשִּׁים וּשְׁשָׁה: (טו) בְּנֵי עֲדִין אַרְבַּע מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וָאַרְבָּעָה: (טז) בְּנֵי אֶטֶר לִיחֲזַקִיָּה אֶטֶר הָיָה מִצֹּאצְאֵי שֶׁל חֲזַקִיָּה,¹⁴ תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה סָךְ הַכּוֹל עָלוּ מִהַגּוֹלָה תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנֶה

מקורות והערות

משפחה המעורבת משתי משפחות, ובני אותן משפחות ייחסו את עצמם לשני האנשים המכובדים שעמדו בראשן - יואב וישוע.

12. דעת סופרים: ייתכן שהשוויון בין מספר העולים ממשפחה זו, למספר העולים ממשפחות עילם האחרת (ראה להלן פסוק לא) היה מכונן, משום שהייתה מגמה להשוות את מספר העולים של שתי המשפחות בעלות השם הזהה, כשם ששנים עשר הנשיאים את אותם קרבנות בחנוכת המזבח בימי משה.

13. האבן עזרא מביא גרסה שיש כאן קרי וכתוב. לפי הכתיב שמו היה זכאי ולפי הקרי - זכאי. המשמעות היא שאדם זה נקרא בשני השמות הללו.

14. מצודות.

9. דעת סופרים: ייתכן שבמניין זה נמנו גם הנשים והילדים. לא היה ניתן לייחס כל אחד לשבטו, משום שהיו נישואים בין-שבטיים ולא רצו לפלג את המשפחות. אולם ייתכן שנמנו כאן המשפחות, ולכן לא היה שינוי במניין בני פרעוש במפקד השני, היות ובסך הכול אנשים אלו נכנסו לתוך המניין. לפי זה, מניין העולים היה בערך מאה וחמישים אלף איש. כמו כן כתב סדר האנשים ברשימה הוא לפי סדר התארגנותם לצאת לדרך. בעניין פרעוש כתב שאין הכוונה לאדם מסוים, אלא לשם של אחת ממשפחות העולים.

10. מצודות + דעת מקרא.

11. מצודות. האבן עזרא מסתפק אם יואב וישוע היו לפני פחת מואב, כלומר שהם היו ראשי המשפחה. דעת סופרים: מדובר על

צאצאיו של חזקיה¹⁵: **יז**) בְּנֵי בְּצִי שְׁלֹשׁ מְאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: **יח**) בְּנֵי יִרְיָה מֵאָה וּשְׁנָיִם עֶשְׂרִים: **יט**) בְּנֵי חֲשֵׁם מְאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: **כ**) בְּנֵי גְבַר תְּשֻׁעִים וַחֲמֹשֶׁה: **כא**) בְּנֵי בֵּית לָחֶם מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: **כב**) אֲנָשֵׁי נְטָפָה חֲמֻשִׁים וּשְׁשָׁה¹⁶: **כג**) אֲנָשֵׁי עֲנַתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנֶה¹⁷: **כד**) בְּנֵי עֲזֻמֹּת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם: **כה**) בְּנֵי קְרִית עָרִים¹⁸ כְּפִירָה וּבְאֲרוֹת שֶׁבַע מְאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה בֶּסֶךְ הַכּוֹל עֵלּוּ שֶׁבַע מְאוֹת אַרְבַּעִים וּשְׁלוֹשָׁה אֲנָשִׁים שֶׁהֵם וּמִשְׁפַּחְתָּם שֶׁגָּרוּ בְּעִבְרָה בְּשִׁלּוֹשֵׁת הַמְּקוֹמוֹת הַלָּלוּ: קְרִית יַעֲרִים, כְּפִירָה וּבְאֲרוֹת¹⁹: **כו**) בְּנֵי הָרְקָמָה וְגִבְעֵי שֵׁשׁ מְאוֹת עֶשְׂרִים וְאַחַד: **כז**) אֲנָשֵׁי מִכְמָס מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם: **כח**) אֲנָשֵׁי בֵּית אֵל וְהַעִי מְאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה: **כט**) בְּנֵי נְבוּ²⁰ חֲמֻשִׁים וּשְׁנָיִם: **ל**) בְּנֵי מְגִבִּישׁ מֵאָה חֲמֻשִׁים וּשְׁשָׁה: **לא**) בְּנֵי עֵיִלָם אַחַר בְּנוֹסָף לְעֵילָם הַמּוֹזְכָר בְּפִסְוֹק ז', הִיָּה אָדָם נוֹסָף שֶׁשָּׁמוֹ הָיָה עֵילָם, וּמִסְפַּר צֶאֱצָאֵי שְׁנֵי אֲנָשִׁים אֵלֶּה הָיָה זֶה²¹ אֶלְפָּה מְאוֹת חֲמֻשִׁים וְאַרְבָּעָה: **לב**) בְּנֵי חָרֶם שְׁלֹשׁ מְאוֹת וְעֶשְׂרִים: **לג**) בְּנֵי לָד הָדִיד וְאוֹנוֹ שֶׁבַע מְאוֹת עֶשְׂרִים וַחֲמֹשֶׁה: **לד**) בְּנֵי יֶרְחוֹ שְׁלֹשׁ מְאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמֹשֶׁה: **לה**) בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשָׁת אֶלְפִים וְשֵׁשׁ מְאוֹת וּשְׁלֹשִׁים:

מקורות והערות

15. מצודות בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שאטר הצטרף לצאצאיו של חזקיה. האבן עזרא כתב גם הוא שני פירושים. לפי פירושו אחד אטר היה בנו יחידו של חזקיה, ולכן גם הוא נחשב ראש המשפחה, ולפי הפירושו השני אטר היה בנו של חזקיה ולא היה ראש משפחה.
16. דעת סופרים: במניין שבספר נחמיה צורפו אנשי נטופה לאנשי בית לחם, כנראה בגלל שהיו אלה שתי ערים סמוכות זו לזו, והיו נראות כעיר אחת.
17. אבן עזרא: למרות שהייתה גזרה שכל אנשי ענתות ימותו (ירמיהו יא, כא-כג), הגזרה התבטלה משום שהם חזרו בתשובה, ונותרו מאה עשרים
18. ושמונה מהם בחיים. לדבריו יוצא שכל אנשי ענתות עלו מהגולה.
19. הפרשנים מזהים מקום זה עם קריית יערים המוכרת. דעת מקרא: קריית יערים נפלה בנחלת שבט יהודה, אלא שהגבעה שמצפון לה נפלה בנחלת שבט בנימין. מפסוק זה משמע שבני שבט בנימין ישבו בכל העיר.
20. מצודות.
21. האבן עזרא מסתפק אם "נבו" הוא שם אדם או שם מקום. דעת מקרא: נבו היא נוב עיר הכהנים שהייתה סמוכה לירושלים.
22. מצודות. דעת מקרא: עילם הראשון היה משבט יהודה ואילו עילם שבפסוק זה היה משבט בנימין.

(לו) הַפְּהִנְיִים בפסוקים הבאים (לו-לט) מפורש מספר הכוהנים שעלו מבבל,²² בְּנֵי יִדְעִיָּה לְבֵית יֵשׁוּעַ ידעיה היה מיוחס לישוע הכהן,²³ תְּשַׁע מְאוֹת שְׁבַעִים וּשְׁלֹשָׁה: (לז) בְּנֵי אֶמֶר אֶלֶף הַמְּשִׁים וּשְׁנָיִם: (לח) בְּנֵי פְּשִׁחֹר אֶלֶף מְאֹתֵים אַרְבָּעִים וּשְׁבַעִים: (לט) בְּנֵי חָרֵם²⁴ אֶלֶף וּשְׁבַעִים עָשָׂר: (מ) הַלְוִיִּם בפסוקים להלן מפורש מספר הלוויים שעלו מבבל,²⁵ בְּנֵי יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיָּאל לְבְנֵי הַזְּדִיָּה יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיָּאל היו מצאצאיו של הודויה, והכתוב מונה את מספר צאצאיהם שעלו מבבל,²⁶ שְׁבַעִים וְאַרְבָּעָה: (מא) הַמְּשֻׁרְרִים צאצאי הלוויים שתפקידם

מקורות והערות

הישראלים שלו, וכאן - מספר הצאצאים שלו שהיו כוהנים.

25. ע"פ רש"י בפירושו לפסוק לו'.

26. מצודות. רינת יצחק: לא נאמר מה היה תפקידם של ישוע וקדמיאל, וזאת למרות שבפסוקים הבאים מוזכרים לויים שהיו בעלי תפקידים - משוררים ושוערים. אלא שישוע וקדמיאל היו בני פחות משלושים שנה, ולכן הם לא היו יכולים לעבוד עבודה קבועה, ולא נזכרו כבעלי תפקידים. (עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר במדבר, באוצר המאמרים, מאמר ה', שם הרחבנו בעניין גיל עבודת הלוויים, והבאנו את דברי הרמב"ם האומר שלוי בן פחות משלושים שנה - יכול לעבוד רק עבודה עראית).

הסבר אחר: ישוע וקדמיאל היו שומרים על המקדש, אלא שהלוויים ששמרו על המקדש לא היו מיוחדים לעבודתם, וכל מי שרצה לשמור היה יכול לעשות כן (היו משבצים את הלוויים רק לתפקידי השירה ופתיחת השערים), ובני ישוע וקדמיאל היו שומרים, אלא שתפקידם לא הוזכר משום שכל מי שרצה היה יכול לעשות תפקיד זה. אלא שלא ניתן לומר כן, כיון שהאבן עזרא והמצודות מפרשים שהשוערים שהוזכרו בפסוק מב' היו שומרים על השערים, ומשמע

22. מצודות. דעת סופרים: בין העולים מבבל הייתה חסרה המשפחה הראשונה שנמנתה בדברי הימים, משפחת יהויריב (וכן עוד משפחות). העדרה של משפחת יהויריב מובן, משום שחורבן בית המקדש אירע בזמן עבודת משמרת יהויריב במקדש. כוהנים רבים נהרגו בזמן חורבן המקדש, ורבים מהם קפצו לתוך האש, וייתכן שכולם מתו. המספר הכולל של הכוהנים היה גדול מאוד ביחס לכלל העולים בשעה זו - כעשירית מהעולים היו כוהנים (אולם לא ידוע כיצד נמנו הכוהנים, מאיזה גיל, וכדומה). לעומת זאת רק לויים מעטים עלו מבבל. ייתכן שזה משום שלא הביאו להם את המעשרות, לאחר שכבר בוטלה התקנה להעלות את המעשרות לבית המקדש, ולא הוקמו מקומות נוספים שמהם הלוויים ייקחו את המעשר. ייתכן גם שרבים מהלוויים נהרגו. ייתכן גם שהם לא רצו לחדש את עבודת הנגינה משום שההיתר לבנות את בית המקדש ניתן על ידי גויים.

23. מצודות.

24. מצודות מסתפק האם חרים זה אינו חרים המוזכר בפסוק לב', או שמא מדובר באדם אחד, אלא שבפסוק לב' מובא מספר הצאצאים

היה לשיר בבית המקדש הראשון, ²⁷ בְּנֵי אֶסָף מֵאֵה עֲשָׂרִים וּשְׁמֹנֶה: (מב) בְּנֵי הַשְּׁעָרִים צאצאי הלויים שתפקידם היה לשמור על השערים שבבית המקדש הראשון, ²⁸ בְּנֵי שְׁלוֹם ²⁹ בְּנֵי אֲטֵר ³⁰ בְּנֵי טַלְמוֹן בְּנֵי עֶקֶב בְּנֵי הַטִּיטָא בְּנֵי שְׁבִי הַכֹּל מֵאֵה שְׁלֹשִׁים וְתִשְׁעָה: (מג) הַנְּתִינִים צאצאי הגבעונים שיהושע עשה מהם חוטבי עצים ושואבי מים למשכן ולמקדש, ³¹ בְּנֵי צִיחָא בְּנֵי חֲשׂוּפָא בְּנֵי

מקורות והערות

כמו כן ניתן להוכיח מכאן שרשימת הייחוסים המובאת כאן איננה אותה רשימה המופיעה בספר נחמיה פרק ז', שהרי כאן נאמר שהלויים היו צאצאים של השוערים, ואילו בספר נחמיה מבואר שהם היו שוערים בעצמם.

29. דעת סופרים: בתקופה זו היו לויים שנקראו שלום ואטר על שם לויים קדמונים שנקראו בשמות אלה.

30. גם בפסוק טז' מובאת משפחה ששמה היה "אטר", אלא שהם לא היו לויים.

31. מצודות. הוא מוסיף שהם נקראו נתינים משום שיהושע עשה אותם חוטבי עצים ושואבי מים. אבן עזרא: שאל מדוע נקראו הנתינים בשם זה וענה משום שיהושע נתן אותם לחוטבי עצים ושואבי מים. על כך הקשה: הרי כתוב שדוד מינה אותם לנתינים? והוא ענה על כך שתי תשובות. א. דוד קיים את היותם נתינים לאחר שיהושע כבר מינה אותם על כך. ב. עד לימי דוד נקראו גבעונים ובימי דוד נקראו נתינים.

דעת סופרים: מכאן מוכח שהנתינים היו נאמנים לתורה ולישראל, שאם לא כן הם לא היו חוזרים יחד עם העולים. כמו כן כתב שהכתוב פירט את רשימת הנתינים למרות שהם לא היו רבים. מטרת הפירוט היא שיהיה ידוע מי הם, ולא יבואו להתערב בהם. אמת ליעקב: סיום שמותיהם של הנתינים הוא עיצור בקמץ ולאחר מכן א' נחה. בשמות של יהודים במקרא

שהיו לויים ששובצו לתפקידי שמירה. אלא שניתן להסביר גם לשיטתם, שרק הלויים שמרו על השערים היו משובצים לתפקידם והיה להם תפקיד מיוחד, אך הלויים ששמרו בשאר המקומות שלא היו בהם שערים, היו שומרים שם ללא שיבוץ מיוחד. לפיכך ניתן לומר שישוע וקדמיאל לא שמרו בשערים, אלא במקומות אחרים בבית המקדש.

דעת סופרים: אפשר לומר שישוע וקדמיאל הם שני לויים קדמונים שעל שמם נקראו משפחותיהם, ועתה בשעת העלייה לארץ ישראל היו שני לויים נוספים שנשאו שמות אלה.

27. רש"י. דעת סופרים: למרות שמדין תורה אין עבודות הלויים שבמקדש עוברות בירושה, וכל לוי יכול להיבחר לכל עבודה, הלויים הקפידו שעבודות הלויים יעברו בירושה בכל משפחה ומשפחה. כך גם הרגילו את הלויים לעבוד במקדש מגיל צעיר. כך התחלקו הלויים לשלוש קבוצות. קבוצה שלא היה לה תפקיד מוגדר במקדש (ממנה היו הרבה מלמדי תינוקות, סופרים ואנשים שעסקו בשחיטת הקרבנות), קבוצה של שוערים וקבוצה של משוררים.

28. מצודות. דעת סופרים: כאן נאמר שהם היו צאצאי השוערים ואילו לגבי המשוררים לא נאמר שהם היו בני המשוררים, משום שחלק מהמשוררים שוררו כבר בבית המקדש הראשון.

טַבְעוֹת: (מד) בְּנֵי קָרֶם בְּנֵי סִיעָהָא בְּנֵי פְדוּן: (מה) בְּנֵי לְבָנָה בְּנֵי הַגְּבָה בְּנֵי עֶקֶב: (מו) בְּנֵי הַגְּב בְּנֵי שְׁלֹמִי³² בְּנֵי חֲנָן: (מז) בְּנֵי גִדְל בְּנֵי גָחַר בְּנֵי רְאִיָּה: (מח) בְּנֵי רִצִּין בְּנֵי נְקוּדָא בְּנֵי גָזֶם: (מט) בְּנֵי עֲזָא בְּנֵי פֶסַח בְּנֵי בְּסִי: (נ) בְּנֵי אֶסְנָה בְּנֵי מְעוּנִים (מעונים הוא שם של אדם),³³ בְּנֵי נְפוּסִים (נפוסים הוא שם של אדם)³⁴: (נא) בְּנֵי בְּקָבוֹק בְּנֵי הַקּוּפָא בְּנֵי חֲרָחוּר: (נב) בְּנֵי בַצְלוֹת בְּנֵי מַחֲיָדָא בְּנֵי חֲרָשָׂא: (נג) בְּנֵי בְּרָקוֹס בְּנֵי סִסְרָא בְּנֵי תַמְחָ: (נד) בְּנֵי נְצִיחָ בְּנֵי חֲטִיפָא: (נה) בְּנֵי עֶבְדֵי שְׁלֹמָה צֶאצְאֵי עֶבְדֵי שֵׁל מַלְמָה,³⁵ בְּנֵי סֹטִי בְּנֵי הַסְפָּרַת שֵׁם שֵׁל אִישָׁה שִׁשְׁמָה הִיָּה סוּפְרַת,³⁶ בְּנֵי פְרוּדָא: (נו) בְּנֵי יַעֲלָה בְּנֵי דְרָקוֹן בְּנֵי גִדְל: (נז) בְּנֵי שְׁפִטָּיָה בְּנֵי חֲטִיל בְּנֵי פֶכְרַת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמִי: (נח) כָּל הַנְּתִינִים וּבְנֵי עֶבְדֵי שְׁלֹמָה שָׁלֹשׁ מְאוֹת תְּשָׁעִים וְשָׁנָיִם: (נט) וְאֵלֶּה הָעֹלָיִם מִתַּל מְלֹחַ תַּל חֲרָשָׂא אֵלֶּה הֵם הָעוֹלָיִם מִמְקוֹם שִׁשְׁמוֹ "תַּל מְלֹחַ" וּמִמְקוֹם שִׁשְׁמוֹ "תַּל חֲרָשָׂא",³⁷ כְּרוּב אֲדָן אֲמֹר וְלֹא יִכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית אֲבוֹתָם וְזָרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם כְּרוּב, אֲדָן וְאִמֹר, לֹא הֵיוּ יְכוּלִים לומר מי הִיָּה אֲבִיהֶם, וּמִמִּילָא הֵם לֹא יְכוּלוּ לְדַעַת אִם הֵם כוּהָנִים (יש כפילות בפסוק: "בית אבותם" ו"זרעם"),³⁸: (ס) בְּנֵי דְלָיָה³⁹ בְּנֵי טוּבְיָה בְּנֵי

מקורות והערות

גם לאחר שעברו יותר מארבע מאות שנה מאז ימי שלמה. כמו כן כתב שאם הם היו מבקשים להתגייר - היו מאפשרים להם לעשות כן, בניגוד לגבעונים.

36. אבן עזרא בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא לאישה שהייתה סופרת.

37. מצודות.

38. מצודות, וכן משמע מפירושו לפסוק סא, שהכוונה היא שלא ידעו לומר אם הם כוהנים או לא. רלב"ג: אנשים אלו לא היו יכולים לומר אם הם מישראל משום שהם התערבו בגויים ונקראו על שמם. לפי זה, ביורר הייחוס נעשה לעניין קבלת נחלה בארץ ישראל ולעניין חיתון עמם.

39. רש"י: גם אלו עלו מתל מלח.

לא מצאנו סיומת כזאת (עזרא נקרא כך כדי להבדיל משם אחר - עזרה), ומכאן ששפת הנתינים הייתה שונה משפתם של בני ישראל.

32. האבן עזרא מביא נוסח שיש בשם זה קרי וכתוב - הכתיב הוא שמלי והקרי הוא שלמי. זאת משום שלאדם זה היו שתי שמות.

33. אבן עזרא.

34. אבן עזרא.

35. המלבי"ם מביא שתי דעות בעניינם. לפי דעה אחת הם היו ממזרים, משום שגוי ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר. לפי הדעה השנייה הם היו עבדים משוחררים שהבעלים התייאו מהם, ולדעה זו גוי ועבד הבא על בת ישראל - הולד כשר. דעת סופרים: רואים כאן שעבדי שלמה היו נאמנים לו בנאמנות מוחלטת,

נְקוּדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת הַמְּשִׁים וְשָׁנִים: (סא) וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֲבִיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ
 בְּנֵי חֲבִיָּה וּבְנֵי הַקּוֹץ הָיוּ צִאצְאִים שֶׁל הַכֹּהֲנִים, ⁴⁰ בְּנֵי בְרִזְלִי גַם צִאצְאִיו שֶׁל
 בְּרִזְלִי הָיוּ כֹהֲנִים, ⁴¹ אֲשֶׁר לָקַח מִבְּנוֹת בְּרִזְלִי הַגְּלֻעָדִי אִשָּׁה אֶחָד מֵאֲבוֹתֵיהֶם
 שֶׁל בְּנֵי בְרִזְלִי הִתְחַתֵּן עִם אֶחָת מִבְּנוֹתָיו שֶׁל בְּרִזְלִי הַגְּלֻעָדִי, ⁴² וַיִּקְרָא עַל
 שְׁמֹם (אֶחָד מֵאֲבוֹתֵיהֶם שֶׁל בְּנֵי בְרִזְלִי הִתְחַתֵּן עִם אֶחָת מִבְּנוֹתָיו שֶׁל בְּרִזְלִי הַגְּלֻעָדִי) וּמֵאֵז הוּא קָרָא
 אֶת מִשְׁפַּחְתּוֹ עַל שֵׁם בְּרִזְלִי: ⁴³ (סב) אֵלֶּה בְּקִשּׁוֹ כְּתָבָם הַמְּתִיחִשִׁים כֹּהֲנִים
 אֵלֶּה (שֶׁעָלוּ מֵעַל מֶלֶךְ וּמֵעַל חֶרֶשׁ), חִיפְשׁוּ אֶת סֵפֶר הַיִּיחֻסִּים שֶׁבּוּ הִיא כְּתוּב הַיִּיחֻס
 שֶׁלָּהֶם, ⁴⁴ וְלֹא נִמְצְאוּ הַכֹּהֲנִים הָאֵלֶּה לֹא מִצְאוּ אֶת סֵפֶר הַיִּיחֻסִּים שֶׁלָּהֶם, ⁴⁵
 וַיִּגְאָלוּ מִן הַכֹּהֲנָה וּלְכֵן הֵם נִדְחוּ מֵהַכֹּהֲנָה, וְהִיא אֲסוּר לָהֶם לַעֲבוֹד בַּהֲקֻרְבָּתָא
 הַקְּרִבְנוֹת עִם הַכֹּהֲנִים הָאֲחֵרִים: ⁴⁶ (סג) וַיֹּאמֶר הַתְּרַשְׁתָּא לָּהֶם נַחְמִיה בֵּן חַלְיָה
 (שֶׁנִּקְרָא בְּפִסְוֹק הַתְּרַשְׁתָּא) אָמַר לְכֹהֲנִים שֶׁלֹּא הַצְּלִיחוּ לְהוֹכִיחַ אֶת יִיחֻסִּים, ⁴⁷ אֲשֶׁר
 לֹא יֵאָכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקְּדוֹשִׁים שֶׁאֲסוּר לָהֶם (לֹאֵלֶּה שֶׁלֹּא הוֹכִיחוּ שֶׁהֵם כֹּהֲנִים) לֹאֲכֹל מִבְּשָׂר

מקורות והערות

40. מצודות. דעת סופרים: גם מפסוק זה מוכח שרשימת היחס בפרק זה ורשימת היחס בספר נחמיה פרק ז' שונים זה מזה. כאן נאמר שהם היו צאצאי כוהנים משום שהם עוד לא התחילו לעבוד בבית המקדש. לעומת זאת בספר נחמיה נאמר שהם כבר היו כוהנים, היות ובית המקדש כבר נבנה. כמו כן כתב שהכתוב לא מנה את מספר הכוהנים ממשפחה זו משום שלא היה לכך כל חשיבות, שהרי הם הופקעו מהכהונה. למרות זאת הם נשארו נאמנים והשתתפו בבניית החומה, כפי שנאמר בספר נחמיה (פרק ב').
41. מצודות. דעת סופרים: ישנה מחלוקת לגבי ברזילי. לפי התלמוד הירושלמי (קידושין פ"ד ה"א), משמע שהיה גר. אולם תוספות במסכת כתובות (כ"ב ד"ה שאני) כתבו שמדובר באדם מישראל, ולצאצאיו היה כתב ייחוס, ואם היו מוצאים אותו - הם היו יכולים לעבוד בבית המקדש.
42. מצודות. רש"י. הוא מוסיף שהוא נקרא התרשתא משום שחכמים התירו לו לשתות יין נסך, כיון שהוא היה משקה את המלך. לפי פירוש זה צריך לומר שנחמיה עלה לארץ ישראל ולאחר מכן ירד חזרה לבבל. עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר נחמיה, שם הרחבנו בעניין זה. אבן עזרא:
43. מצודות. רש"י. מלבי"ם: הם נדחו מהכהונה משום שהם התחתנו עם נשים פסולות.
44. רש"י. מלבי"ם: הם נדחו מהכהונה משום שהם התחתנו עם נשים פסולות.
45. רש"י. הוא מוסיף שהוא נקרא התרשתא משום שחכמים התירו לו לשתות יין נסך, כיון שהוא היה משקה את המלך. לפי פירוש זה צריך לומר שנחמיה עלה לארץ ישראל ולאחר מכן ירד חזרה לבבל. עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר נחמיה, שם הרחבנו בעניין זה. אבן עזרא:

קרבנות החטאת והאשם,⁴⁸ **עַד עֲמוּד כֹּהֵן לְאוֹרִים וּלְתָמִים** (אסור להם לאכול מבשר קרבנות החטאת והאשם) עד שיעמוד כוהן גדול עם אורים ותומים ויבדוק אם הם כוהנים. הכוונה היא שרק מלך המשיח יוכל לברר אם הם כוהנים, משום שבבית המקדש השני, לא היו אורים ותומים, וממילא לא היה ניתן לברר את ייחוסם של הכוהנים הללו:⁴⁹ **כָּל הַקֹּהֵל כָּאֶחָד סָךְ כֹּךְ הָעוֹלָם מִבְּבֵל לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיָּה,**⁵⁰ **אַרְבַּע רְבּוּא אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁשִׁים** (סך כל העולים מבבל לארץ ישראל היה) ארבעים ושניים אלף שלוש מאות ושישים. אמנם בחישוב של כל מי שנמנה בפרק זה לא מגיעים למספר זה, אולם הכתוב לא מנה את כל העולים מבבל לארץ ישראל. רק העולים משבטי יהודה ובנימין ובני שבט לוי הוזכרו בפסוקים, למרות שהיו עולים גם משבטים אחרים:⁵¹ **מִקְלַבְד עֲבָדֵיהֶם וְאִמְהוּתֵיהֶם אֵלֶּה מִסְפַּר הָעוֹלָם שֶׁהוּזְכַּר בַּפְּסוּק הַקּוֹדֵם** (ארבעים ושניים

מקורות והערות

49. רש"י. ראב"ע: הכוונה היא עד שיעמוד כוהן שיהיה ראוי ללבוש את האורים והתומים, שאז אפשר יהיה לברר את ייחוסם. רינת יצחק: רש"י בשמות (כח,ל) סובר שבבית שני לא היו אורים ותומים. אולם הרמב"ם חולק עליו וסובר שבבית המקדש השני היו אורים ותומים (הלכות כלי המקדש פ"י ה"י), אלא שלא היו שואלים בהם משום שלא הייתה אז רוח הקודש. אולם בתחילת ימי הבית השני, הייתה עדיין רוח הקודש, ולכן היה ניתן לברר את ייחוס הכוהנים, אלא שנחמיה דחה אותם. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר נחמיה, באוצר המאמרים, שם הרחבנו בעניין זה. דעת סופרים: הסתפק אם היו מוכיחים ייחוס על ידי אורים ותומים.

50. מצודות.

51. רש"י. עיין באוצר המאמרים מאמר ג', שם הרחבנו בשאלה האם היו עולים גם משאר השבטים, מלבד שבטי יהודה ובנימין. דעת סופרים: היו עולים בודדים שלא היו שייכים

התרשתא משמעו - לשון תפארת וגדולה, והכוונה היא שהוא היה שר חשוב.

בדעת מקרא כתב שהכוונה בפסוק זה אינה לנחמיה, אלא לאדם אחר שהיה בתפקיד התרשתא, אלא שגם נחמיה נקרא בשם זה. דעת סופרים: נחמיה לא ציווה שהם יופקעו מהכהונה. המילה "ויאמר" מרמזת על אמירה רכה, הדברים נאמרו בלשון הצעה שהתקבלה על ידי הכוהנים הללו. לא רק שהכוהנים הללו הסכימו להצעתו של נחמיה, אלא שהם אפילו השתתפו בבניית החומה לאחר מכן. נחמיה אמר את הדברים בזמן שהיה פחה בארץ ולא בתקופה שהכוהנים הללו עלו לארץ.

48. רש"י, וכתב שלא פסלו אותם מאכילת תרומה משום שהם היו מורגלים באכילתה, ולא פסלו את חזקתם. מצודות כתב שהכוונה היא שפסלו אותם גם מאכילת תרומה. דעת סופרים: גם כאן הציווי לא היה שלא לתת להם תרומה, אלא נחמיה הציע להם שלא יאכלו תרומה.

אלף שלוש מאות ושישים), לא כלל את העבדים והשפחות של העולים, ⁵² שְׁבַעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה בסך הכול היו שבעת אלפים שלוש מאות שלושים ושבעה עבדים ושפחות, וְכֹהֵם מְשֻׁרְרִים וּמְשֻׁרְרוֹת מֵאֲתָיִם בֵּין הָעוֹלָם הָיוּ גַם מֵאֲתָיִם אֲנָשִׁים וְנָשִׁים שֶׁתִּפְקִידָם הָיָה לְשִׁיר עַל מִנַּת לְהַגְדִּיל אֶת הַשְּׂמֵחָה בְּדַרְכָם לְאַרְץ ⁵³: (סו) סוֹסִיָּהֶם שִׁבְעַת מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה לְעוֹלָם הָיוּ שִׁבְעַת מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה סוֹסִים, פְּרִדְיָהֶם מֵאֲתָיִם אַרְבָּעִים וְחֲמִשָּׁה: (סז) גְּמִלְיָהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וְחֲמִשָּׁה חֲמִרִים שְׁשֵׁת אֲלָפִים שִׁבְעַת מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים: (סח) וּמִרְאֲשֵׁי הָאֲבוֹת בְּבֹאֵם לְבֵית ה' אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם כֹּאֲשֶׁר חָלַק מִרְאֵשֵׁי הָאֲבוֹת הַגִּיעוּ לְיִרוּשָׁלַם, לְמִקְוֵם שָׁבוּ הָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן, ⁵⁴ הַתְּנַדְּבוּ

מקורות והערות

הגלות כיצד לשמוח, מחמת האבל על חורבן בית המקדש. אמנם הלויים ידעו לשיר, אך הם לא רצו להשתמש בשירתם לצורך חול (ופלא על הדעת סופרים שקורא לעלייה לארץ ישראל צורכי חולין). בסוף דבריו כתב שיש אומרים שהשלטון הפרסי שלח את המשוררים כדי לפרסם את הרשות שהשלטונות נתנו לבני ישראל לעלות.

אמת ליעקב: ברור שלא היו נשים שרות מבנות ישראל, שהרי יש בכך פריצות. אלא הכוונה היא שלעבדים היו נשים ששרו, או ש"משוררים" אינם אנשים ששרים, אלא אנשים שמחברים שירים. בסוף דבריו כתב שייתכן שהנשים היו מבנות ישראל והן שרו ממש, אלא היות ושירתם הייתה נצרכת כדי לקבוע את קצב ההליכה, היה מותר להן לשיר, כשם שהגמרא במסכת סוטה (מ,א) התירה שירת נשים במקרה שהדבר נועד לזרז את מושכי הספינות במלאכתם או לכוון את השוורים החורשים את השדות באותו הזמן.

54. מצודות. דעת סופרים: לא נאמר שום דבר על הדרך לארץ ישראל, משום שכל עוד לא

לאף משפחה ויש להוסיף אותם למניין. כמו כן כתב שמשפחתו של זרובבל לא נמנתה, וייתכן שהדבר נובע מכך שרצו להצניע את דבר עליית צאצאי המלוכה לארץ ישראל, כדי שהשליטים הפרסיים לא יחששו מהם. כמו כן כתב שבמניין זה לא נמנו הילדים, אבל ביחד עמם מניין העולים היה לפחות מאה וחמישים אלף איש. עלייה גדולה כל כך יצרה קושי רב, שכן היה צריך לדאוג לסיפוק צרכיהם של אנשים רבים מאוד בארץ ישראל. כמו כן כתב שלא נמנו נשים במניין זה, משום שכמעט ולא היו נשים, דבר המסביר את תופעת נישואי תערובת שבאותו דור.

דעת מקרא: מספר זה כולל גם את האנשים שהיו בארץ ישראל לפני עליית זרובבל. אפשרות נוספת: מספר זה כולל גם שבטים נוספים, אלא שהם לא נכתבו, משום שהם לא הוגלו בידי נבוכדנצר, והמספר שהוזכר בפסוק כולל רק את שבי הגולה שהוגלו בידי נבוכדנצר. 52. מצודות.

53. מצודות. דעת סופרים: המשוררים היו מבין העבדים, כנראה משום שהעם עצמו שכח במשך

לְבֵית הָאֱלֹהִים לְהַעֲמִידוֹ עַל מְכוּנָו (כאשר חלק מראשי האבות הגיעו לירושלים, למקום שבו היה בית המקדש הראשון) הם התנדבו לבנות את בית המקדש ולהעמידו על בסיס היסודות שהיו כבר בנויים במקום⁵⁵: (סט) פְּכָחָם נָתְנוּ לְאַזְרַר הַמְּלֶאכֶה כָּל אֶחָד תָּרַם לְבִנְיָן הַמִּקְדָּשׁ אֶת סָכוּם הַכֶּסֶף שֶׁהָיָה בִּיכּוּלְתּוֹ לְתָרוּם.⁵⁶ הכתוב מסכם את התרומה: (1) זָהָב דְּרָפְמוֹנִים שֵׁשׁ רַבָּאוֹת וְאַלְפָּה (הם תרמו לבניין בית המקדש) שישים ואחד אלף מטבעות זהב הנקראות "דרכמונים"⁵⁷, (2) וְכֶסֶף מִנִּים הַמְּשֻׁתְּ אֲלָפִים וְחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים מִטְּבַעוֹת כֶּסֶף בְּמִשְׁקַל "מנה"⁵⁸, (3) וְכֶתְנֵת פְּהֵנִים מֵאָה וּמֵאָה כּוֹתָנוֹת שֶׁל בְּגָדֵי כְהוֹנָה⁵⁹: (ע) וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וּמִן הָעָם וְהַמְּשֻׁרְרִים וְהַשְׁוֹעָרִים וְהַנְּתִינִים הַכּוֹהֲנִים, הַלְוִיִּים, הָעַם (אנשי יהודה ובנימין), הַלְוִיִּים שֶׁתִּפְקִידָם הָיָה לְשִׁיר בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, הַלְוִיִּים שֶׁתִּפְקִידָם הָיָה לְשִׁמּוֹר עַל שַׁעֲרֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְצֹאצְאֵי הַגְּבַעוֹנִים,⁶⁰ בְּעָרִיהֶם כָּל אֵלֶּה שֶׁהוֹזְכְּרוּ (הַכּוֹהֲנִים, הַלְוִיִּים, הָעַם, הַמְּשׁוֹרְרִים,

מקורות והערות

- אירעו מאורעות יוצאי דופן, לא היה מה לספר. כמו כן כתב שייכתן שלא כולם עלו יחד לארץ ישראל, אלא כל קבוצה הלכה בנפרד. בהמשך כתב שההחלטה לבנות את בית המקדש התקבלה "בבואם", מיד כאשר הם הגיעו לארץ ישראל, וזאת בניגוד לבית המקדש הראשון, שההחלטה על בניינו התקבלה רק לאחר מאות שנים של כיבוש והתיישבות. הוא מדקדק מהמילים "לבית ה' אשר בירושלים" שמקום בית המקדש לא היה הרוס לגמרי, והיו קירות שנשארו בנויים.
55. רש"י + אבן עזרא. דעת סופרים: הוזכר כאן שם "אלוהים" כדי לומר שחרדת הדין גרמה להם לתרום את התרומות הגדולות הללו לצורך בניין בית המקדש.
56. אבן עזרא. רינת יצחק: מכאן המקור לכך שצריך להגביה את בית ה' כפי כוח הציבור. דעת סופרים: התרומות כאן היו גדולות יותר מהתרומות שניתנו בספר נחמיה, משום שבזמן
- העלייה לארץ ישראל היו שבי הגולה עשירים גדולים, ובמשך הזמן הם התדלדלו.
57. מצודות. רלב"ג: דרכמון הוא דינר זהב.
58. מצודות. רלב"ג: משקל מנה הוא שישים שקלים.
59. מצודות. דעת סופרים: הכותנות נעשו במהלך העלייה לארץ ישראל, כאשר ערכו הפסקות במסע לצורך מנוחה.
60. מצודות. ה"אמת ליעקב" מסביר את ההבדל בין הלויים שהוזכרו בתחילת הפסוק לבין המשוררים והשוערים, שלכאורה גם הם היו לויים. פירוש המילה "לוי" הוא מי שמלווה את הכהן בעבודתו. הלויים היו מסייעים לכוהנים בהקרבת הקרבנות (בפעולות שמותרות לזרים, כגון שחיטה, הפשט וניתוח), וזו כוונת הכתוב במילה "לויים" שמופיעה בתחילת הפסוק. בסוף הפסוק הזכיר הכתוב את הלויים שעסקו בתפקידים שהיו מיוחדים

השוערים והנתינים) ישבו בערים שהיו שייכות להם לפני שהוגלו,⁶¹ וְכָל יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם וגם העולים שעלו משאר השבטים (מלבד יהודה ובנימין) ישבו בערים שהיו שייכות להם לפני שהוגלו:⁶²

פרק ג

(א) וַיָּבֵי חֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי כאשר הגיע החודש השביעי, חודש תשרי,¹ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵים (כאשר הגיע החודש השביעי) בני ישראל שגרו בערים שלהם,² וַיֵּאָסְפוּ הָעָם כָּאִישׁ אֶחָד אֶל יְרוּשָׁלַם (כאשר הגיע חודש תשרי, בני ישראל שהיו בעריהם) עלו יחד במהירות ובאחדות לירושלים:³ (ב) וַיִּקְם יְשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וְאָחִיו הַפְּחַנִּים וְזֹרֶבְבָל בֶּן שָׂאֲלֻתֵיאל וְאָחִיו יְשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וְאָחִיו הַכֹּהֲנִים, יחד עם זרובבל נכדו של שאלתיאל ואחיו, הזדרזו כולם,⁴ וַיִּבְנוּ אֶת מִזְבֵּחַ

מקורות והערות

החובה לעלות לרגל למשכן או למקום המקדש כשהמקדש איננו בנוי. כמו כן כתב שזו הפעם הראשונה מאז ימי שלמה שכל ישראל נאספו לירושלים ועלו לרגל לחג הסוכות.

4. מצודות. כאשר להסבר הפועל קם במובן "הזדרז", עיין רד"ק בשמואל א' (טז, יב). דעת מקרא: הכוונה היא שהוא התעורר לעשות מעשה זה של בניין המזבח. כמו כן כתב שלמרות שבדרך כלל הכתוב מקדים את זרובבל ליהושע, על פי הכלל שמלך קודם לכוהן גדול, בפסוק זה העוסק בבניין המזבח, הקדים הכתוב את יהושע לזרובבל, משום שהכוהן הגדול שייך לעניין המזבח יותר מהמלך. אבן עזרא: זרובבל היה אחיינו של שאלתיאל, והוא נקרא בנו של שאלתיאל משום שהוא גידל אותו.

דעת סופרים: ישוע מוזכר ראשון בבניין בית המקדש משום שהכוהנים הם אלה שיזמו את בניין בית המקדש השני, בניגוד לבית המקדש הראשון שבנייתו נעשתה ביוזמת המלך. ישוע

ללויים: שירה ושמירה. מלבי"ם: בגלל שעוד לא ניתנה להם רשות לבנות את בית המקדש, וכדי שהם לא יסבלו חרפת רעב, היה המעשה הראשון שעשו העולים – התיישבות בכל הערים וזריעת השדות. דעת סופרים: בתקופת בית המקדש השני הכוהנים לא ישבו בערי הלויים.

61. מצודות.

62. מצודות.

1. רש"י.

2. מצודות.

3. רש"י + מצודות. רינת יצחק: מאחר שבני ישראל עלו לרגל לירושלים, ירושלים הפכה אותם לאיש אחד – "ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו". דעת סופרים: לא היה כאן ציווי על בני ישראל לעלות לרגל, אלא הם הרגישו מחויבים לעשות זאת, למרות שבית המקדש עדיין לא נבנה. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר שמואל, שם הרחבנו בעניין

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֲלוֹת יְשׁוּעַ, זְרוּבְבַל וְאַחִיהֶם, בְּנוֹ אֶת מִזְבַּח ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל מִנַּת לְהַקְרִיב עֲלָיו אֶת קַרְבָּנוֹת הָעוֹלָה. הַכוֹוֹנָה לְקַרְבָּנוֹת עוֹלַת הַתְּמִיד,⁵ כְּפִי שֶׁכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רָצוּ לְהַקְרִיב קַרְבָּנוֹת עַל הַמִּזְבֵּחַ) כְּפִי שֶׁכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים:⁶ (ג) וַיִּכְנְסוּ הַמִּזְבֵּחַ עַל מִכּוֹנְנָתָיו יְשׁוּעַ, זְרוּבְבַל וְאַחִיהֶם, הָעֲמִידוֹ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עַל הַיְסוּדוֹת שֶׁלוֹ,⁷ כִּי

מקורות והערות

6. דעת סופרים: הדגש הוא שהם עשו לפי הכתוב בספר תורת משה ולא לפי הכתוב בספר יחזקאל. בספר יחזקאל מובאים סדרים אחרים להקרכת קרבנות, והכתוב מדגיש שדברי יחזקאל נאמרו לעתיד לבוא, כאשר תהיה תקופה של הארת פנים, ולא על תקופת בית המקדש השני, שבה הקריבו קרבנות כפי שכתוב בתורה, כמו שהקריבו בבית המקדש הראשון. עיין אוצר המאמרים, מאמר ה', שם הרחבנו בעניין נבואת יחזקאל, אם היא נאמרה על תקופת בית המקדש השני, או על תקופת בית המקדש השלישי.

7. מצודות. מלבי"ם: מקום המזבח נקבע על ידי הנביאים. המשך חכמה בפירושו לספר במדבר (י'), כתב שהעמדת המזבח היא מעין חנוכת הבית ולכן צריך לנהוג בה ככל הדינים הנוהגים בחנוכת הבית.

דעת סופרים: היו חלקים מהמזבח שנשארו מבית המקדש הראשון והיו ראויים לשימוש, והיו חלקים אחרים שהיה צריך לבנות אותם מחדש. משום כך נקט הכתוב בפסוק ב' בפועל "ויבנו", היינו שבנו את החלקים שהיה צריך לבנות אותם מחדש, וכאן נקט הכתוב בפועל "ויכינו", היינו שהעמידו את חלקי המזבח שהיו ראויים לשימוש. כמו כן כתב שלמרות ששבי הגולה הבינו שההקרבה על המזבח לא תיעשה לפי האמור בספר יחזקאל (עיין מה שהבאנו בפסוק הקודם בשמו), הם הגדילו את מידות המזבח למידות המופיעות בספר יחזקאל. עיין

היה מיועד להיות כוהן גדול (לפני שנבנה המקדש הוא נחשב רק "ראש הכוהנים") וכנראה הוא מונה לתפקיד הכוהן הגדול עוד לפני השלמת בניין בית המקדש. בהסבר התואר "אח" הסתפק האם הכוונה לאנשים שלא היו קרובי משפחתו, אלא שהיו קרובים אליו בדעתם, או שמא הכוונה היא לאחים ממש, אלא שלא הוזכרו ברשימת השבים בפרק ב' מטעמים מדיניים (כדי שהמלכות לא תחשוש מהם).

5. מצודות. מלבי"ם: בני ישראל העלו על המזבח רק עולות ולא קרבנות שזמנם איננו קבוע, ומכאן הוכחה לשיטת הראב"ד שקדושת מקום המקדש בטלה לאחר חורבן הבית. רינת יצחק: אפשר להסביר את הפסוק גם לשיטת הרמב"ם הסובר שהקדושה לא בטלה, משום שגם לשיטתו אין חובה להקריב קרבנות כל עוד בית המקדש לא נבנה. בני ישראל נמנעו מהקרכת קרבנות (חוץ מקרבנות עולה), משום שהם פחדו מהעמים האחרים שהיו בארץ. כמו כן הוכיח מפסוק זה שיש חיוב לבנות את המזבח לשמה, היינו לשם הקרכת קרבנות.

דעת סופרים: בתורה נקרא המזבח "מזבח העולה" משום שעיקר ייעודו הוא שיקריבו עליו קרבנות עולה, שכן מוטב שבני ישראל לא יחטאו ולא יקריבו קרבנות חטאת על גבי המזבח. כאן נקרא המזבח על פי כוונתם של הבונים, וכוונתם הייתה להתקרב לה' אלוהי ישראל, וזאת בעיקר בהקרכת קרבנות עולה.

בְּאִימָה עָלֵיהֶם מְעַמֵּי הָאָרֶצוֹת (ישוע, זרובבל ואחיהם, הזדרזו בבניית המזבח) **שְׁהָרִי אִימַת** העמים האחרים שהיו בארץ הייתה עליהם. ישוע, זרובבל ואחיהם, חששו מהעמים האחרים שהיו בארץ ישראל, ולכן הם הזדרזו בבניית המזבח, על מנת להקריב עליו קרבנות ולהתפלל לה' שיציל אותם מהעמים האלה,⁸ וַיַּעֲלֵז עָלָיו עֹלֹת לַה' ישוע ואחיו הקריבו על המזבח קרבנות עולה לשם ה',⁹ **עֹלֹת לַבֶּקֶר וְלָעֶרֶב** קרבנות העולה היו קרבן התמיד של הבוקר וקרבן התמיד של בין הערבים¹⁰: (ד) וַיַּעֲשׂוּ אֶת חַג הַסִּפּוֹת בַּפְּתוּב הַכּוֹהֲנִים הַקְּרִיבוּ אֶת הַקְּרִבְנוֹת הַמִּיּוֹחָדִים לַחַג הַסּוֹכוֹת, כְּפִי שִׁכְתוּב בַּתּוֹרָה. בַּתּוֹרָה יֵשׁ פִּירוּט שֶׁל הַקְּרִבְנוֹת שֵׁשׁ לַהֲבִיא בַּחַג הַסּוֹכוֹת, וּבִימֵי חַג הַסּוֹכוֹת, הַקְּרִיבוּ הַכּוֹהֲנִים אֶת הַקְּרִבְנוֹת לְפִי פִירוּט זֶה,¹¹ וַעֲלֹת יוֹם בְּיּוֹם בְּמִסְפָּר כֹּל יוֹם מִימֵי חַג הַסּוֹכוֹת, הַקְּרִיבוּ הַכּוֹהֲנִים אֶת כְּמוֹת קְרִבְנוֹת הָעוֹלָה שֶׁהִיא צָרִיךְ לַהֲקָרִיב,¹² בְּמִשְׁפֵּט

מקורות והערות

הקרי רבים העלו אותו, משום שהיו רבים שסייעו לו.

10. מצודות. רינת יצחק: צריך לחנוך את המזבח דווקא בקרבן תמיד של שחר, ולכן הוא הוזכר ראשון. הדעת סופרים מסתפק אם התחילו כבר בשלב זה להקריב קרבנות תמיד באופן רצוף ומסודר ורק את שאר הקרבנות לא הקריבו ברצף, או שמא גם את קרבן התמיד לא הקריבו ברצף.

11. מצודות. דעת סופרים: לא היה ניתן עדיין לקיים את עבודת יום הכיפורים כהלכתה, משום שבית המקדש עדיין היה חרב, וחלק מעבודות יום הכיפורים תלויות במקום מסוים בבית המקדש. לכן עיקר העניין היה בחגיגת חג הסוכות, שאין דיניה תלויים במקומות מסוימים בבית המקדש.

12. מצודות.

באוצר המאמרים מאמר ד' מה שהרחבנו על כך. המהר"ץ חיות בקונטרס עבודת המקדש (פרק ב'), כתב שהמזבח שהיה בבית המקדש הראשון נחרב עד היסוד, ולכן נזקקו שבי הגולה לעדותם של הנביאים על מקום המזבח. דעת מקרא: בניית המזבח נעשתה מלכתחילה באופן ארעי – לא בנו את המזבח כולו מחדש.

8. מצודות. רש"י: הכוונה היא שהם רצו להעמיד את המזבח על מנת שהעמים יראו שהם קיבלו רשות מהמלך לבנות אותו. מלבי"ם: הכוונה היא שבני ישראל חיכו שיתאסף קהל גדול משום שהם פחדו שהעמים יפריעו להם בבניית המזבח. דעת מקרא: המזבח נבנה באופן ארעי משום החשש מהעמים שישבו אז בארץ, ואיימו על בני ישראל.

9. אבן עזרא. דעת סופרים: לפי הכתיב רק אדם אחד העלה את הקרבן, משום שיהושע הוא שהעלה אותו ועסק בעבודת הקרבן. אולם לפי

דָּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ (בכל יום הקריבו הכוהנים את הקרבנות שהיו ראויים להקרבה באותו יום) כפי הציורוי המפורט בתורה להקרבת קרבן התמיד בכל יום¹³: (ה) וְאַחֲרֵי כֵן עֲלֹת תָּמִיד לאחר חג הסוכות, המשיכו הכוהנים להקריב על המזבח את קרבנות התמיד של הבוקר ושל בין הערבים,¹⁴ וְלִחְדָּשִׁים ובראשי החודשים, נוסף על הקרבת קרבן התמיד, הקריבו הכוהנים על המזבח את קרבנות המוסף המיוחדים להקרבה בראשי חודשים,¹⁵ וְלִכָּל מוֹעֲדֵי ה' הַמְקֻדָּשִׁים ובחגים, הקריבו הכוהנים על המזבח את קרבנות המוסף המיוחדים לכל חג וחג.¹⁶ מוֹעֲדֵי ה' תוארו בתואר "מקודשים", משום שבית דין מקדשים את החודשים וכך קובעים את זמני המועדים,¹⁷ וְלִכָּל מִתְנַדֵּב נִדְבָה לַה' וכן הקריבו הכוהנים על המזבח את הקרבנות שכל אדם מבני ישראל התנדב להקריב לשם ה'¹⁸: (ו) מִיּוֹם אֶחָד לְחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַחֲלוֹ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַה' החל מא' בתשרי (שהוא ראש השנה) התחילו להקריב על המזבח קרבנות עולה לשם ה'. אולם עד לחג הסוכות הקרבת הקרבנות על המזבח לא הייתה רצופה, והיו ימים שבהם לא הקריבו עליו קרבנות. החל מחג הסוכות, התחילו להקריב על המזבח את הקרבנות ברציפות וללא הפסקות,¹⁹ וְהֵיכַל ה' לֹא יִסָּד (למרות שהמזבח כבר נבנה) עוד לא הונחו היסודות לבניין בית המקדש²⁰: (ז) וַיִּתְּנוּ כֶּסֶף לְחֻצְבִּים וְלִחְרָשִׁים שְׂבִי הגולה שילמו לבעלי המלאכה שבנו את בית המקדש: לבעלי המלאכה שתפקידם היה לחצוב את האבנים מהמחצבה (הנקראים חוצבים) ולבעלי המלאכה

מקורות והערות

13. מצודות.	19. מצודות.
14. מצודות.	20. מצודות. דעת סופרים: אין הכוונה להנחת היסודות, שהרי צורת בית המקדש הייתה ניכרת ויסודות הבניין עוד עמדו גם לאחר חורבן הבית הראשון (לשיטתו בכמה מקומות שבית המקדש הראשון לא נחרב עד היסוד). אלא הכוונה היא לתיקונים בבניין, שגם הם נקראו "יסודות" במספר מקומות במקרא.
15. מצודות.	
16. רש"י.	
17. רלב"ג.	
18. רש"י. דעת סופרים: בספר מלאכי מובאת תוכחה על כך שהקרבת קרבנות השלמים לא נעשתה כראוי.	

שתפקידם היה לבנות את קירות הבית (הנקראים חרשים),²¹ ומאכל ומשתה ושמן
 לְצַדִּימִים וְלְצָרִים וכן נתנו העולים לאנשי צידון ולאנשי צור דברי מאכל, דברי
 משתה ושמן, בתמורה לעזרתם בבניין בית המקדש (כפי שיפורט בצלע הבאה),²²
 לְהָבִיא עֲצֵי אֲרָזִים מִן הַלְּבָנוֹן אֲלֵי יָם יִפּוּא תפקיד אנשי צידון ואנשי צור היה
 לכרות את עצי הארזים ולהביאם מהרי הלבנון לנמל יפו (ומשם היו מביאים את העצים
 לירושלים),²³ כְּרִשְׁיֹון כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס עָלֵיהֶם (כל הפעולות האלה נעשו) כדי לבנות את
 בית המקדש על פי הרשות שנתן כורש לשבי הגולה:²⁴ (ח) וּבְשָׁנָה הַשְּׁנִית
 לְבוֹאֵם אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלַם בשנה השנייה שבה הגיעו העולים
 לירושלים, למקום שבו היה בית המקדש,²⁵ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַחֹדֶשׁ אִייר,²⁶
 הִחֲלוּ זָרְבָבֶל בֶּן שָׁאֲלֵתִיאֵל וַיִּשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וּשְׂאָר אַחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
 וְכָל הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי יְרוּשָׁלַם (בחודש אייר של השנה השנייה לעלייתם לארץ ישראל) זרובבל
 בן שאלתיאל, ישוע בן יוצדק, הכהנים והלוויים שהיו חבריהם, ושאר העולים
 לירושלים מהגולה, התחילו לבנות את בית המקדש,²⁷ וַיַּעֲמִידוּ אֶת הַלְוִיִּם

מקורות והערות

21. מצודות. רלב"ג: החרשים הם כורתיה העצים. ועיין בביאורנו לספר מלכים ב' (יב,יב).
 דעת סופרים: שילמו מראש לבעלי המלאכה, אם משום שהם לא הכירו את שבי הגולה ולא סמכו על כך שהם ישלמו להם, ואם משום שבעלי המלאכה היו צריכים לבוא מרחוק, ולכן הם לא הסכימו לבוא לפני ששילמו להם.
22. מצודות.
 23. מצודות.
 24. מצודות. מלבי"ם: רישיון כורש היה להביא עצים על חשבוננו. הדעת סופרים מסתפק האם הכוונה היא שהם הביאו את העצים ברשות כורש, מאחר שכורש מלך על אזור הר הלבנון שמשם הובאו העצים, או שכורש מימן את הבאת העצים. כמו כן כתב שיש מכאן הוכחה שכורש המוזכר בפסוק איננו כורש הקדמון (כפי שסוברים החוקרים המקדימים את בניין בית המקדש השני), שהרי בימיו ממלכת פרס עוד לא שלטה באזור הלבנון.
25. דעת מקרא. דעת סופרים: הכתוב מציין דווקא את הגעת העולים אל בית המקדש ולא דווקא את חזרתם לארץ.
26. מצודות. דעת סופרים: רק מחודש אייר אפשר היה, מבחינה טכנית, לבנות את הקירות החיצוניים של בית המקדש, משום שרק מחודש זה ואילך אפשר לדעת שלא ירדו גשמים. כמו כן כתב שהבונים התכוונו לבנות בחודש שבו החלו לבנות את בית המקדש הראשון.
27. מצודות. דעת סופרים: בפסוק לא נאמר מה התחילו האנשים לעשות, וצריך לומר שהם התכוונו להתחיל את כל הדברים הקשורים

מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמֵעֵלָּה לְנִצָּחַ עַל מְלֹאכֶת בֵּית ה' וְהֵם הֵעֲמִידוּ אֶת הַלְוִיִּם
 שֶׁהָיוּ בְנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמֵעֵלָּה כְּדֵי לִשְׂרֹת וּלְנַגֵּן בְּשַׁעַת בְּנֵיית בֵּית הַמִּקְדָּשׁ²⁸:
 (ט) וַיַּעֲמֵד יִשׁוּעַ בְּנֵיו וְאַחֲזִיו יִשׁוּעַ, בְּנָיו וְחִבְרָיו עֲמָדוֹ,²⁹ קְדַמְיָאֵל וּבְנָיו בְּנֵי
 יְהוּדָה קְדַמְיָאֵל, בְּנָיו וּבְנֵי יְהוּדָה עֲמָדוֹ גַּם הֵם,³⁰ בְּאֶחָד (ישוע, בניו, חבריו, קדמיאל,
 בניו ובני יהודה) נִעְמְדוּ כֹּלָם יַחַד,³¹ לְנִצָּחַ עַל עֲשֵׂה הַמְּלֹאכָה בְּבֵית הָאֱלֹהִים
 לְשִׁיר בְּשַׁעַת שְׁבַעֲלֵי הַמְּלֹאכָה בְּנוֹ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,³² בְּנֵי חֲנַנְדָּד בְּנֵיהֶם וְאַחֵיהֶם
 הַקְּלוּיִם צֶאֱצִאוּ שֶׁל חֲנַנְדָּד, בְּנֵיהֶם וְחִבְרֵיהֶם הַלְוִיִּם, הָיוּ מְמוּנִים גַּם הֵם עַל
 הַשִּׁירָה בְּשַׁעַת בְּנֵיית בֵּית הַמִּקְדָּשׁ³³: (י) וַיִּסְפְּדוּ הַבְּנִיִּם אֶת הַיֵּכֶל ה' בְּוִנֵי הַמִּקְדָּשׁ

מקורות והערות

שלקדמיאל היה בן ושמו יהודה, ובניו סייעו בעבודה.

31. רש"י.

32. רש"י בפסוק הקודם. מצודות: הכוונה היא ל"נגישה", היינו שהם היו ממונים לפקח על בוני בית המקדש. רלב"ג: הסיבה המרכזית שהיה צורך בפקחים היא שהעולים חששו שמא בעלי המלאכה יפחדו לבנות את בית המקדש בגלל שהעמים האחרים ינסו להשבית את מלאכתם. דעת סופרים: בית המקדש נקרא כאן "בית האלוהים" משום שכל המלאכה נעשתה מתוך חרדת הדין.

33. מצודות, אלא שגם כאן הוא הולך לפי פירושו בצלע הקודמת, ש"ניצוח" הוא פיקוח. דעת מקרא: חננדד היה מבעלי המלאכה שבנו את המקדש. עיין נחמיה (ג, יח), שם נאמר שאחד מבניו של חננדד היה שר ממונה על חצי מפלך קעילה. דעת סופרים: הכוונה היא לצאצאים שהיו עדיין צעירים מכדי לעבוד, והם עמדו ליד הגדולים והצטרפו אליהם בשירה. כמו כן הסתפק אם הכוונה היא שבני חננדד עצמם היו לויים או שהם רק סייעו במלאכת הבניין, והמילה "הלויים" מוסב רק על האחים שהיו אחיהם של הלויים.

לעבודות הכלל, בין העבודות הקשורות לבית המקדש ובין שאר ענייני הכלל. כמו כן כתב שכאן הקדים הכתוב את זרובבל לישוע משום שהוא היה היוזם של בניין בית המקדש. בהמשך כתב שפירוש המילה "אחים" כאן הוא אחים ממש. הכתוב מכנה את העולים "הבאים מהשבי" למרות שהיו להם תנאים טובים בגלות, משום ששבי הגולה התייחסו לגלות כאל שבי, על אף התנאים הטובים שהיו להם שם.

28. רש"י. מלבי"ם: גם בפסוק זה מדובר על פיקוח, שהרי אם מדובר על שירה - כל הלויים השתתפו בשירה. רינת יצחק: למרות שאסור ללוי לשיר לפני שהוא בן שלושים שנה, מותר לו לשיר שלא על הקרבן, וכאן השירה הייתה במהלך עבודת הבניין ולא בשעת הקרבת קרבן. עוד כתב, שהדין שאסור ללוי לשיר לפני שהוא בן שלושים חל רק במשכן ולא במקדש. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר במדבר כרך א', באוצר המאמרים, מאמר ה', שם הרחבנו בעניין גיל הלויים בעבודתם בבית המקדש.

29. מצודות.

30. דעת מקרא. דעת סופרים: הכוונה היא

הניחו את היסודות לבניין,³⁴ וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים בַּחֲצֻצְרוֹת (בשעה שהניחו את היסודות לבניין בית המקדש) העולים מהגולה הלבישו את הכוהנים בכבדים מכובדים, והכוהנים החזיקו בידיהם חצוצרות,³⁵ וְהַלְוִיִּם בְּנֵי אֶסָף בְּמַצְלֵתִים והלויים שהיו צאצאים של אסף, החזיקו בידיהם כלי נגינה הנקראים מצלתיים,³⁶ לְהַלֵּל אֶת ה' עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (הכוהנים ניגנו בחצוצרות והלויים במצלתיים) כדי להלל ולשבח את ה' בשירה ובנגינה של השירים שכתב דוד מלך

מקורות והערות

כהונה או לא – תלויה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד אם מותר לכוהנים ללבוש בגדי כהונה שלא בשעת העבודה.

הנצי"ב (בפירושו לשאלות, שאלתא קעא): יש מצווה לתקוע בחצוצרות ביום חנוכת בית המקדש, שנאמר: "וביום שמחתכם ובמועדיכם... ותקעתם בחצוצרות" (במדבר י'), ו"יום שמחתכם" הוא יום חנוכת בית המקדש. באופן דומה פירש המשך חכמה בפירושו לספר במדבר (י'). עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר יהושע, באוצר המאמרים, שם הרחבנו בשאלה האם יש מצווה לעשות חנוכת בית המקדש. כמו כן כתב (עמק הנצי"ב פרשת בעלותך) שעזרא עשה חנוכת בית המקדש יום אחד ושלמה עשה שבעה ימים, משום שהמועד חל גם הוא במשך יום אחד או במשך שבעה ימים, וניתן לדמות את חנוכת המקדש למועד של יום אחד או למועד של שבעה ימים. אלא שיש לשאול על משה שעשה את חנוכת המזבח במשך שנים עשר יום, מדוע עשה כן, והרי אין אף מועד שנמשך שנים עשר יום. דעת סופרים: בית הדין הוא שהעלה את הכוהנים. כמו כן כתב שהלבישו את הכוהנים בכבדים כהונה, למרות שזו לא הייתה עבודה במקדש.

36. מצודות.

34. רש"י. רינת יצחק בפירושו (לעיל א,א) מקשה מה הטעם שבנו את יסודות בית המקדש בשנה הראשונה למלכות כורש, והרי הגזירה הייתה שבית המקדש יהיה בחורבנו שבעים שנה! הוא עונה על כך שבעצם רק תקרת בית המקדש הראשון הייתה אמורה להיחרב, והגזירה על חורבן בית המקדש הראשון איננה כוללת את יסודות המקדש. לכן גם כשבנו את יסודות בית המקדש לפני שהסתיימו שבעים השנים, לא היה הדבר בגדר ביטול הגזירה.

35. מצודות. ראב"ע: הכוונה היא שהם היו לבושים בכבדי כהונה. רינת יצחק: רש"י והאבן עזרא נחלקו במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (הלכות כלי המקדש פ"ח הי"ב). רש"י שמפרש שהבגדים שהכוהנים לבשו לא היו בגדי כהונה אלא סתם בגדים מכובדים, סובר כמו הרמב"ם, האוסר על הכוהנים ללבוש את בגדי הכהונה שלא בשעת העבודה, ואילו הראב"ע המפרש שהכוהנים לבשו בגדי כהונה, סובר כשיטת הראב"ד, שמתר לכוהנים ללבוש בגדי כהונה גם שלא בשעת העבודה. מלבי"ם: הכוהנים היו תוקעים בחצוצרות רק במועדים, אך בניין בית המקדש נחשב להם למועד. כמו כן כתב (כמו ה"רינת יצחק" הנ"ל) שהמחלוקת בעניין הבגדים שלבשו הכוהנים, אם הם היו בגדי

ישראל, והכוונה היא למזמורי ספר תהילים³⁷: (יא) וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּים הַרִימוּ אֶת קוֹלָם,³⁸ בְּהִלָּל וּבְהוֹדוֹת לַיהוָה כִּי טוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם חֲסִדוֹ עַל יִשְׂרָאֵל (הכהנים והלוויים הרימו את קולם) כאשר הם שרו את ההלל, ואת המזמור מספר תהילים שכתוב בו "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו",³⁹ וְכָל הָעָם הֲרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה בְּהִלָּל לַיהוָה וְכָל שֹׂאֵר יִשְׂרָאֵל הֲרִיעוּ בְּתְרוּעָה גְדוֹלָה כְּדִי לַהֲוֹדוֹת לַיהוָה,⁴⁰ עַל הַיּוֹסֵד בַּיִת ה' הַשְּׂמֵחָה הַגְּדוֹלָה הַיִּיתָה עַל הַנַּחַת הַיְסוּדוֹת לְבִנְיִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ⁴¹: (יב) וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּים וְרֵאשֵׁי הָאָבוֹת הִזְקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן רַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים, הַלְוִיִּים וְרֵאשֵׁי הָאָבוֹת שֶׁהָיוּ זְקֵנִים וְרָאוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַרִאשׁוֹן,⁴² בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם (רבים מהנוכחים) כאשר הם ראו את הנחת היסודות לבית המקדש הזה, לבית המקדש השני,⁴³ בְּכֵיִם בְּקוֹל

מקורות והערות

על ידי דוד (כמו בפסוק הקודם), או שהם דברי הלל שאמרו הנאספים על דעת עצמם, שהרי הפסוק אינו מזכיר את דוד המלך. כמו כן כתב שלא נאמר שהתרועה נעשתה בשופרות, וייתכן שקולות התרועה נעשו בפה.

41. רש"י. דעת סופרים: למרות שהמצב הכולל של שבי הגולה היה קשה וצרות רבות העיקר עליהם, בעיקר בהשוואה לבית המקדש הראשון, הייתה הקפדה שלא להזכיר את הצרות. זאת בניגוד לתפילותיהם של עזרא, נחמיה ודניאל שהתפללו גם על "חצי הכוס הריקה". כמו כן כתב שהכתוב השתמש בשם ה', המייצג את מידת הרחמים, כדי להבהיר שבניין בית המקדש נעשה ברחמי ה'.

42. מצודות. דעת סופרים: דווקא הכהנים וראשי העם מוזכרים כאן, משום שרבים מהעם בכלל לא זכו לראות את בית המקדש הראשון בעודו בנוי, שהרי המלחמות הפנימיות והחיצוניות מנעו מרבים גישה למקום המקדש.

43. מצודות.

37. רלב"ג. ראב"ע: הנגינה נקראת "ידי דוד" משום שמנגנים ביד. דעת סופרים: ההלל נאמר על דבר היוצא מדרך הטבע. חזרת עם ישראל לארצו היא מנוגדת לדרך הטבע והיא התרחשות ייחודית. כורש נתן רשות לכל העמים שגלו לחזור למקומם, אך רק עם ישראל ניצל רישיון זה. כמו כן כתב שהכוונה היא שהם שרו במנגינות שדוד עצמו שר בהן את המזמורים האלה, ואפשר שהם בחרו לשיר דווקא את תפילות ההודיה של דוד, שדוד אמרן כאשר עם ישראל היה בגדולתו.

38. מצודות. רש"י: הכוונה היא שהם ענו כדרך השירה, כמו בשירת הים.

39. רלב"ג. מלבי"ם: הלל הוא שבח לבורא והודאה היא על הטובה שעשה. רינת יצחק: רק לאחר הנחת היסודות לבניין בית המקדש, הרגישו בני ישראל שהם נגאלו, ולכן הם יכלו לומר את ההלל.

40. רש"י. דעת סופרים הסתפק אם דברי ההלל שנאמרו בפסוק זה הם דברי הלל שנאמרו

גְּדוֹל (רבים מהנוכחים שראו את בית המקדש הראשון, כאשר ראו את הנחת היסודות לבית המקדש הזה, בית המקדש השני), בכּו בקול רם, משום שהיסודות של בית המקדש הראשון היו חזקים יותר מהיסודות של בית המקדש השני (בגלל שבית המקדש הראשון היה גדול ומפואר יותר),⁴⁴ **וְרַבִּים בְּתַרְוֵעָה בְּשִׁמְחָה לְהַרִים קוֹל אַבְל רַבִּים אַחֲרִים שֶׁלֹּא רָאוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָרִאשׁוֹן**, הרימו את קולם בתרועות של שמחה (בגלל בניין בית המקדש)⁴⁵: **וַיֵּן הָעָם מִפִּירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׁמְחָה לְקוֹל בְּכֵי הָעָם הַנוֹכְחִים שֶׁם לֹא הִצְלִיחוּ לְשִׁמּוֹעַ אֶת תְּרוּעַת הַשִּׁמְחָה בְּגַלְל קוֹלוֹת הַבְּכִי שֶׁל אֱלֹהֵי שִׁבְכוּ**,⁴⁶ **כִּי הָעָם מְרִיעִים תְּרוּעָה גְּדוֹלָה וְהַקוֹל נִשְׁמַע עַד לְמִרְחֹק** (הנוכחים שם לא הצליחו להכיר את תרועת השמחה בגלל קולות הבכי) שהרי העם אמנם הריע בקול גדול, אך הקול שנשמע במקומות הרחוקים היה קול הבכי, משום שקול הבכי היה חזק יותר מקולות השמחה⁴⁷:

מקורות והערות

44. רלב"ג, ולשיטתו לא היה הבדל בין גודלו של בית המקדש הראשון לגודלו של בית המקדש השני. מצודות: בית המקדש השני היה קטן יותר, ולכן הם בכּו. מלבי"ם: הבכי היה על שהבניין נבנה ברשותו של כורש שהגביל את הבניין. אם היו זוכים, היה נעשה להם נס כמו בכניסת יהושע בן נון לארץ. מנגד היו רבים ששמחו, כיון שהם לא הבינו את החיסרון בכך שבית המקדש נבנה ברשותו של כורש, ורק יחידי סגולה הבינו את הבעיה בכך.

רינת יצחק: בפסיקתא מובא שהבכי היה משום שלא שרתה שכינה בבית המקדש השני. למרות שבשלב זה רק היסודות הונחו וברור שהשכינה לא הייתה אמורה להופיע עד לאחר סיום בניין הבית (כמו שהיה במשכן ובבית המקדש הראשון), ידעו בני ישראל שהשכינה לא תשרה בבית המקדש השני, אם בגלל שלא כל בני ישראל עלו מבבל, ואם משום שההיתר לבנות את בית המקדש ניתן על ידי מלך גוי.

45. רש"י. דעת סופרים: השמחים הרימו את קולם כדי שלא יישמע בכיים של הבוכים. היה כאן מעין ויכוח האם ראוי לבכות על החסר או לשמוח על הקיים, והקבוצה ששמחה רצתה שקולם של הבוכים לא יישמע.

46. רש"י.

47. מצודות.

פרק ד

(א) וַיִּשְׁמָעוּ צָרִי יְהוּדָה וּבְנֵימִן צָרִי יְהוּדָה וּבְנֵימִן שָׁמְעוּ (בצלע הבאה של הפסוק יפורט מה הם שמעו). צרי יהודה ובנימין היו העמים שסנחריב מלך אשור הושיב בארץ ישראל לאחר שהוא הגלה את תושבי ממלכת ישראל, והם הציקו לשבי הגולה,¹ כִּי בְנֵי הַגּוֹלָה בּוֹנִים הֵיכָל לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (צרי יהודה ובנימין שמעו) ששבי הגולה בונים בית מקדש לה' אלוהי ישראל²: (ב) וַיִּגְשׁוּ אֶל זְרֻבָבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הָאֲבוֹת צָרִי יְהוּדָה נִיגְשׁוּ אֶל זְרֻבָבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת שֶׁל שְׁבֻטֵי יְהוּדָה וּבְנֵימִן,³ וַיֹּאמְרוּ לָהֶם צָרִי יְהוּדָה אֲמָרוּ לְזְרֻבָבֶל וְאֶל רָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת: נִבְנֶה עִמָּכֶם (צרי יהודה אמרו לזרובבל ואל ראשי המשפחות) אנחנו נבנה עמכם את בית המקדש, כִּי כָכֶם נִדְרֹשׁ לְאֱלֹהֵיכֶם שֶׁהָרִי אֲנַחְנוּ עֹבְדִים אֶת אֱלֹהֵיכֶם כְּמוֹ שֶׁאַתֶּם עֹבְדִים אוֹתוֹ,⁴ וְלוֹ אֲנַחְנוּ זִבְחִים וְאֲנַחְנוּ מִקְרִיבִים קֶרְבָּנוֹת לְאֱלֹהֵיכֶם,⁵ מִיָּמֵי אֶסֶר חֲדָרְךָ מִלֶּךְ אֲשׁוּר הַמַּעֲלָה אֲתָנוּ בַּה' (אנחנו עובדים לאלוהיכם) מאז שאסר חדון מלך אשור העלה אותנו לכאן, לארץ ישראל, והושיב אותנו כאן. צרי יהודה אמרו שראוי שגם הם ישתתפו בבניין בית המקדש, משום שגם הם עובדים את ה' מאז שהושיבו אותם בארץ. אולם מטרתם האמתית הייתה להפריע למהלך הבניין⁶:

מקורות והערות

1. מצודות.
2. דעת סופרים: צרי יהודה ובנימין קראו לבית המקדש היכל, משום שהמילה היכל מסמלת בניין מפואר. הם לא הבינו את עניינו הפנימי של בית המקדש, והסתכלו רק על הפאר החיצוני של הבניין.
3. דעת סופרים: מכאן מוכח שהייתה אספה של זקנים שזרובבל עמד בראשה. ייתכן שאספה זו הפכה ברבות הימים לכנסת הגדולה. עיין באוצר המאמרים, מאמר ט', שם הרחבנו בעניינם של אנשי כנסת הגדולה. התשובה שניתנה לצרי יהודה הייתה תשובה הלכתית ולפיכך צריך לומר שהיא ניתנה על דעת בית דין.
4. מלבי"ם: הכותים היו עובדים את ה' בשיתוף, והם חשבו שגם בני ישראל יעבדו את ה' באופן זה. בני ישראל ענו להם שהמקדש יהיה מיוחד לעבודת ה' בידי עם ישראל ולא בידי כל העמים, ולכן הדגש בפסוק ג' הוא על היותו של ה' "אלוהי ישראל". זו גם הייתה הצוואה של כורש, שבית המקדש יהיה המקדש של עם ישראל בלבד ולא של שאר האומות.
5. מצודות.
6. מצודות, וכתב שסנחריב נרצח ואסרחדון הומלך במקומו, והוא שהושיב את הכותים בארץ ישראל, אולם מספר מלכים מוכח לכאורה שסנחריב הוא שהושיב את הכותים בארץ

(ג) וַיֹּאמֶר לָהֶם זָרְבָבֶל וַיְשׁוּעַ וַיִּשְׂאָר רְאֵשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל זְרוּכְבָּל, יְשׁוּעַ, וַיִּשְׂאָר רְאֵשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, עָנּוּ לְצָרֵי יְהוּדָה וּבְנֵימִין: לֹא לָכֶם וְלָנּוּ לְבָנוֹת בַּיִת לְאֱלֹהֵינוּ אֵין זֶה רְאוּי שִׁנְכַנָּה יַחַד בַּיִת לַשֵּׁם ה' אֱלוֹהֵינוּ, אֵת בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ,⁷ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל רַק אֲנַחְנוּ, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, נִבְנֶה כּוֹלְנוּ יַחַד אֵת בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ לַה' אֱלוֹהֵי יִשְׂרָאֵל,⁸ כִּי אֲנַחְנוּ צְנוּנוּ הַמְּלָךְ פּוֹרֵשׁ מְלָךְ פָּרֶס (רַק אֲנַחְנוּ, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, נִבְנֶה יַחַד אֵת בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ) כְּמוֹ שְׁכוּרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרֶס צִוּוּהָ אֹתָנוּ. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָנּוּ לְצָרֵי יְהוּדָה שְׁכוּרֵשׁ צִוּוּהָ רַק אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא אֵת צָרֵי יְהוּדָה, לְבָנוֹת אֵת בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ וּמִמִּילָא אֵין סִיבָה לְשִׁתֵּף אֹתָם בְּמִלְאֲכַת הַבְּנִיין:⁹ (ד) וַיְהִי עִם הָאָרֶץ מִרְפָּיִם יְדֵי עַם יְהוּדָה הָעַמִּים שִׁישְׁבוּ בָאָרֶץ, כְּלוֹמֵר צָרֵי יְהוּדָה וּבְנֵימִין, הֵיוּ מְנַסִּים לְגָרוֹם לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַתְּרַפּוֹת מִבְּנִיין בַּיִת הַמִּקְדָּשׁ,¹⁰ וּמִבְּהַלִּים אֹתָם לְבָנוֹת צָרֵי יְהוּדָה וּבְנֵימִין הֵיוּ מִפְּחִידִים אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמְנַסִּים

מקורות והערות

המאמרים, מאמר ה', שם הרחבנו בעניין. דעת סופרים: האיסור הוא להשתתף בבניית בית המקדש עצמו; אך היה מותר להם להשתתף בבניית הכלים. דעת מקרא: זרובבל דחה את צרי יהודה באופן פורמאלי בטענה שכורש ציווה על היהודים לבנות את בית המקדש ולכן אל לגויים להצטרף למלאכה.

8. מצודות.

9. מצודות.

10. מצודות. דעת סופרים: אין הכוונה לצרי יהודה, אלא הכוונה לאנשים מתוך בני ישראל שנבחרו והחליטו שאין טעם להמשיך ולבנות את בית המקדש. כמו כן כתב שהעם נקרא "עם יהודה" ולא "עם ישראל", משום ששבי הגולה לא רצו להזכיר את ממלכת ישראל שמרדה בשליטיה. עיין באוצר המאמרים, מאמר ג', שם הרחבנו בעניין שבי הגולה – האם הם היו רק משבטי יהודה ובנימין או גם מהשבטים האחרים.

ישראל. ברם ניתן לומר שסנחריב נרצח בפרק הזמן שעבר מאז שהכהן התחיל ללמד את הכותים את מצוות ה' ועד שהם התחילו לקיים את המצוות בפועל, וקבלת המצוות היא סיום הושבת הכותים במקומם, ולכן הם מייחסים את הושבתם בארץ ישראל לאסר חדון. מצודות ציטט את רש"י כמעט מילה במילה (ואולי רש"י היה המקור לפירושו), והוא לא הזכיר שאסר חדון הוא שהושיב את הכותים בארץ ישראל. דעת סופרים: אסר חדון הוא שהושיב את העמים בארץ ישראל ובימיו פגעו בהם האריות. כמו כן כתב שבכתיב כתוב "ולא אנחנו זובחים" בא' ולא בו' כפי הקרי משום שהכתוב רצה לכתוב את האמת. הם לא הקריבו רק לה', אלא היו מקריבים גם לאלוהיהם.

7. מצודות. רלב"ג: מכאן אנו למדים שאסור לאפשר לגוי לבנות את בית המקדש. הרינת יצחק מביא את מחלוקת הראשונים אם מותר לאפשר לגוי לבנות את בית המקדש. עיין אוצר

למנוע אותם מלבנות את בית המקדש¹¹: (ה) וְסֹכְרִים עָלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהַפֵּר
 עֲצָתָם צְרִי יְהוּדָה וּבְנֵימִין הָיוּ שׁוֹכְרִים יוֹעֲצִים שֶׁתִּפְקִידֵם הִיָּה לְמַנוֹעַ אֶת בְּנֵי
 בֵּית הַמִּקְדָּשׁ (בכך שהם היו מוציאים שם רע על בני ישראל בפני מלך פרס),¹² כָּל יְמֵי כּוֹרֵשׁ
 מֶלֶךְ פָּרַס צְרִי יְהוּדָה שָׁכְרוּ אֶת הַיּוֹעֲצִים לְאוֹרֵךְ כָּל הַתְּקוּפָה שֶׁכּוֹרֵשׁ מֶלֶךְ עַל
 פֶּרַס,¹³ וְעַד מַלְכוּת דָּרְיוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרַס הִנְיִסְיוֹן לְמַנוֹעַ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי
 בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַמְּשִׁיךְ עַד הַתְּקוּפָה שֶׁבָּה דְרִיוֹשׁ, בְּנֵם שֶׁל אַחַשׁוּרוּשׁ וְאַסְתֵּר
 הַמַּלְכָּה, מֶלֶךְ עַל פֶּרַס¹⁴: (ו) וּבְמַלְכוּת אַחַשׁוּרוּשׁ גַּם בְּתִקְוַתוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ
 אַחַשׁוּרוּשׁ (המוכר לנו ממגילת אסתר),¹⁵ בְּתַחֲלַת מַלְכוּתוֹ בְּשָׁנִים הָרִאשׁוֹנוֹת לְמַלְכוּתוֹ
 שֶׁל אַחַשׁוּרוּשׁ. מֵאֲלַכַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בּוֹטְלָה כִּכְר בִּימֵי כּוֹרֵשׁ, אֵךְ צְרִי
 יְהוּדָה חֲשָׁשׁוּ שֶׁמֶּא הַמֶּלֶךְ אַחַשׁוּרוּשׁ יַעֲתֵר לְשִׁתְּדַלְנוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְכִּים
 לְחַדֵּשׁ אֶת עֲבוֹדַת בְּנֵי הַבַּיִת, וְלִכְן כִּכְר בְּתַחֲלִיל מַלְכוּתוֹ, כָּתְבוּ צְרִי יְהוּדָה
 לְאַחַשׁוּרוּשׁ אֶת כְּתַב הַשְּׁטָנָה,¹⁶ כְּתָבוּ שְׁטָנָה עַל יְשִׁבֵי יְהוּדָה וַיְרוּשְׁלָם (בשנים
 הָרִאשׁוֹנוֹת לְמַלְכוּתוֹ שֶׁל אַחַשׁוּרוּשׁ) כָּתְבוּ צְרִי יְהוּדָה וּבְנֵימִין לְאַחַשׁוּרוּשׁ מִכְּתַב שֶׁל
 שְׁנָאָה. מִטְּרַת כְּתִיבַת הַמִּכְתָּב הַיִּתְּהָ שֶׁאַחַשׁוּרוּשׁ לֹא יִיתֵן רְשׁוֹת לְבָנוֹת אֶת

מקורות והערות

11. מצודות.
 12. מצודות. דעת סופרים: נאמר כאן "סכרים" ב-ס' במקום ב-ש', כדי לומר שייסכר פיהם של דוברי שקר, ושה' יפר עצתם של צרי יהודה.
- סיכום התועלויות לרלב"ג:
- א. ללמדנו שנבואתו של ישעיהו התקיימה וכורש אכן נתן לבני ישראל רשות לבנות את בית המקדש.
- ב. ללמדנו שאסור לסמוך על חזקת הכוהנים כאשר הם באים לאכול קדשים, אלא עליהם להוכיח את ייחוסם.
- ג. להודיענו שמותר להקריב קרבנות על המזבח שבהר המוריה גם אם המקדש עצמו איננו בנוי.
- ד. ללמדנו שראוי להודות לה' על כל הטובות שעשה, כשם שעשו שבי הגולה לאחר שהניחו את היסודות לבית המקדש.
- ה. להודיע שאסור לתת לגויים לבנות את בית המקדש.
13. מצודות.
 14. מצודות.
 15. רש"י. ובפירושו למגילת אסתר (ט, ז) כתב שכתבי השטנה בימיו של אחשוורוש היו עשרת בני המן. ראב"ע: אחשוורוש הוא ארתחשסתא.
 16. דעת סופרים.

בית המקדש¹⁷: (ז) וּבְיָמֵי אֲרִתְחֶשְׁתָּא בתקופה שבה מלך ארתחשסתא על פרס. חז"ל זיהו את ארתחשסתא עם המלך דריוש בן אחשוורוש, שמלך על פרס לאחר אביו,¹⁸ כְּתָב בְּשָׁלֶם (בתקופה שבה מלך ארתחשסתא על פרס) כתב איגרת של

מקורות והערות

18. רש"י. עיין באוצר המאמרים, מאמר ב', שם הרחבנו בעניין זיהוי ארתחשסתא לפי הדעות השונות. כאן נביא רק את דברי פרשני הכתובים בספר עזרא, ונדון בדבריהם. נפתח בדברי רש"י על אתר. רש"י כותב בתחילת דבריו שארתחשסתא הוא כורש מלך פרס, והוא מביא את דברי הגמרא בראש השנה, האומרת: "הוא כורש, הוא דריוש, הוא ארתחשסתא", אך לאחר מכן רש"י מביא את דברי בעל סדר עולם, שדריוש הוא ארתחשסתא. יש אפוא לדון: האם כוונת רש"י היא שאלו שתי דעות שונות, דעת הגמרא ודעת בעל סדר עולם? אם כן, לפי פירושו הראשון הכוונה היא למלך כורש שהיה המלך הראשון של פרס, ולפי פירושו השני, המובא בשם בעל סדר עולם, ארתחשסתא הוא דריוש שמלך אחרי אחשוורוש. אך נראה יותר שרש"י מתכוון לומר שדברי בעל סדר עולם אינם סותרים את דברי הגמרא, אלא משלימים אותם, וכוונתו היא להביא סיוע לגמרא בראש השנה מדברי בעל סדר עולם, ולפי זה הוא סובר שארתחשסתא הוא דריוש. רש"י להלן (ז, כא) כותב שְׁהִמְצָנָה בפסוק הוא דריוש, למרות שבפסוקים עצמם נאמר במפורש שהוא ארתחשסתא, וכן חזר על זיהוי זה שם ז, ו שם ח, כא. כמו כן, רש"י בנחמיה (א, א) כותב שארתחשסתא הוא דריוש.

הרלב"ג מזהה את ארתחשסתא עם אחשוורוש (וכן פירשו פרשנים נוספים, כמו האבן עזרא), אך חז"ל אמרו שמדובר על כורש מלך פרס, ששמו האמיתי היה דריוש, והוא נקרא כורש משום

17. רש"י. רינת יצחק: טענת צרי יהודה הייתה שבני ישראל יסמכו על בית המקדש ויבטחו שהוא יציל אותם ממלכי פרס, ולכן הם ימרדו בהם. דעת סופרים: עיקר הטענה הייתה על יושבי יהודה וירושלים ולא על יושבי שאר הארץ. צרי יהודה קיוו שיושבי שאר הארץ מעשרת השבטים יתערבו בגויים, והם חששו רק מפני היושבים בירושלים. כאמור, באוצר המאמרים הרחבנו בעניין, היכן התיישבו בני ישראל והאם חזרו לארץ גם שאר השבטים, מלבד שבטי יהודה ובנימין.

בספר "ממשה ועד עזרא" העלה אפשרות שהאיגרת המוזכרת בפסוק היא גזירת המן על אודות השמדת העם היהודי. אלא שקשה על דבריו, שהרי במגילת אסתר מפורש שגזירת המן לא הייתה בתחילת מלכותו של אחשוורוש, אלא בשנה השנים עשרה למלכותו. על כך ענה שהיו שנים שלא נחשבו למלכות אחשוורוש משום שהוא לא שלט בהן שלטון מלא על מלכותו (גם הרב אלכסנדר הול כתב דברים דומים לגבי אחשוורוש בהקשר אחר, והבאנו את דבריו באוצר המאמרים, מאמר א'). כמו כן קשה על דבריו, שהרי בפסוק נאמר שכתב השטנה היה על יושבי יהודה וירושלים, ואילו גזירתו של המן הייתה על כל העם היהודי. על כך ענה שספר עזרא מציג את הדברים כפי שנראו מנקודת מבטם של יושבי הארץ, ואילו מגילת אסתר מתארת את ההתרחשויות מנקודת מבטם של בני הגולה.

דברי שלום,¹⁹ מְתַרְדָּת טְבַאֵל אדם ששמו מתרדת טבאל שעמד בראש צרי

מקורות והערות

בין המלכים, כאשר כוחו של המלך החדש, שמעליו, היה עדיין מוגבל.

אמת ליעקב: רק בפסוק זה השם ארתחשסתא כתוב בקמץ מתחת ל-ת' השנייה, אבל בדרך כלל השם ארתחשסתא כתוב בשווא מתחת ל-ת'. בפרסית ביטאו את השם בשווא, אלא שבעברית אין רגילים לבטא שני שוואים נחים רצופים, כשאחריהם באה האות א' המוטעמת בהברה. לכן, בפעם הראשונה שהשם ארתחשסתא מופיע, הוא נכתב כפי שרגילים לבטא אותו בעברית; בשאר הספר הוא נכתב בשווא מתחת ל-ת', כפי שמבטאים אותו בפרסית.

19. מצודות. דעת סופרים: כותבי כתב השטנה הציגו עצמם כאילו הם דואגים לשלום המלכות ("כתב בשלם") משום שמלכי פרס נמנעו מלהתערב בסכסוכים שבין יושבי הממלכה, והם היו מתערבים רק כאשר הדברים נגעו לשלום המלכות עצמה. לעניין כתיבת הפסוקים בלשון ארמית, עיין בביאורנו לספר דניאל (ב), שם כתבנו: בפירוש דעת סופרים כתב שהארמית השתמרה בפסוקים אלה לדורות משום שרצו לדייק בכל הפרטים, גם אלה שאינם נעימים, ולכן הדברים נכתבו בשפה שלא הייתה מוכרת לכולם. הרב יגאל אריאל שליט"א, בספרו "מור והדס" על ספר דניאל (עמוד 25), מסביר מדוע ספר דניאל כתוב במעין "סנדוויץ", תחילתו בעברית, לאחר מכן בארמית ולבסוף שוב בעברית. לפי דבריו, הסיבה היא שכאשר דניאל פותר חלומות הקשורים למלכים גויים - הוא כותב בארמית כדי להדגיש בכך את היותו בגלות. לעומת זאת, כאשר דניאל עוסק בעניינים הקשורים לעם ישראל ולגאולתו, הוא כותב בעברית. הרב אריאל (בהערה שם) מתייחס לקושי

שהיה מלך כשר, וארתחשסתא על שם מלכותו. הרלב"ג מסביר גם שארתחשסתא המוזכר בספר נחמיה הוא מלך רביעי שמלך לאחר דריוש בן אסתר, וגם שמו היה דריוש, וממנו כבש אלכסנדר מוקדון את המלוכה. ובפירושו להלן ו,יד כתב שארתחשסתא היה מלך שמלך אחרי דריוש, ובימיו הושלמה מלאכת בניין חומות ירושלים.

מלבי"ם: ברור הדבר שארתחשסתא הוא כורש, שהרי בימיו הושבתה מלאכת בניין המקדש. אלא שייתכן שמדובר במלך שמלך מיד אחרי כורש. בפירושו להלן ו,יד הביא את דברי חז"ל שהכוונה היא למלך אחד, אך הביא גם את דברי הרז"ה, שמדובר בשני מלכים שונים, וכתב שרבו השיטות בחז"ל לגבי מניין מלכי פרס ושמותיהם, ואין בזה דבר ברור. ובפירושו להלן ז,א כתב שלפי רש"י ארתחשסתא הוא דריוש, ולפי זה עזרא עלה שנה לאחר בניין בית המקדש, ואילו לפי הרז"ה מדובר על מלך אחר, ולפי זה עזרא עלה שנים רבות לאחר בניין בית המקדש. בסיום דבריו כתב שיש בזה דעות רבות ואי אפשר להכריע ביניהן.

מצודות בפירושו להלן ו,יד כתב שארתחשסתא הוא דריוש הפרסי, והוא נקרא ארתחשסתא משום שזה היה שם כללי של כל מלכי פרס. האבן עזרא כאן מזהה את ארתחשסתא עם אחשוורוש, אך להלן (ו,א) הוא כותב שכל מלכי פרס היו נקראים ארתחשסתא, ושם בפרק ד' הכוונה היא לדריוש.

דעת סופרים: ארתחשסתא היה מלך שמלך על אזור מסוים, ולא על כל הממלכה. מעליו היה מלך שמלך על הממלכה כולה. סמכויותיו של ארתחשסתא גברו בתקופת מעברי השלטון

יהודה ובנימין שלח את המכתב,²⁰ וּשְׂאֵר פְּנוּתָיו גם שאר חבריו של מתרדת טבאל השתתפו בשליחת המכתב לארתחשסתא,²¹ עַל אֲרִתְחַשְׁשֶׁת מֶלֶךְ פָּרַס המכתב נשלח אל ארתחשסתא מלך פרס,²² וּכְתָב הַנְּשִׁתָּן הכתב שהיה באיגרת היה כתב מפורש וברור,²³ כְּתוּב אַרְמִית וּמְתָרְגָּם אַרְמִית המכתב היה כתוב בכתב ארמי והתוכן היה כתוב בשפה הארמית²⁴: (ח) רְחוּם בְּעַל טַעַם אדם ושמו רחום שידע להטעים את דבריו, רחום ידע לבטא את עצמו היטב בלשון מליצית ומובנת,²⁵ וּשְׂמֵשִׁי סְפָרָא ושמשי הסופר,²⁶ כְּתָבוּ אַגְרָה חֲדָה עַל יְרוּשָׁלַם

מקורות והערות

שהיה מעין פקיד של כורש, ואשר הייתה לו אחריות על אזורים נרחבים בממלכתו, על מנת שיוורה להפסיק את עבודת בניין בית המקדש. כורש הסכים לקבל את עצתו של ארתחשסתא להפסיק את עבודת בניין הבית ולכן הפסקת הבניין נקראת על שמו.

23. מצודות. רש"י: הכוונה היא לכתב האיגרת. האבן עזרא מוסיף עוד שני פירושים: א. הכוונה היא שהאיגרת הייתה שווה, כלומר: כתובה בלשון ארמי ובאותיות ארמיות. ב. האיגרת הייתה חתומה. דעת סופרים: האיגרת הייתה כתובה בכתב העברי הקדום. הוא פירש זאת לפי שתי השיטות המובאות במסכת סנהדרין (כב,א). עם ישראל החליט כבר שלא להשתמש בכתב העברי הקדום, ועבר לכתב אשורי, אך העמים האחרים המשיכו להשתמש בכתב הקדום.

24. מצודות. דעת סופרים: התרגום נעשה כך שכל ספק שהיה עלול להתעורר מלשון המכתב המקורי - פורש באופן שלא הותיר מקום לספק.

25. מצודות. דעת סופרים: "בעל טעם" הוא אדם שיש בידו יכולת לצוות על עניינים שונים (טעם מלשון ציווי). הכתוב מדגיש שאדם במעמד גבוה כמוהו היה שותף לניסוח המכתב.

בהסברו: "בהסבר זה יש כנראה הרבה מן האמת, אלא שאיננו מיישב את כל השאלות. לפי זה, היה מקום לכתוב את פרק א' ארמית ופרק ז' בעברית. אף על פי כן נראה שאין חריגות אלו שוברות את הדברים. אפשר שמגמתם לטשטש את התחומים בין חלקי הספר ולהראות את אחדותו ואת תכניו המשותפים. ואולי סיבת הדבר היא חזון ארבע המלכויות המופיע בשלימותו בפרק ב' ובפרק ז'. חזון זה ראוי שייכתב ארמית כי יש בו תפיסה דטרמיניסטית חזקה של גלות, ולכן חלקו של הספר הנמצא בין שני החזונות נכתב בארמית". עד כאן מה שכתבנו בספר דניאל. ניתן אולי להסביר כך גם את המעבר משפה לשפה בספר עזרא. בפרקים העוסקים בהשבת בניין בית המקדש, הכתוב עובר ללשון ארמית, כדי לבטא את העובדה שהפסקת העבודה היא תולדה של הגלות והשעבוד (עיין בהערות לביאורנו בפסוק הבא).

20. מצודות. דעת מקרא: ייתכן שטבאל הוא טוביה העמוני המוזכר בספר נחמיה.

21. מצודות.

22. מצודות. דעת סופרים: כורש שמלך על הממלכה כולה לא עסק בעניין הפסקת בניין בית המקדש, וצרי יהודה פנו אל ארתחשסתא

(רחום ושמי) כתבו איגרת אחת של שנאה נגד בניין בית המקדש בירושלים. רחום הכתיב את תוכן המכתב ושמי הסופר כתב את הדברים באיגרת,²⁷ **לְאַרְתַּחֲשֶׁתָא מְלָכָא** (רחום ושמי כתבו איגרת) לארתחשסתא המלך,²⁸ **פְּנִמָא** כך נאמר בדברי האיגרת. בפסוקים הבאים יובא תוכן דברי האיגרת:²⁹ (ט) **אֲדִין** אז, במעמד כתיבת האיגרת, היו האנשים הבאים: (1) **רְחוּם בְּעַל טַעַם** אדם ושמו רחום שידע להטעים את דבריו, (2) **וְשִׁמְשֵׁי סַפְרָא** ושמי הסופר, (3) **וְשָׂאֵר כְּנָנְתָהוֹן** ושאר חבריהם, (4) **דִּינִיא** שם של אומה,³⁰ (5) **וְאַפְרַסְתָּיָא** שם

מקורות והערות

26. רש"י: שמי היה בנו של המן. דעת מקרא: שמי היה הסופר של האחשדרפן.

27. רש"י + מצודות.

28. דעת סופרים: כאן נקרא ארתחשסתא "המלך" כיון שבזמן זה הוא היה השליט העיקרי של מלכות פרס (משום שהייתה אז תקופת מעבר בין מלך למלך). בימיו של עזרא הועבר ארתחשסתא למשול על בבל, ולכן הוא נקרא מלך בבל, ואילו כאן הוא לא נקרא מלך פרס משום שבשלב זה מעמדו היה נחות יותר מאשר בתקופה של התחלפות המלכים.

29. רש"י. האבן עזרא מוסיף פירוש אחר, ש"כנמא" הוא עכשיו.

30. מצודות. מלבי"ם: שמות האנשים לא נכתבו בתוך האיגרת, משום שכך היה דרכם, לכתוב את השולחים רק בהתחלה. דעת סופרים: הכתוב מונה את שמות האנשים שכתבו את האיגרת, אך בתוך האיגרת עצמה לא מופיעים שמות האנשים האלה, כדי לומר שאמנם האיגרת נכתבה על ידי האנשים האלה, אך היא נכתבה כדעה המייצגת את כל הציבור, ולא רק את דעת כותבי האיגרת.

31. רש"י. דעת מקרא: הכוונה לדיינים ושופטים.

דעת מקרא: רחום בעל טעם היה בעל מעמד גבוה, והוא שימש כסגן האחשדרפן, והיה הממונה על הצבא. מלבי"ם: רחום ושמי היו שני שרים מטעם המלך שתפקידם היה לתרגם לפרסית את כל המכתבים שהמלך קיבל בארמית. לכל עם הייתה אפשרות לשלוח למלך מכתבים בלשונו, ולכל שפה היו שני שרים שתפקידם היה לתרגם את המכתבים שנכתבו באותה שפה. כמו כן כתב שלמרות שהיה חוק אצל מלכי פרס שאסור למלך לחזור בו מציווי שנתן, ולכן לכאורה היה אסור לכורש לחזור בו מההיתר שנתן לבנות את בית המקדש, כאן שיחדו את המלך כדי שיעבור על חוקי הממלכה. רינת יצחק: היה מותר לכורש לחזור בו מהרישיון שנתן לבנות בית המקדש, משום שהוא לא חתם על הציווי. הסבר נוסף שכתב הוא שכורש סבר שהציווי היה מבוסס על טעות מלכתחילה, וזאת בניגוד לאחשוורוש ששינה את דעתו, אך הציווי המקורי שלו, להשמיד את היהודים, לא היה מבוסס על טעות, ולכן הוא לא יכל לבטל את הציווי שנתן. בסוף דבריו כתב שכורש התכוון רק לעכב את בניין בית המקדש, ולא לבטל אותו לגמרי. מהרי"ט: היו כאן שתי איגרות. האיגרת של מתרדת טבאל ואיגרת נוספת של רחום.

של אומה, ³² 6) טַרְפָּלְיָא שם של אומה, ³³ 7) אַפְרָסְיָא שם של אומה. הכוונה לאנשים מהעם הפרסי שסנחריב הושיב בשומרון, לאחר שבני ישראל גלו משם, ³⁴ 8) אַרְבּוּיָא אנשים מארץ ארץ שסנחריב הושיב בשומרון, ³⁵ 9) בְּנֵי־לֵיָא בני בבל שסנחריב הושיב בשומרון, ³⁶ 10) שׁוֹשֵׁנְכֵיָא בני שושן הבירה שסנחריב הושיב בשומרון, ³⁷ 11) דְּהֵיָא שם של אומה, ³⁸ 12) עֲלְמֵיָא אנשים מארץ עילם שסנחריב הושיב בשומרון. כל האמורים בפסוק נטלו חלק בכתיבת המכתב לארתחשסתא ³⁸: (י) וּשְׂאָר אַמְיָא דֵי הַגְּלִי אֶסְנַפֵּר רַבָּא וַיִּקְרָא וּשְׂאָר הָאוּמוֹת שֶׁהִגְלָה סְנַחְרִיב (הַנִּקְרָה בַּפְּסוּק אֶסְנַפֵּר), שֶׁהָיָה מֶלֶךְ גָּדוֹל וּמְכֻבָּד, ³⁹ וְהוֹתֵב הֵמוּ בְּקִרְיָה דֵי שְׁמֶרֶיִן (וּשְׂאָר הָאוּמוֹת שֶׁהִגְלָה סְנַחְרִיב) וְהוּא הוֹשִׁיב אוֹתָם בְּעָרִים הַסְּמוּכוֹת לְעִיר שׁוּמְרוֹן, ⁴⁰ וּשְׂאָר עֵבֶר נִהְרָה וְגַם שְׂאָר יוֹשְׁבֵי עֵבֶר הִנְהָר הַיּוֹשְׁבִים מֵעֵרְבֵית לְנֹהַר פְּרָת, ⁴¹ וְכַעֲנַת וְכֵן תּוֹשְׁבֵי מְקוֹם שֶׁשְׁמוֹ "כַּעֲנַת" (כּוֹלָם הִסְכִּימוּ לְתוֹכֵן מִכְּתַב הַשְּׂטָנָה שֶׁשְׁלַחוּ לְאַרְתַּחֲשֶׁסְתָּא) ⁴²: (יא) דִּנְהָ פִּרְשֶׁגֶן אַנְתָּא דֵי שְׁלַחוּ עֲלוּהִי עַל אֶרְתַּחֲשֶׁשְׁתָּא מִלְּפָא זֶהוּ פִירוּשׁ דְּבְרֵי הָאִיגְרָת שֶׁשְׁלַחוּ לְאַרְתַּחֲשֶׁסְתָּא הַמֶּלֶךְ, ⁴³ עֲבָדָּךְ אֲנָשׁ

מקורות והערות

32. כך משמע מהאופן שבו פירש רש"י את הפסוק. דעת מקרא: הכוונה לפקידים של המלך.
33. כך משמע מהאופן שבו פירש רש"י את הפסוק. דעת מקרא: הכוונה ליושבי עבר הנהר שנקראים בפרסית "טרפלא".
34. רש"י.
35. רש"י.
36. רש"י.
37. רש"י.
38. רש"י. מלבי"ם: למרות שהמכתב נשלח לארתחשסתא על ידי קבוצה קטנה של אנשים, הרי שרחום ושמישי שיקרו וכתבו שכל העמים שלחו את המכתב. דעת סופרים: כתב בפירושו לתחילת הפסוק שהמכתב באמת ייצג את כל העמים.
39. מצודות. דעת סופרים: למרות שבספר מלכים מוזכרים רק חמישה עמים שסנחריב הושיב בארץ ישראל במקום עשרת השבטים (ואילו כאן מוזכרים עמים נוספים), העמים הנוספים שהוזכרו כאן הצטרפו לחמשת העמים שהוזכרו בספר מלכים, אם מרצונם החופשי ואם על ידי סנחריב בעצמו.
40. מצודות.
41. רש"י.
42. מצודות. רלב"ג התלבט אם כענת היא עיר או שם של מחוז.
43. אבן עזרא. מצודות: פירוש פרשגן הינו טופס הדבר. דעת מקרא: פרשגן הינו תמצית של הדברים שנכתבו לפני כן. מהרי"ט: לשיטתו שהיו שתי איגרות, הכתוב מפרש מה היה תוכן שתי האיגרות יחד.

עֵבֶר נְהָרָה וּכְעֵנָת (באיגרת היה כתוב) אנחנו, יושבי עבר הנהר וכענת, נחשבים לעבדיך⁴⁴: (יב) יְדִיעַ לְהוֹא לְמַלְכָּא הדבר הבא יהיה ידוע למלך,⁴⁵ דֵּי יְהוּדָיָא דֵּי סִלְקוּ מִן לְוִתָּךְ עֲלֵינָא שהיהודים שעלו ממך (ארתחשטא) אלינו, היהודים שעלו לירושלים מגלות בבל,⁴⁶ אָתוּ לִירוּשָׁלַם (היהודים שעלו מבבל) הגיעו אל ירושלים,⁴⁷ קְרִיָתָא מְרֻדָתָא וּבְאִישֵׁתָא בְּנִין היהודים בונים עיר מורדת ורעה, היהודים בונים את העיר ירושלים שעתידה למרוד בך,⁴⁸ וְשׁוּרְיָא שְׂכָלֵילוּ והם רוצים לסיים ולבנות את חומות העיר ירושלים,⁴⁹ וְאִשְׁיָא יַחֲטוּ והם ישימו חוטים על מנת לבנות את יסודות חומת ירושלים⁵⁰: (ג) בְּעֵן יְדִיעַ לְהוֹא לְמַלְכָּא עכשיו יהיה ידוע למלך,⁵¹ דֵּי הֵן קְרִיָתָא דָּךְ תִּתְבַּנֵּי וְשׁוּרְיָה יִשְׁתַּכְּלֹון שאם עיר זו, ירושלים, תיבנה, ומלאכת בניית החומות תסתיים,⁵² מְנַדָּה בְּלוּ וְהִלְךְ לָא יִנְתַּנּוּן תושבי ירושלים לא יתנו למלך את סוגי המיסים הבאים: מנדה – מס המוטל על כל תושבי המדינה, שכולם יחד חייבים להעלות למלך סכום מסוים. בלו – מס המוטל על כל יחיד ויחיד. הלך – מנחה שאנשי המקום היו מביאים למלך כאשר הוא מגיע לביקור,⁵³ וְאִפְתָּם מַלְכִים תִּהְיֶזְק ועל ידי

מקורות והערות

44. מצודות. 50. אבן עזרא בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שיחברו את היסודות שנפרצו, וכעין זה פירש במצודות. רש"י: גם כאן הכוונה היא לבניית הכתלים.
45. מצודות.
46. מצודות.
47. מצודות.
48. מצודות. מלבי"ם: המכתב תורגם בידי רחום ושמשי כך שיהיה דו משמעי. ניתן היה להבין שבני ישראל בנו את בית המקדש, אך הם הגיעו לעיר שמרדה בעבר במלך. אך ניתן היה גם להבין שעל ידי בניין בית המקדש תושבי העיר עתידים למרוד במלך. המכתב נכתב כך בכוונה, כדי שאם המלך יברוק ויגלה שתושבי העיר לא מרדו בו, יוכלו הכותבים לטעון שהם התכוונו למשמעות הראשונה.
49. מצודות.
51. מצודות. רש"י: הכוונה היא שיסודות החומה יונחו ויושלמו. דעת סופרים: כוונתם לא הייתה שבניין המקדש יגרום למרידה במלך, אלא שבניין החומות יגרום לכך, שכן צרי יהודה לא היו יכולים לטעון דבר על בניין בית המקדש, משום שלא הייתה בו כל סכנה למלכות.
52. מצודות. דעת סופרים: הביטחון העצמי המוגבר של יושבי הארץ יגרום לכך שהם יימנעו מלהעלות מיסים. אולם היה ברור שאין שום

כך יהיה נזק להכנסתו של המלך. תושבי ירושלים יימנעו מנתנית המיסים למלך, וכך תיפגענה הכנסות המלך ממיסים. טענת צרי יהודה הייתה ששבי הגולה בונים את ירושלים על מנת למרוד במלך, כדי שיוכלו למנוע את העלאת המיסים למלך פרס⁵⁴: (יד) **בְּעֵן עֲכָשִׁיו, כָּל קָבַל דִּי מְלַח הַיְכָלָא מְלַחְנָא** כנגד דבר זה שאנחנו רוצים שבית המקדש יישאר בחורבנו כפי שהיה עד עכשיו, היות ואנו מעוניינים שבית המקדש יישאר בחורבנו,⁵⁶ **וְעֲרוֹת מְלַחָא לָא אָרִיף לְנָא לְמַחְזָא** ואין זה יפה שנראה את בזיונו של המלך (אם בית המקדש ייבנה),⁵⁷ **עַל דְּנָה שְׁלַחְנָא וְהוֹדְעָנָא לְמַלְכָא** על דבר זה (של הפסקת בניין בית המקדש), אנחנו שולחים את האיגרת ועל ידה אנו מודיעים למלך את הדברים⁵⁸: (טו) **דִּי יִבְקֶר בְּסַפֵּר דְּכַרְנַיָא דִּי אֲבָהֶתָךְ** מי שיחפש בספרי הזיכרונות של אבותיך, אם מישהו יחפש בספרי הזיכרונות של אבותיך,⁵⁹ **וְתִהְיֶינָה בְּסַפֵּר דְּכַרְנַיָא** (אם מישהו יחפש בספרי הזיכרונות) הוא ימצא בספרי הזיכרונות,⁶⁰ **וְתִגְדַּע** (מי שיחפש בספרי הזיכרונות, ימצא בהם) וידע,⁶¹ **דִּי קְרִיתָא דָךְ קְרִיָא מְרָדָא** שהעיר הזאת, ירושלים, היא עיר המורדת בשלטון,⁶² **וּמְהַנְזִקַת מְלַכִּין וּמְדַנֶּן** והיא (ירושלים) מזיקה למלכים ולמדינות,⁶³ **וְאִשְׁתִּדּוּר עֲבָדִין בְּגִיָה מִן יוֹמַת** (העיר מורדת) ותושביה עושים בה מעשי מרד, מאז שהיא נבנתה. מעת שנבנתה ירושלים, תושביה הרבו למרוד במלכי האומות,⁶⁴ **עַלְמָא עַל דְּנָה קְרִיתָא דָךְ הֶחְרַבַת** ובגלל זה, העיר ירושלים הוחרבה. צרי יהודה אמרו לארתחשטא, שאם הוא יעיין בספרי הזיכרונות

מקורות והערות

58. מצודות.	סכנה שיושבי הארץ ימרדו ממש במלך, כיון שמעט מאוד אנשים היו אז בארץ.
59. מצודות.	
60. מצודות.	54. מצודות.
61. מצודות.	55. מצודות.
62. מצודות.	56. רש"י. מלבי"ם: הכוונה היא שהם היו אוכלים מלח שהיה שייך למלך, והמלך היה מרוויח מכך.
63. מצודות.	64. רש"י. ראב"ע: הכוונה היא שהשלוחים שהיו בה היו עוזרים למעשי המרד.
64. רש"י. ראב"ע: הכוונה היא שהשלוחים שהיו בה היו עוזרים למעשי המרד.	57. מצודות.

על מנת לברר מדוע ירושלים חרבה בעבר, הוא יגלה שהעיר נחרבה בגלל שבעבר היא מרדה במלכים ובמדינות, וסביר להניח שתושבי ירושלים ימרדו גם בו לאחר השלמת בניין העיר, ולכן כדאי להפסיק את מלאכת הבניין⁶⁵:
 (טז) **מְהוֹדְעִין אֲנַחְנָה לְמַלְכָּא אֲנַחְנוּ מוֹדִיעִים לְמֶלֶךְ**,⁶⁶ **דִּי הֵן קְרִיתָא דָּךְ תִּתְּנָא**
שָׂאם הָעִיר הַזֹּאת תִּבְנֶה,⁶⁷ **וְשׁוֹרְיָה יִשְׁתַּכְּלֹון וְחוֹמוֹת הָעִיר יִסְתִּימוּ**,⁶⁸ **לְקַבֵּל**
דְּנָה חֶלֶק בְּעֵבֶר נְהָרָא לָא אִיתִי לָךְ בגלל הדבר הזה (שלא תמנע את המשך בניין ירושלים), לא יהיה לך חלק בעבר המערבי של נהר פרת, משום שלאחר שהיהודים ימרדו בך, גם שאר תושבי העבר המערבי של נהר פרת ילמדו מהם וימרדו בך⁶⁹:
 (יז) **פְּתַנְמָא שְׂלַח מְלַכָּא הַמֶּלֶךְ אֶרְתַּחֲשַׁסְתָּא שְׁלַח דְּבַר, הַמֶּלֶךְ שְׁלַח**
תְּשׁוּבָה,⁷⁰ **עַל רְחוּם בְּעַל טַעַם וְשִׁמְשֵׁי סַפְרָא** (המלך שלח תשובה) אל רחום שהיה יודע להטעים את דבריו ואל שמשי הסופר, **וְשָׂאָר פְּנֹתֵהוּן דִּי יְתַבִּין בְּשִׁמְרוֹן**
וְלִשְׂאָר חֲבֵרֵיהֶם הַיּוֹשְׁבִים בְּשׁוֹמְרוֹן,⁷¹ **וְשָׂאָר עֵבֶר נְהָרָה וְלִשְׂאָר הַיּוֹשְׁבִים בְּצַד**
הַמְּעַרְבִי שֶׁל נְהַר פֶּרֶת,⁷² **שְׂלָם** (המלך ענה לכל הנזכרים) **לְכוּלְכֶם יִהְיֶה שְׁלוֹם**,⁷³ **וְכַעַתָּה**
וְגַם לְתוֹשְׁבֵי כְעֵנַת יִהְיֶה שְׁלוֹם:⁷⁴ (יח) **נְשִׁתְּוֹנָא דִּי שְׂלַחְתוּן עֲלֵינָא** הַכְּתָב

מקורות והערות

65. מצודות. על המכתב, בוודאי הדברים נכונים. הדעת סופרים מסתפק האם הדברים הכתובים כאן הם המשך לאיגרת שנמצאה או שהם דברי עזרא שכתב את תגובתו של המלך, אלא שהוא כתב גם דברים אלה בארמית כדי לא לערבב בין הלשונויות. כמו כן הוא מדגיש שבפסוק זה נאמר "מלכא" (המלך), ולא נזכר שמו, ארתחשסתא, משום שלא ארתחשסתא הפסיק את עבודת הבניין, אלא כורש.
66. מצודות.
67. מצודות.
68. מצודות.
69. מצודות בפירושו השני. בפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שהיהודים ימרדו בו וישלטו על כל יושבי עבר הנהר. דעת סופרים: כאן כבר טענו צרי יהודה שאם הבנייה לא תופסק, יהיה נזק מדיני למלכות פרס (בעוד שעד עתה הם טענו שהנזק יהיה שהעלאת המיסים תיפסק).
70. מצודות. מלבי"ם: ארתחשסתא לא שלח לבדוק אם הדברים נכונים, אלא ציווה מיד להפסיק לבנות את בית המקדש, משום שהוא היה משוכנע שאם כל כך הרבה עמים חתומים
71. מצודות. רש"י: שלום הוא גם שם מקום.
72. מצודות.
73. מצודות. דעת סופרים: "כעת" הוא לשון של פתיחה ופנייה אל אדם אחר, מלשון "כה לחי".

המפורש ששלחתם אלי, ⁷⁵ מְפָרֵשׁ קָרִי קְדָמִי (הכתב המפורש ששלחתם אלי) נקרא ופורש לפני, קראו לפני את המכתב ששלחתם אלי⁷⁶: (יט) וּמְנֵי שֵׁים טָעִים וממני ניתן ציווי, אני ציוויתי על הדבר הבא,⁷⁷ וּבְקָרָו (ציוויתי) שיחפשו בספר הזיכרונות,⁷⁸ וְהַשְׁבַּחוּ דֵי קְרִיתָא דָּךְ מִן יוֹמָת עֲלָמָא עַל מַלְכִין מִתְנַשְׂאָה והיה כתוב בספר הזיכרונות שהעיר הזאת, ירושלים, מתנשאת על מלכי האומות מאז ומעולם,⁷⁹ וּמְרֹד וְאַשְׁתְּדוּר מִתְעַבְדָּ בָּהּ וּדְבָרֵי מְרֹד וּסְרַבְנוּת נַעֲשִׂים בָּהּ⁸⁰: (כ) וּמַלְכִין תְּקִיפִין הָווּ עַל יְרוּשָׁלַם והיו מלכים חזקים שמלכו על ירושלים,⁸¹ וְשִׁלְטִין בְּכָל עֵבֶר נִהְרָה וְהֵם (מלכי ירושלים) שלטו על כל העבר המערבי של נהר פרת,⁸² וּמְדָה בְּלוּ וְהִלְךְ מִתִּיבָה לְהוֹן והיו מעלים למלכי ירושלים את המיסים השונים: מדה (מגדה שהוזכר לעיל) – מס המוטל על כל תושבי המדינה, שכולם יחד חייבים להעלות למלך סכום מסוים. בלו – מס המוטל על כל יחיד ויחיד. הלך – מנחה שהיו מביאים למלך כאשר הוא היה מגיע לביקור⁸³: (כא) פָּעַן שִׁימוּ טָעִים עַכְשֵׁיו שִׁימוּ אֵת הַדְּבָר, צוּו עַל הַדְּבָר,⁸⁴ לְבַטְלָא גְבָרִיא אַלְךָ (צוּו עַל הַדְּבָר) שֶׁהָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה יִפְסִיקוּ לְבַנּוֹת אֵת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,⁸⁵ וְקְרִיתָא

מקורות והערות

75. מצודות.	77. מצודות.
76. מצודות. דעת סופרים: הכתוב פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד. המכתב נשלח באופן כללי לשלטון - לארתחשסתא - שהוא ייצג את השלטון (לפי שיטתו של בעל דעת סופרים), ועל כן הוא נכתב בלשון רבים. המלך כורש בתשובתו מדגיש שגם הוא קרא את המכתב (ולכן התשובה היא בלשון יחיד). המלך חשד שכוונות צרי יהודה אינן טהורות ולכן הוא ביקש שיבדקו את הדברים. המלך עצמו לא קרא את המכתב משום שהוא היה כתוב בשפה שלא הכיר - בעברית. דעת מקרא: הכוונה היא שהעניין היה מסודר בשלמותו לפני המלך על ידי האיגרות.	78. מצודות. 79. מצודות. 80. מצודות. הרמב"ן בפירושו לשמות (כב, טו): אשתדור משמעו השתדלות, והטענה הייתה שבני ישראל עושים השתדלות ותחבולות על מנת למרוד במלך. 81. מצודות. 82. מצודות. 83. מצודות. 84. מצודות. רש"י: מדובר על שימה של הכרזה, שכרוז יצא ויכריז על הדבר. 85. מצודות.

דָּךְ לֹא תִתְבַּנֵּא והעיר הזאת לא תיבנה,⁸⁶ עַד מְנִי טַעֲמָא יִתְשֹׁם עד שממני יינתן ציווי. יש לצוות להפסיק לבנות את העיר, עד שאני (ארתחשסתא) אצווה להתחיל לבנות אותה מחדש⁸⁷: (כב) וְזִהִירִין הָיוּ שָׁלוֹ לְמַעַבְדַּ עַל דְּנָה ותהיו זהירים שלא לעבור על כך אפילו בשגגה, תיזהרו שלא לבנות את בית המקדש אפילו בשגגה,⁸⁸ לְמָה יִשְׁנֵא הַבְּלָא לְהַנְזִקַת מַלְכִין למה תגדל ההשחתה ויגדל ההיזק למלך? אם ירושלים תיבנה, יהיה בכך נזק גדול למלך, ולכן יש להימנע מבניית העיר והמקדש אפילו בשגגה⁸⁹: (כג) אֲדִין מִן דִּי פִרְשִׁגֵּן נִשְׁתַּנָּא דִּי אֲרִתְחֻשְׁשֵׁת מְלֻכָא כאשר מהמכתב המפורש שיצא מארתחשסתא המלך,⁹⁰ קָרִי קָדָם רְחוּם וְשִׁמְשֵׁי סְפָרָא וּכְנֹתֵהוּן (כאשר מהמכתב המפורש שיצא מארתחשסתא המלך) קראו לפני רחום ושמשי הסופר וחבריהם. כאשר קראו לפני רחום, שמשי וחבריהם, את מכתב התשובה של ארתחשסתא,⁹¹ אֲזָלוּ בְּהִילּוֹ לִירוּשָׁלַם עַל יְהוּדִיָּא (כאשר קראו לפני רחום, שמשי וחבריהם, את מכתב התשובה של ארתחשסתא) הם הלכו במהירות אל היהודים שבירושלים,⁹² וּבִטְלוּ הֵמוּ בְּאֲדָרְעַ וְחִילּוּ והם ביטלו את מלאכת הבניין בכוח ובזרוע. רחום, שמשי וחבריהם מנעו בכוח את המשך בניית העיר ובית המקדש⁹³: (כד) בְּאֲדִין בְּטִלְתָּ עֲבִידַת בֵּית אֱלֹהֵא דִּי בִירוּשָׁלַם אז התבטלה עבודת בית האלוהים שבירושלים,⁹⁴ וְהָיָת בְּטֻלָא עַד שְׁנַת תַּרְתִּין

מקורות והערות

93. מצודות. דעת סופרים: לא היה ציווי למנוע את המשך בניין בית המקדש אלא מנעו רק את המשך בניין החומה, ופרצו בה פרצות, כפי שכתוב בספר נחמיה (פרק ב'). זו הסיבה שלא נאמר כאן שצרי יהודה ביטלו את בניין בית המקדש. הדבר מתקשר לחוק הפרסי, שמלך אינו יכול לחזור בו מציווי שציווה. אם כורש נתן את הסכמתו לבניין בית המקדש, לא ניתן למנוע את בניינו, ולכן הציורי היה רק על הפסקת בניין החומה, שלזה כורש לא התייחס. אלא שלבם של ישראל נחלש לאחר כתב השטנה, ולכן הם נמנעו מהמשך בניין בית המקדש.
94. מצודות.

86. מצודות. מלבי"ם: ארתחשסתא ציווה רק להפסיק לבנות את העיר, משום שהוא חשש שהמשך בניין העיר יגרום למרד בו, אבל הוא לא ציווה להפסיק לבנות את בית המקדש. אלא שרחום ושמשי תרגמו כאילו האיסור היה גם על בניין בית המקדש.
87. מצודות.
88. מצודות.
89. מצודות.
90. מצודות.
91. מצודות.
92. מצודות.

לְמַלְכוֹת דְּרִיּוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעִבּוֹדַת בְּנֵי־יִן הַמִּקְדָּשׁ הֵייתָה כְּטִלָּה עַד לַשָּׁנָה
הַשְּׁנִייה שֶׁל דְּרִיּוֹשׁ מֶלֶךְ פָּרַס⁹⁵:

פרק ה

(א) וְהַתְּנַבִּי חֲגִי נְבִיא וְזִכְרִיָּה בֶרֶךְ עֲדוּיָא נְבִיאֵי עַל יְהוּדֵיָא דִּי בֵיהוּד
וּבִירוּשָׁלַם בְּשָׁנָה הַשְּׁנִייה לְמַלְכוֹת דְּרִיּוֹשׁ, חֲגִי הַנְּבִיא וְזִכְרִיָּה
בֶּן עֲדוּ הַנְּבִיא, הַתְּנַבְּאוּ שְׁנִיהֶם אֶל הַיְהוּדִים שֶׁבְּאַרְץ יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם, בְּשָׁם
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן (חֲגִי וְזִכְרִיָּה) הַתְּנַבְּאוּ אֶל הַיְהוּדִים בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.
לֹא נֹאמַר מַה הִיָּה תוֹכֵן הַנְּבִיא, אֲךָ מִסְפְּרֵי חֲגִי וְזִכְרִיָּה יָדוּעַ שֶׁהַנְּבִיא הֵייתָה
קְרִיאָה לְבָנוֹת אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, גַּם לֹלָא רְשׁוֹתוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ דְּרִיּוֹשׁ²: (ב) בְּאַדְיִן
אֲזַ, לְאַחַר נְבִיאַת חֲגִי וְזִכְרִיָּה, קָמוּ זְרֻבָּבֶל בֶּרֶךְ שְׂאֵלְתִיָּאֵל וְיִשׁוּעַ בֶּרֶךְ יוֹצֵדֶק
(לְאַחַר נְבִיאַת חֲגִי וְזִכְרִיָּה) הַתְּעוֹרְרוּ זְרוּבָבֶל בֶּן שְׂאֵלְתִיָּאֵל וְיִשׁוּעַ בֶּן יוֹצֵדֶק, וְשָׂרְיִו
לְמַבְנֵי בֵּית אֱלֹהֵי דִּי בִירוּשָׁלַם וְהֵם הַתְּחִילוּ לְבָנוֹת אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
שֶׁבִירוּשָׁלַם, וְעַמְּהוֹן נְבִיאֵיהֶ דִּי אֱלֹהֵי מְסַעְדִּין לְהוֹן וְאַתֶּם, עִם זְרוּבָבֶל וְיִשׁוּעַ,

מקורות והערות

ואילו זכריה נקרא "נבייא", בלשון רבים, ואולי זה משום שגם אביו של זכריה היה נביא. כמו כן כתב שנאמר בפסוק שרק היושבים ביהודה ובירושלים השתתפו בבניין בית המקדש, משום שאלה שהיו עדיין בגלות, לא היו יכולים להשתתף בבניין, שמא הדבר יגרום לכעס של השלטונות. ליושבי ארץ ישראל הובטח שזכות הארץ תגרום להשגחת ה' עליהם שלא יאונה להם כל רע בבניין הבית.

2. רש"י.

3. מצודות.

4. ע"פ רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ראשון, פרק ט'.

5. מצודות.

95. מצודות. ראב"ע: דריוש כאן הוא אחשוורוש. לכאורה הדבר תמוה, שהרי ברור שעבודת בית המקדש לא התחדשה בתקופתו של אחשוורוש. ואולי יש לומר שהכוונה היא שדריוש היה שם נוסף, והוא נקרא גם אחשוורוש. אם נפרש כך, נבין מדוע הוזכר אחשוורוש בפרק זה. הכוונה אינה לאחשוורוש המוכר לנו ממגילת אסתר, אלא למלך אחר שבתקופתו נבנה בית המקדש. ואכן, האבן עזרא בפסוק ו' אינו כותב שהכוונה היא לאחשוורוש שהיה בעלה של אסתר המלכה.

1. רש"י. מלבי"ם: בשנה השנייה למלכותו של דריוש הסתיימו שבעים השנים של גלות בבל, ואז התנבאו חגי וזכריה על בניין בית המקדש. דעת סופרים: חגי נקרא "נבייא", בלשון יחיד,

היו גם נביאי ה' שסייעו להם במלאכת בניין המקדש⁶: (ג) **בַּה זְמַנָּא** באותו הזמן, בזמן שבנו את בית המקדש,⁷ **אַתָּא עֲלִיהוֹן תַּתְּנִי פַּחַת עֶבֶר נְהַרָּה וְשִׁתֵּר בּוּזְנֵי וּבְנֹתָהוֹן** באו אל היהודים שבנו את בית המקדש האנשים הבאים: תתני שהיה מושל העבר המערבי של נהר פרת, שתר בוזני וחבריהם,⁸ **וְכֵן אֲמַרְיִן לָהֶם** וכך אמרו להם, כך אמרו תתני וסיעתו ליהודים שבנו את בית המקדש:⁹ **מִן שָׁם לָכֶם טָעַם בֵּיתָא דְּנָה לְבָנָא** מי נתן לכם את הציווי לבנות את הבית הזה, מי הרשה לכם לבנות את בית המקדש?¹⁰ **וְאַשְׁרְנָא דְּנָה לְשִׁכְלָהּ** ומי נתן לכם רשות לסיים את בניית חומת העיר?¹¹: (ד) **אֲדִיךְ כְּנַמָּא** כאשר נאמרו הדברים הללו, כאשר תתני וסיעתו שאלו מי נתן לנו רשות לבנות את בית המקדש,¹² **אֲמַרְנָא לָהֶם** אנחנו, היהודים, אמרנו לתתני וסיעתו¹³ **מִן אַנּוּן שְׁמָהּת**

מקורות והערות

סמכות על כל עבר הנהר בכל מה שלא היה קשור ליהודים, וממילא זרובבל היה מחויב לענות לו על עניין בניין בית המקדש, או שמא לתתני לא הייתה סמכות להתערב, אלא שענו לו משום שהוא איים שאם לא ישמעו לו, הוא יפנה לשלטון המרכזי.

9. מצודות.

10. מצודות. דעת סופרים: מכאן מוכח שגם לאחר שנאסר על שבי הגולה להמשיך ולבנות את בית המקדש, הם המשיכו במלאכת הבניין באופן חלקי, וכך למשל הם אטמו את המבנה מפני גשמים, וכך הם היו יכולים להמשיך להקריב את קרבן העולה. (הערת העורך: מה הקשר בין אטימה מפני גשמים לקרבן העולה? מזבח העולה נמצא בעזרה שהיא חלל פתוח ולא מקורה.) שבי הגולה נמנעו מלענות לפחה באופן ברור, וזאת כנראה משום שלא היה בסמכותו לאכוף את איסור מלאכת הבניין.

11. מצודות.

12. מצודות.

6. מצודות. רינת יצחק: הסיוע היה בכך שהנביאים העידו על מקום המזבח. עוד כתב לבאר, שבני ישראל נצרכו לנביאים כדי לקדש את העיר. עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר נחמיה, באוצר המאמרים, שם הרחבנו בעניין קידוש העיר בתקופת בית המקדש השני. דעת סופרים: הנביאים עמדו ועודדו את מלאכת הבניין ופשטו את הספקות ההלכתיים שהתעוררו כשבנו את בית המקדש. עיין באוצר המאמרים, מאמר ה', שם הרחבנו בעניין תפקידם של הנביאים בבניין בית המקדש.

7. מצודות.

8. מצודות. מלבי"ם: בערעור זה לא השתתפו צרי יהודה (והיה בדבר משום סייעתא דשמיא), אלא תתני, כנציג השלטון, רצה לברר מי נתן לשבי הגולה רשות לבנות את בית המקדש, משום שההיתר של כורש כבר נשכח. דעת סופרים: בתקופה זו היה זרובבל המושל בירושלים. הדעת סופרים מסתפק אם זרובבל משל רק על היהודים, ולתתני הייתה באמת

גְּבִרְיָא דִּי דְנָה בְּנִינָא בְּנִין (אמרנו לתנני וסיעתו) מהם שמות האנשים הבונים את בית המקדש¹⁴: (ה) וְעִין אֶלְהֵהֶם הָיָה עַל שְׁבִי יְהוּדָיָא השגחתו של ה' הייתה על זקני היהודים,¹⁵ וְלֹא בְּטָלוּ הַמָּוִ וְלֹא בִיטְלוּ אוֹתָם, לא מנעו מהם את המשך בניין בית המקדש,¹⁶ עַד טַעֲמָא לְדַרְיוֹשׁ יְהָךְ: (ולא מנעו מהם את המשך בניין בית המקדש) עד שהדברים הגיעו לדריוש. השגחתו של ה' באה לידי ביטוי בכך שלמרות שצרי יהודה ניסו למנוע את המשך עבודות בניין בית המקדש, הם לא הצליחו בכך, והמלאכה המשיכה עד שהנושא עלה לפני המלך דריוש,¹⁷ וְאֶדְיִן יְתִיבוֹן נְשִׁתּוֹנָא עַל דְנָה (מלאכת הבניין המשיכה עד שהנושא עלה לפני דריוש) ואז המלך יענה תשובה מפורשת על כך. מלאכת הבנייה המשיכה עד שבני ישראל קיבלו תשובה מדריוש¹⁸: (ו) פְּרִשְׁגִן אֲנִרְתָּא זהו סידור האיגרת, אלה הם דברי האיגרת,¹⁹ דִּי שְׁלַח תַּתְּנִי פַּחַת עֵבֶר נְהָרָה (האיגרת) ששלח תנני המושל בעבר המערבי של נהר פרת,²⁰ וְשִׁתֵּר בּוֹזְנִי וּכְנֻתָּה שִׁתֵּר בּוֹזְנִי וּכְבִרְיָהֶם (של תנני ושתר

מקורות והערות

13. מצודות. רש"י: הכוונה היא שצרי יהודה אמרו דברים אלה, והם שאלו מי הם האנשים הבונים את הבניין.
14. מצודות. דעת סופרים: בתחילה נמנעו שבי הגולה מלענות לפחה ולמסור את שמות האנשים שעל פיהם נעשתה המלאכה, אך לאחר שהפחה המשיך לדרוש זאת מהם - הם ענו לו ומסרו את שמות האנשים.
15. מצודות. דעת סופרים: אמנם זקני יהודה לא עסקו בפועל במלאכת הבניין, אבל הם אלה שענו לשאלות הפחה.
16. מצודות.
17. מצודות. דעת סופרים: יש שני פירושים למילה "טעמא": א. תעודה מלכותית. ב. הנושא הנידון. כמו כן הסביר שדריוש הוזכר כאן ללא הכינוי "מלך", משום שבפועל
18. מצודות. רש"י: הכוונה היא שבני ישראל היו יכולים לענות לאיגרתו של דריוש. דעת סופרים: הכוונה היא ששבי הגולה יהיו מוכנים למסור את שמות האנשים שעל פיהם נעשתה המלאכה רק לאחר שתקבל תשובתו של המלך.
19. מצודות. מלבי"ם: פרשגן פירושו הכתב שהיו כותבים על גב האיגרת מבחוץ. בדרך כלל היו כותבים את שם השולח והוא היה חותם את שמו על האיגרת.
20. מצודות.
13. מצודות. רש"י: הכוונה היא שבני ישראל היו יכולים לענות לאיגרתו של דריוש. דעת סופרים: הכוונה היא ששבי הגולה יהיו מוכנים למסור את שמות האנשים שעל פיהם נעשתה המלאכה רק לאחר שתקבל תשובתו של המלך.
19. מצודות. מלבי"ם: פרשגן פירושו הכתב שהיו כותבים על גב האיגרת מבחוץ. בדרך כלל היו כותבים את שם השולח והוא היה חותם את שמו על האיגרת.
20. מצודות.

בוזני) הצטרפו גם הם לשליחת האיגרת, ²¹ אַפְרָסְכִיָּא דִּי בַעְבֵּר נְהָרָה וגם אומה ששמה "אפרסכיא" שמקומה היה בעבר המערבי של נהר פרת, ²² עַל דְּרִיּוֹשׁ מִלְפָּא האיגרת נשלחה אל המלך דריוש ²³: (ז) פִּתְגָמָא שְׁלַחוּ עֲלוּהִי את הדבר הזה (הדברים הכתובים בהמשך), שלחו באיגרת לדריוש, ²⁴ וְכִדְנָה פְּתִיב פְּגוּהַ וכך היה כתוב באיגרת, ²⁵ לְדְרִיּוֹשׁ מִלְפָּא שְׁלָמָא כִּלְא לְדְרִיּוֹשׁ המלך יהיה את כל השלום. שולחי האיגרת פתחו את האיגרת בברכת שלום לדריוש ²⁶: (ח) יְדִיעַ לְהוּא לְמִלְפָּא יהיה ידוע למלך (דריוש), ²⁷ דִּי אֲזַלְנָא לְיְהוּד מְדִינְתָא שאנחנו, תתני וסיעתו, הלכנו למדינת יהודה, ²⁸ לְבֵית אֱלֹהָא רַבָּא (הלכנו למדינת יהודה) לבית של האלוה הגדול, לבית המקדש, ²⁹ וְהוּא מִתְבְּנֵא אֲבָן גָּלִלְ וְהוּא, בית המקדש, נבנה באבני שיש. קירות בית המקדש נבנו מאבני שיש, ³⁰ וְאָעַ מִתְשֵׁם בְּכַתְלִיָּא ושמים גם עצים בכתלים על מנת לחזק אותם. את העצים הניחו בין שורות

מקורות והערות

במכתב היה כתוב שהאופן שבו בונים את בית המקדש, בשילוב קורות עץ בקירות, מראה שאין בבנייה זו כוונה למרוד במלך, שהרי המלך יוכל לשרוף את הבית אם ירצה. כמו כן כתבו שאין מי שמפריע לבניין בית המקדש, משום שגם שאר יושבי הארץ לא ראו בבניין בית המקדש כוונה למרוד במלך. דעת סופרים: הפתיחה למכתב זה מאופקת יותר מפתיחת האיגרת המובאת לעיל, פרק ד' (שם הכותבים מציינים שהם עבדיו של המלך), משום שדריוש היה עדיין ילד, והיחס אליו מצד הכותבים היה שונה מהיחס למלך רגיל. שבי הגולה היו מעדיפים לפנות אל ארתחשטא, אלא שזקני העם מנעו זאת מהם.

27. מצודות.

28. מצודות.

29. מצודות.

30. מצודות. אבן עזרא: הכוונה היא לאבנים כבדות כל כך עד שצריך לגלגל אותן מרוב כובדן.

21. מצודות. דעת סופרים: בפסוק זה נכתב "וכנתה" בלשון יחיד, משום שהכוונה היא לחבריו של שתר בוזני, ולא לחברים של הפחה.

22. מצודות. דעת סופרים: כאן מפורש ששטר בוזני עצמו היה מן ה"אפרסכים".

23. מצודות.

24. מצודות. דעת סופרים: כאן נכתב "פתגמא" ואילו בפסוק הקודם נכתב "פרשגן", משום שכאן לא הייתה תלונה כנגד שבי הגולה, אלא רק בירור של הדברים. באופן דומה פירש המלבי"ם בהמשך את תוכן האיגרת, כפי שנביא בהמשך.

25. מצודות. מלבי"ם: בפסוקים הבאים מובאת הלשון שהייתה כתובה באיגרת עצמה (עיין לעיל בפירוש המילה פרשגן לפי פירושו).

26. מצודות. מלבי"ם: הכוונה היא שהכול שלום, כלומר שלא הייתה זו איגרת של שטנה.

אבני השיש, ³¹ וְעִבְדֵתָא דָּךְ אֶסְפְּרִנָּא מִתְעַבְדָּא ומלאכת הבנייה נעשית מהר, ³² וּמְצִלָּה בִּידְהֶם והמלאכה מצליחה בידיהם ³³: (ט) אַדִּין שְׂאֲלֵנָא לְשִׁבְיָא אֶלְךָ אז, בביקורנו במקום שבו בונים את בית המקדש, שאלנו את הזקנים האלה שהיו עסוקים במלאכת הבניין: ³⁴ פְּנִמָּא אֲמַרְנָא לָהֶם כך בדיוק אמרנו להם: ³⁵ מִן שָׁם לְכֶם טַעִם בִּיתָא דְנָה לְמַבְנִיָּה וְאַשְׁרָנָא דְנָה לְשִׁכְלָלָה מי נתן לכם את הציווי לבנות את הבית הזה, את בית המקדש, ולסיים את בניית החומה? מי נתן לכם רשות לבנות את בית המקדש ואת חומות העיר? ³⁶: (י) וְאַף שְׂמֵהּתָהֶם שְׂאֲלֵנָא לָהֶם לְהוֹדְעוּתְךָ וּבִיקְשֵׁנוּ מֵהֶם גם את השמות שלהם, כדי שנוכל להודיע לך בדיוק במי מדובר, ³⁷ דִּי נִכְתַּב שֵׁם גְּבַרְיָא דִּי בְּרָא שִׁיָּהֶם (ביקשנו שיאמרו לנו את השמות שלהם) כדי שנוכל לכתוב לך את שמות האנשים העומדים בראשם. כך נוכל לכתוב לך את שמות האנשים האחראים למפעל זה, של בניין בית המקדש ³⁸: (יא) וּכְנָמָא פְּתִנְמָא הִתִּיבוּנָא לְמַמְר כְּמוֹ הַלְשׁוֹן שְׁנֵאמַר לְמַטָּה, כִּךְ עֵנּוּ לָנוּ. התשובה שענו לנו מובאת בדברים הכתובים להלן: ³⁹ אֲנַחְנָא הַמּוֹ עֲבָדוּהִי דִּי אֱלֹהֵי שְׂמִיָּא וְאַרְעָא אֲנַחְנוּ הַעֲבָדִים שֶׁל אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, ⁴⁰ וּבְנִין בִּיתָא דִּי הוּא בְּנָה מִקְדָּמַת דְנָה שְׁנִין שְׁנִיָּאֵן ואנו בונים את הבית הזה אשר היה בנוי לפני כן שנים רבות. בית המקדש הראשון היה בנוי שנים רבות, ⁴¹ וּמְלִכְךָ לְיִשְׂרָאֵל רַב בְּנָהִי וְשִׁכְלָלָה וּמֶלֶךְ גְּדוֹל מִיִּשְׂרָאֵל (שלמה המלך) בנה

מקורות והערות

31. מצודות.	קיבל רשות ממלך פרס לבנות את בית המקדש.
32. מצודות.	
33. מצודות.	38. מצודות. דעת סופרים: בהתחלה רצה הפחה את שמות כל העוסקים במלאכה. ועתה הסכים להסתפק רק בשמות העומדים בראש המפעל.
34. מצודות.	
35. מצודות.	39. מצודות.
36. מצודות.	40. מצודות. דעת סופרים: כורש הזכיר רק את אלוהי השמים, אך בני ישראל ידעו שה' הוא גם אלוהי השמים וגם אלוהי הארץ.
37. מצודות.	41. מצודות.
38. מצודות.	גם בדברים אלה מוכח שלא הייתה כוונה למרוד במלך פרס, שהרי הבניין נעשה על ידי הפחה, שבוודאי

אותו וסיים אותו⁴²: (יב) לָהֶן מִן דֵּי הִרְגִּזוּ אֲבֹהֵתְנָא לְאַלְהָ שְׁמִיָּא אלא שמעת שאבותינו הכעיסו את אלוהי השמים, כאשר אבותינו חטאו והכעיסו את ה',⁴³ יְהִיב הַמּוֹ בִּיד נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בְּסֻדָּאָה (כאשר אבותינו חטאו והכעיסו את ה') ה' מסר אותם ביד נבוכדנצר הכשדי מלך בבל,⁴⁴ וּבִיְתָה דְנָה סְתִירָה והוא (נבוכדנצר) החריב בית זה, את בית המקדש,⁴⁵ וְעַמָּה הַגְּלִי לְבָבֶל והוא הגלה את העם לבבל⁴⁶: (יג) בְּרִים בְּשָׁנַת חֲדָה לְכוּרֶשׁ מֶלְכָּא דֵּי בָבֶל אולם בשנה הראשונה למלכותו של כורש מלך בבל,⁴⁷ פּוּרֶשׁ מֶלְכָּא שְׁם טַעֲם בֵּית אֱלֹהָא דְנָה לְפִנְא (בשנה הראשונה למלכותו) כורש נתן ציווי לבנות שוב את בית המקדש. בשנה הראשונה למלכותו, כורש ציווה לשוב ולבנות את בית המקדש⁴⁸: (יד) וְאַף מְאִנְיָא דֵּי בֵּית אֱלֹהָא דֵּי דְהִבָּה וְכִסְפָּא וְאַף את הכלים של בית אלוהינו שהיו עשויים זהב וכסף, גם את כלי בית המקדש שהיו עשויים זהב וכסף,⁴⁹ דֵּי נְבוּכַדְנֶצַּר הִנְפִּיק מִן הַיִּבְלָא דֵּי בִירוּשָׁלַם וְהִיבֵל הַמּוֹ לְהַיִּבְלָא דֵּי בָבֶל (גם את כלי בית המקדש שהיו עשויים זהב וכסף) שהוציא נבוכדנצר מההיכל בירושלים והביא אותם עמו לארמונו בבבל,⁵⁰ הִנְפִּיק הַמּוֹ פּוּרֶשׁ מֶלְכָּא מִן הַיִּבְלָא דֵּי בָבֶל (גם

מקורות והערות

42. מצודות. דעת סופרים: כאן משמעות המילה לשכלל היא: לסיים את מלאכת הבניין (עיין לעיל ד, יב ושם פסוק ט"ז).
43. מצודות. מלבי"ם: עכשיו כבר התכפרו חטאי ישראל וממילא היה מותר לבנות את בית המקדש. דעת סופרים: שבי הגולה ציינו את חטאיהם ולא את כוחו של נבוכדנצר כגורם לחורבן בית המקדש, משום שהם הבינו שחורבן בית המקדש היה עונש על חטאי עם ישראל והם התכוונו לחזור בתשובה ולתקן את הדרוש תיקון.
44. מצודות. בדבר זיהוי הבבלים והכשדים, עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר מלכים.
45. מצודות.
46. מצודות. דעת סופרים: כורש נקרא מלך בבל כדי להדגיש שמלך בבל הוא שהחריב את בית המקדש, ומלך אחר של בבל הוא שציווה לבנות את הבית. כורש היה מלך פרס והוא כבש את ממלכת בבל מיד נבוכדנצר.
47. מצודות.
48. מצודות. דעת סופרים: החזרת הכלים הוזכרה בפסוק משום שלא היה זה בגדר הטבע שהכלים יישמרו לאורך שנים רבות כל כך ולבסוף יוחזרו.
49. מצודות. מלבי"ם: העובדה שהכלים נמצאים בידי היהודים מראה שיש להם רשות לבנות את בית המקדש.
50. מצודות.

את כלי בית המקדש שהיו עשויים זהב וכסף שהוציא נבוכדנצר מההיכל בירושלים והביא אותם עמו לארמונו בבבל) הוציא המלך כורש מהארמון שבבבל, ⁵¹ ויהיבו לְשִׁשְׁבַּצַר שְׁמֵהּ דֵי פְּחָה שְׁמֵהּ והוא (כורש) מסר את הכלים לאדם ששמו ששבצר, שאותו הוא מינה למושל⁵²: (טו) וְאָמַר לָהּ אֵל מְאֲנִיָּא והוא (כורש) אמר לו (לשבצר): אלה הם הכלים, ⁵³ שֵׁא אֶזְל אַחַת הַמּוֹ בְּהִיכְלָא דֵי בִירוּשְׁלָם קח אותם והנח אותם בהיכל שבירושלים, שים אותם בבית המקדש בירושלים, ⁵⁴ וּבֵית אֱלֹהָא יִתְבְּנָא עַל אַתְרָהּ ובית האלוהים ייבנה על מקומו, בית המקדש ייבנה במקומו⁵⁵: (טז) אֲדִין שְׁשִׁבַצַר דָּךְ אַתָּא יְהֵב אֲשִׁיָּא דֵי בֵית אֱלֹהָא דֵי בִירוּשְׁלָם אז, לאחר ההיתר של כורש, ששבצר זה בא והניח את היסודות לבית האלוהים שבירושלים. לאחר שכורש נתן רשות לבנות את בית המקדש, הניח ששבצר את היסודות לבניין, ⁵⁶ וּמִן אֲדִין וְעַד כְּעַן מִתְבְּנָא ומאז ועד עכשיו, מאז ששבצר התחיל לבנות את בית המקדש ועד עכשיו, בית המקדש היה הולך ונבנה, ⁵⁷ וְלֹא שְׁלָם אַךְ מִלֵּאכְתָּהּ הַבְּנִיין לא הסתיימה⁵⁸: (יז) וּכְעַן הֵן עַל מְלָכָא טָב ועכשיו, אם על המלך טוב, אם המלך רוצה, ⁵⁹ יִתְבְּקַר בְּבֵית גְּנֻזֵיָּא דֵי מְלָכָא תְּמָה דֵי בְּבָבֶל (אם המלך רוצה) יבדקו בבית הגנזים של המלך שנמצא שם בבבל, ⁶⁰ הֵן אִיתִי דֵי מִן כּוֹרֶשׁ מְלָכָא שִׁים טַעַם לְמִבְּנָא בֵית אֱלֹהָא דָךְ בִּירוּשְׁלָם (יבדקו)

מקורות והערות

51. מצודות. 52. מצודות. 53. מצודות. 54. מצודות. 55. מצודות. 56. מצודות. 57. מצודות. 58. מצודות. 59. מצודות. 60. מצודות.
52. מצודות. רש"י: ששבצר הוא דניאל. עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר דניאל, באוצר המאמרים, מאמר א', שם הרחבנו בעניין זיהוי דמותו של דניאל ובהגדרת זמן פועלו. רלב"ג: ששבצר הוא זרובבל.
53. מצודות.
54. מצודות.
55. מצודות. דעת סופרים: צרי יהודה התנגדו לבניין בית המקדש בירושלים, ולכן ההדגשה על ציוויו של כורש לבנות שם את בית המקדש.

אם יש ציווי מאת המלך כורש לבניין בית אלוהים זה שבירושלים, יבדקו בבית הגנזים של המלך ויראו אם יש שם כתב מהמלך כורש המצווה לבנות את בית המקדש,⁶¹ וְרַעוּת מִלְּפָא עַל דְּנָה יִשְׁלַח עֲלֵינָא ורצון המלך על כך יישלח אלינו. לאחר שייבדק אם כורש ציווה על בניין בית המקדש, המלך ישלח לנו את תשובתו, האם הוא רוצה שבית המקדש ייבנה⁶²:

פרק ו

(א) **בְּאֲדִיךְ דְּרִיּוֹשׁ מִלְּפָא שְׁם טַעַם** אז דריוש נתן ציווי. לאחר שדריוש קיבל את האיגרת מתתני, הוא ציווה שיבדקו האם ניתנה רשות לבני ישראל לבנות את בית המקדש,¹ וּבְקִרְוֵי בְּבֵית סַפְרֵיָא דִּי גְנִזְיָא מְהַחֲתִין תְּפֹה בְּבָבֶל וּבִיקְרוּ בְּבֵית הַסְּפָרִים, במקום שבו היו מונחים האוצרות שבבבל²: (ב) **וְהִשְׁתַּכַּח בְּאַחְמָתָא** ונמצא בתוך נאד של עור, מצאו באחד מנאדות העור שהיו בבית הספרים,³ **בְּבִירְתָא דִּי בְּמִדְי מְדִינְתָה** (נאד העור היה) בארמון שהיה במדינת מדי,⁴ **מִגְּנָה חֲדָה** (מצאו בנאד שהיה בארמון שבמדינת מדי) מגילה אחת,⁵ **וְכַן כְּתִיב בְּגִוְהַ דְּכְרוּנָה** וכך היה כתוב במגילה לזיכרון. כורש ציווה לכתוב את המגילה על מנת שהדברים הכתובים בה יהיו לזיכרון לעולם⁶: (ג) **בְּשָׁנַת חֲדָה לְכוּרֶשׁ מִלְּפָא** (כך היה כתוב בספר הזיכרונות) בשנה הראשונה למלכותו של כורש,⁷

מקורות והערות

61. מצודות. הבירה, אבדה האיגרת של כורש. ייתכן שהמן ניסה להשמיד את האיגרת, אולם היא נמצאה בדרך נס.
62. מצודות.
1. מצודות. דעת סופרים: לבקשת זקני יהודה, דריוש טיפל בבקשתם ולא ארתחשסתא.
2. מצודות.
3. מצודות.
4. מצודות. מלבי"ם: בתקופה הראשונה למלכות פרס העיר בבל הייתה עדיין עיר הבירה, ולאחר מכן, בזמנו של אחשוורוש, עברה עיר הבירה לשושן, ובתהליך מעבר עיר
5. מצודות.
6. רלב"ג. דעת סופרים: לא מצאו את המגילה שבה היה הציווי המקורי, אלא מצאו מגילה שבה סופר על הציווי של כורש. היה קשה למצוא מגילה שנכתבה לפני שמונה עשרה שנה, ומסתבר לומר שללא התערבותה של אסתר המלכה לא היו נעשים המאמצים הדרושים לכך.
7. מצודות.

כּוֹרֵשׁ מְלֶכָא שָׁם טָעַם בֵּית אֱלֹהָא בִירוּשָׁלַם (בשנה הראשונה למלכותו של כורש) המלך כורש ציווה על בית האלוהים בירושלים, כורש ציווה את הציווי הבא הנוגע לבית המקדש, ⁸ בֵּיתָא יִתְבַּנָּא הבית ייבנה, יבנו את בית המקדש, ⁹ אֶתֶר דִּי דְבַחִין דְבַחִין בית המקדש הוא מקום שבו מקריבים קרבנות, ¹⁰ וְאִשׁוּהִי מְסוּבְלִין והיסודות של בית המקדש יהיו בנויים מאבנים גדולות (על מנת שהיסודות יהיו חזקים), ¹¹ רִימָה אֲמִין שְׁתִּין גובה בית המקדש יהיה שישים אמות, ¹² פְּתִיָה אֲמִין שְׁתִּין ורוחב בית המקדש יהיה שישים אמות: ¹³ (ד) נְדָבְכִין דִּי אֲבָן גְּלָל תִּלְתָּא

מקורות והערות

מלבי"ם: כורש אמנם הגביל את מידות הבית, אך בדרך נס הוא לא שינה מהגודל שקבע הקב"ה, אלא כיוון למידות הנכונות. דעת סופרים: כורש ציווה על המידות המדויקות של הבית משום שהוא לא היה מעוניין שהבית יהיה מפואר מדי, או משום שהוא תרם את הוצאות הבניין והוא רצה שתרומתו תוגבל לסך מסוים.

הרינת יצחק מביא את דברי הגר"א, האומר שבבית המקדש הראשון הייתה מחיצה בין ההיכל ובין קדש הקדשים, ולכן גובה הבית היה צריך להיות חצי מאורכו ורוחבו של ההיכל. ההיכל היה עשרים אמה על ארבעים אמה, וממילא הגובה היה צריך להיות שלושים אמה (לפי הכלל שהגובה צריך להיות חצי מאורך צלע האורך בתוספת אורך צלע הרוחב). בבית המקדש השני לא הייתה מחיצה, ולכן כדי לקבוע את הגובה יש לחשב גם את מידת ההיכל וגם את מידת קודש הקדשים לעניין הגובה, ולכן הגובה היה כפול - שישים אמה. בסוף דבריו הקשה על הקרית ספר שכתב ש"וכן תעשו - לדורות", היינו שהפרופורציות של האורך, הרוחב והגובה צריכים להתקיים תמיד, שהרי כאן הם לא התקיימו. עיין אוצר המאמרים, מאמר ה'.

8. מצודות. דעת סופרים: נוסח האיגרת אינו כולל את כל התיאורים בהם תיאר כורש את ה', משום שכותב האיגרת כתב את הדברים לזיכרון בעלמא. כמו כן כתב שלאורך כל תקופת החורבן בית המקדש נקרא עדיין בשמו משום שהשלד של הבניין היה קיים.

9. מצודות.

10. מצודות. דעת סופרים: התיאור של בית המקדש כמקום שמקריבים בו קרבנות הוא תיאור חסר, משום שבית המקדש הוא מרכז רוחני שלם ולא רק מקום להקרבת קרבנות. אלא שיש לפרש את התיאור בשני אופנים. א. זה היה עניינו של בית המקדש בעיני כותב האיגרת. ב. כורש התיר גם להקריב קרבנות ולא רק לבנות את הבית.

11. מצודות.

12. מצודות.

13. מצודות. אבן עזרא: הכתוב אינו אומר מה היה אורכו של בית המקדש משום שהוא היה זהה לאורכו של בית המקדש הראשון (שישים אמה). כמו כן כתב שבית המקדש השני היה גבוה יותר מבית המקדש שבנה שלמה.

(קירות בית המקדש ייבנו באופן הבא) שלוש שורות תהיינה עשויות מאבן,¹⁴ וְנִדְבָּהּ דִּי אָע חֲדַת ושורה אחת תהיה עשויה מעץ. קירות בית המקדש נבנו כך שהיו שלוש שורות אבן ושורה אחת של עץ, וכך חוזר חלילה עד לגובה הקירות,¹⁵ וְנִפְקְתָא מִן בֵּית מִלְכָּא תִתִּיב והוצאות הבניין יינתנו מבית המלך. כורש התחייב לממן את הוצאות בניין בית המקדש¹⁶: (ה) וְאִף מְאִנִּי בֵּית אֱלֹהֵא דִּי דִּהְבָּה וְכִסְפָּא וגם את כלי בית המקדש שהיו עשויים מזהב ומכסף,¹⁷ דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר הִנְפִּיק מִן הֵיכְלָא דִּי בִירוּשָׁלַם (גם את כלי בית המקדש) שהוציא נבוכדנצר מהמקדש בירושלים,¹⁸ וְהֵיבֵל לְבַבְלִי והוא (נבוכדנצר) הוליך אותם (את כלי המקדש) לבבל,¹⁹ וְיִתְיבֹון ישיבו את הכלים האלה,²⁰ וְיִהְיֶה לְהֵיכְלָא דִּי בִירוּשָׁלַם לְאַתְרָה ויוליכו אותם למקומם במקדש שבירושלים,²¹ וְתַחַת בְּבֵית אֱלֹהֵא והם יונחו בבית המקדש²²: (ו) בפסוק הבא כתובה מסקנתו של דריוש לאחר שהוא מצא את האיגרת של כורש. פֶּעַן תִּתְּנִי פַּחַת עֵבֶר נִהְרָה שְׁתֵּר בּוֹזְנִי וּבְנֹתָהוֹן אֲפֹרְסָכִיא דִּי בַעֲבֵר נִהְרָה עֲכָשִׁיו, לאחר שהתברר שכורש ציווה לבנות את בית המקדש, האנשים הבאים: תתני המושל בעבר המערבי של נהר פרת, שת בוזני, חבריהם והאומה ששמה "אפרסכיא" שבעבר הנהר,²³ רְחִיקִין הָוּן מִן תְּפֻּה התרחקו משם, אל תפריעו למלאכת בניין בית המקדש ואל תרפו את ידיהם של העוסקים במלאכה²⁴: (ז) שְׁבִקוּ לְעֵבִידַת בֵּית אֱלֹהֵא דָּהּ (דריוש ממשיך בפנייתו לתתני ולסיעתו) הניחו לעבודת בית אלוהים זה, אל תפריעו להמשך בניין בית המקדש,²⁵ פַּחַת יְהוּדִיא וּלְשָׁבִי יְהוּדִיא בֵּית אֱלֹהֵא דָּהּ יִבְנוּן עַל

מקורות והערות

14. מצודות.	22. מצודות. אבן עזרא: הכוונה היא שששכצר יניח את הכלים בבית המקדש.
15. מצודות.	23. מצודות. דעת סופרים: הציווי שלא להפריע למלאכת הבניין נאמר בצורה תקיפה, אם משום שהיה זה יד ה' כדי שמלאכת בניין המקדש לא תיפסק עוד, ואם משום שאסתר המלכה התערבה בדבר.
16. מצודות.	24. רש"י.
17. מצודות.	25. מצודות.
18. מצודות.	
19. מצודות.	
20. מצודות.	
21. מצודות.	

אֶתֶּרָה מוֹשֵׁל הַיְהוּדִים יַחַד עִם זַקְנֵי הַיְהוּדִים יִבְנוּ אֶת בֵּית הָאֱלֹהִים הַזֶּה בְּמִקְוֵמוֹ. מוֹשֵׁל הַיְהוּדִים וְזַקְנֵי הַיְהוּדִים יִבְנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמִקְוֶם הַמִּיּוּחָד לֹרְ²⁶: (ח) וּמְנֵי שָׁיִם טָעַם לְמָא דִּי תַעֲבֹדוּן עִם שְׂבִי יְהוּדִיא אֶלְךָ וּמְנֵי (דְרִיּוֹשׁ) הוֹשֵׁם דְּבַר זֶה שֶׁתַּעֲשׂוּ עִם זַקְנֵי הַיְהוּדִים אֱלֹהִים, אֲנִי גּוֹזֵר שֶׁתַּעֲשׂוּ אֶת הַדְּבַר הַבֵּא עִם זַקְנֵי הַיְהוּדִים,²⁷ לְמִבְנֵי בֵּית אֱלֹהֵי דָךְ תִּבְנוּ אֶת בֵּית הָאֱלֹהִים הַזֶּה, תִּסְיִיעוּ לָהֶם לִבְנוֹת אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,²⁸ וּמִנְכַסֵּי מִלְכָּא דִּי מִדַּת עֵבֶר נִהְרָה וּמִהַנְכַסִּים שֶׁל הַמֶּלֶךְ, יוֹעֲבְרוּ כִסְפֵי הַמַּס הַנִּקְרָא "מִנְדָּה" שִׁיגִבּוּ בְּעֵבֶר הַנְּהַר לְרִשׁוֹת זַקְנֵי הַיְהוּדִים (עַל מִנַּת שְׂיוּכְלוֹ לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם לְצוּרֵךְ בְּנֵיֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ),²⁹ אֶסְפְּרָנָא נִפְקָתָא תְּהוּא מִתִּיהָבָא לְגַבְרֵיא אֶלְךָ הַמַּס יִינַתֵּן בְּמַהִירוֹת לְאֲנָשִׁים הָאֱלֹהִים, לְזַקְנֵי יְהוּדָה,³⁰ דִּי לָא לְבַטְלָא (הַמַּס יִינַתֵּן בְּמַהִירוֹת לְזַקְנֵי הַיְהוּדִים) כְּדֵי שֶׁמִּלְאֲכַת בְּנֵיֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא תִבְטַל. דְרִיּוֹשׁ צִוּוּהָ לְהַעֲבִיר לְזַקְנֵי הַיְהוּדִים בְּמַהִירוֹת אֶת הַמִּמּוֹן שֶׁהוּא תֵרֵם לְמִלְאֲכַת בְּנֵיֵן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּדֵי שֶׁמִּלְאֲכַת הַבְּנֵיֵן לֹא תִפְסַק בְּגַלֵּל מַחְסוֹר בְּכִסְפִּים³¹: (ט) וּמָה חֲשָׁהוּן וּבְנֵי תוֹרִין וְדַמְרִין וְאַמְרִין לְעֵלְוֹן לְאַלְהָ שְׂמִיאָ וּמָה שֶׁהֵם (בְּנֵי יִשְׂרָאֵל) צְרִיכִים כְּדֵי לְהַקְרִיב קֶרְבָּנוֹת עוֹלָה לְאֱלֹהֵי

מקורות והערות

26. מצודות. רש"י: דריוש ציווה על זקני היהודים להמשיך ולבנות את בית המקדש.
27. מצודות. מלבי"ם: מהפקודה של כורש עולה שהיה אסור להפריע לבני ישראל לבנות את בית המקדש. לאחר מכן דריוש ציווה שמלבד זה אסור לתנאי ולחבריו להפריע למלאכת הבניין, מוטל עליהם גם לעזור למלאכה.
28. מצודות.
29. מצודות. בהסבר מס זה עיין לעיל ד, ג.
- דעת סופרים: הציווי היה לתת את הוצאות בית המקדש מהמיסים שייגבבו מאזור יהודה ולא מרכוש של המלך. ייתכן וזו הייתה גם הכוונה המקורית של כורש. ייתכן גם ששבי הגולה לא
- הסכימו לקבל תרומות מהגויים ולכן היה צורך לגבות את הכסף מהמיסים שתושבי יהודה עצמם שילמו (אם כי קשה על דבריו, שהרי לא נאמר שהכסף ייתרם מהמיסים שבני ישראל ישלמו, אלא מהמיסים שישלמו תושבי עבר הנהר, כולל הגויים).
30. מצודות. דעת סופרים: לא נאמר שגבו את הכסף במהירות כפי שציווה דריוש. ייתכן שלא היה צורך לכתוב זאת, אך ייתכן גם שבני ישראל נמנעו מלקחת את כספי המלך.
31. מצודות. דעת סופרים: גם בדבר זה ניכרת יד יהודית (אסתר המלכה), שהרי למלך פרס אין שום אינטרס שמלאכת הבניין תתקדם בקצב מהיר.

השמים: בני בקר, אילים וכבשים,³² הַנְּטִיין מְלִיחַ הַמֶּר וּמִשֶּׁח (וכן יש להביא להם) חיטים, מלח, יין ושמן,³³ כְּמֵאמֶר פְּהִנְיָא דִּי בִירוּשְׁלָם (יש להביא את התרומה לבית המקדש) כפי שיאמרו הכוהנים שבירושלים. הכוהנים הם שאמרו לנציגיו של דריוש מהי תרומה הנצרכת לבית המקדש, ועל פי דבריהם תרם דריוש את תרומתו,³⁴ לְהָוֵא מִתִּיהָב לְהֵם יוֹם בְּיוֹם יש לתת את התרומה לזקני היהודים בכל יום,³⁵ דִּי לֹא שָׁלוּ אֵינן לשכוח את נתינת התרומה³⁶: (ו) דִּי לְהָוִין מִהַקְּרָבִין נִיחֻזְחִין לְאַלְהָ שְׁמִיָּא הם (היהודים) יקריבו את הקרבנות לאלוהי השמים,³⁷ וּמִצְעֻלִין לְחַיֵּי מְלָכָא וּבְנוּהִי ובשעת הקרבת הקרבנות, הם יתפללו על חיי המלך ועל חיי בניו. דריוש אמר שהוא תורם את תרומתו לבית המקדש, על מנת שבני ישראל יתפללו להצלחתו ולהצלחת בניו בשעת הקרבת הקרבנות במקדש³⁸: (יא) וּמְנֵי שִׁים טַעִים וממני (דריוש) ניתן ציווי, אני ציוויתי את הדבר הבא:³⁹ דִּי כָל אָנָּשׁ דִּי יְהִשָּׁנָא פְּתַנְמָא דְנָה שכל אדם שישנה את הדבר הזה, כל אדם שלא יקיים את הציווי (שלא להפריע את עבודת בניין בית המקדש ולתרום את הדברים הנצרכים לכך),⁴⁰ יִתְנַסַּח אָע מִן בֵּיתָה (מי שלא יקיים את הציווי) ייעקר עץ מביתו,⁴¹ וְזִקְיָהּ יִתְמַחָא עֲלֵהּ וישימו אותו על העץ, יתלו אותו על העץ שעקרו מביתו,⁴² וּבֵיתָה נָלוּ יִתְעַבֵּד עַל דְנָה וביתו יושם להיות מקום מנוול ומקום אשפה על כך שלא קיים את הציווי,⁴³: (יב) וְאַלְהָא דִּי שְׁכַן שְׁמָה תְמָה והאלוהים שהשכין

מקורות והערות

32. מצודות. רינת יצחק: ציווה דווקא על קרבנות עולה, משום שגוי אינו יכול להבין איך דבר רוחני יכול להתקיים בדבר גשמי, ולכן כאשר הגויים מקריבים קרבנות, הם רוצים שהקרבתן כולו יהיה לגבוה.	38. מצודות. דעת סופרים: בשעה זו לדריוש עדיין לא היו בנים, שהרי הוא היה עדיין קטן, אלא הכוונה היא על דרך העתיד והרגיל להיות, שבעתיד יהיו לו בנים והיהודים יתפללו עליהם.
33. מצודות.	39. מצודות.
34. מצודות.	40. מצודות.
35. מצודות.	41. מצודות. רש"י: ייחרב עץ מביתו.
36. מצודות.	42. מצודות.
37. מצודות.	43. מצודות.

את שמו שם (בבית המקדש),⁴⁴ יִמְגַד פֶּל מְלֶכְךָ וְעַם דֵּי יִשְׁלַח יְדָה לְהַשְׁנִיחַ לְחַבְלָהּ בֵּית אֱלֹהָא דְךָ דֵּי בִירוּשְׁלָם הוּא (ה') יפיל כל מלך ועם שירצו לשנות מדברי ולהשחית את בית האלוהים הזה שבירושלים,⁴⁵ אָנָּה דְרִיּוּשׁ שְׁמַת טַעַם (דריוש חותם את האיגרת בדברים הבאים) אני דריוש שמתי את הציווי, אני דריוש ציוויתי על כך,⁴⁶ אֶסְפְּרָנָא יִתְעַבֵּד (ואני מצווה) שהדברים ייעשו במהירות⁴⁷: אֲדִין תִּתְּנִי פַּחַת עֵבֶר נְהַרָה שְׁתֵּר בּוּזְנֵי וּכְנָתְהוֹן אֹז, לאחר שהגיעה האיגרת של דריוש, תתני המושל בעבר המערבי של נהר הפרת, שתר בוזני וחבריהם (ששלחו את האיגרת לדריוש),⁴⁸ לְקַבֵּל דֵּי שְׁלַח דְרִיּוּשׁ מְלֶכְךָ לאחר שהם קיבלו את האיגרת ששלח המלך דריוש,⁴⁹ כְּנָמָא אֶסְפְּרָנָא עֲבָדוּ כֵךְ עֶשׂוּ במהירות. תתני וסיעתו מיהרו לעשות ככל הכתוב באיגרת שדריוש שלח: הם סייעו לבניית הבית ותרמו את התרומה שדריוש ציווה לתרום⁵⁰: וְשָׁבִי יְהוּדִיא בְּנֵי וּמְצַלְחִין בְּנִבּוּאָת חַגִי נְבִיָּה וְזִכְרִיָּה בְּרַ עֲדוּא וּזְקֵנֵי הַיְהוּדִים בְּנוּ וְהַצְלִיחוּ בְּבִנְיִן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כפי שניבאו להם חגי הנביא וזכריה בן עידו,⁵¹ וּבְנֵי וְשָׁכְלָלוּ מִן טַעַם

מקורות והערות

44. מצודות. רינת יצחק: לפי הרמב"ם הכוונה היא ללשון עבר - ה' ששיכן את שמו בבית המקדש - שכינה שנותרה גם בימי בית המקדש השני, משום שהוא סובר שקדושה ראשונה לא בטלה והשכינה נשארה במקום המקדש. אלא שברור שגם לפי שיטת הרמב"ם צריך לומר שיש מדרגות בהשראת השכינה (כפי שמוכח מהברייתא האומרת שהשכינה נסעה עשר מסעות, והרי לפי הרמב"ם השכינה נשארה במקום המקדש), וגם אם אומרים שהשכינה נותרה במקומה, הייתה ירידה בהתגלות השכינה לאחר חורבן בית המקדש. כורש התכוון שבבית המקדש השני תשרה שכינה כמו בבית המקדש הראשון.
45. מצודות.
46. מצודות.
47. מצודות.
48. מצודות.
49. מצודות.
50. רש"י.
51. מצודות. משך חכמה בפירושו לשמות (יג,יז): אומות העולם ידעו שנבואות חגי וזכריה עתידות להתקיים, לאחר שהם ראו שכורש הרשה לבני ישראל לבנות את בית המקדש, ולכן הם פחדו. דעת סופרים: זרובבל לא הוזכר בפסוק זה והמלאכה נקראה על שם זקני היהודים. ייתכן שזרובבל הוא נחמיה, והשם זרובבל ניתן לו כאשר הוא עלה לארץ ישראל, וזרובבל יצא מירושלים משום שהוא חשש שאם הוא יעמוד בראש העם, יהיה קל יותר לצרי יהודה למנוע את המשך עבודות בניין המקדש.
44. מצודות.
45. מצודות.
46. מצודות.
47. מצודות.
48. מצודות.
49. מצודות.
50. רש"י.
51. מצודות.

אֶלֶּה יִשְׂרָאֵל והם בנו וסיימו את בניין בית המקדש על פי ציווי ה' אלוהי ישראל (הציווי ניתן באמצעות הנביאים חגי וזכריה),⁵² וּמִטָּעַם פֹּרֶשׁ וְדָרְיוֹשׁ וְאֶרְתַּחֲשֶׁשְׁתָּא מֶלֶךְ פָּרַס ועל פי הציווי של כורש, דריוש וارتחשסתא מלך פרס (הכוונה היא לאדם אחד שנקרא בשלושת השמות)⁵³: (טו) וְשִׁיֻּצִיא בְּיָתָהּ דְּנָה וּסְיוֹם בְּנִיין הַבַּיִת הַזֶּה, סְיוֹם בְּנִיין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,⁵⁴ עַד יוֹם תִּלְתָּה לַיְרָח אָדָר (סיום בניין בית המקדש) אַרְךְ עַד יוֹם ג' אָדָר,⁵⁵ דִּי הִיא שְׁנַת שֵׁשׁ לְמַלְכוּת דְּרָיוֹשׁ מֶלְכָּא (סיום בניין בית המקדש ארך עד יום ג' אדר) בשנה השישית למלכותו של המלך דריוש.⁵⁶ שֶׁלֶב זֶה שֶׁל בְּנִיין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַתְּחִיל בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְמַלְכוּת דְּרָיוֹשׁ, וְאַרְךְ כְּאַרְבַּע שָׁנִים⁵⁷: (טז) וְעִבְדוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל פְּהִנְיָא וְלֹוּיָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל, הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּים,⁵⁸ וְשָׂאָר בְּנֵי

מקורות והערות

שיבת ציון: כורש שנתן את ההיתר להתחיל לבנות את בית המקדש, דריוש שנתן את ההיתר לסיים את בניין המקדש וارتחשסתא שהתיר לבנות את החומות.

54. מצודות.

55. מצודות.

56. מצודות.

57. רש"י. דעת סופרים: בהשוואה לזמן ששלמה בנה את בית המקדש, היה פרק זמן זה קצר, אלא שהבונים הסתמכו על חלק מהבניין שעמד עדיין מבית המקדש הראשון, ועל אבני בית המקדש הראשון שנמצאו בשטח. כמו כן, כל מלאכת הבניין הוטלה על בני ישראל שניגשו למלאכה במרץ רב, בניגוד לבניין בית המקדש הראשון שנעשה גם בידי פועלים גויים (עיי' אוצר המאמרים, מאמר ה'). לכן, למרות שבניין בית המקדש השני ארך פחות זמן מבניין בית המקדש הראשון, המלאכה נמשכה זמן ארוך מהצפוי, בגלל ההפרעות השונות.

58. מצודות.

52. מצודות. עיין אוצר המאמרים, מאמרים ד-ה, שם ביררנו ביתר הרחבה מהו תפקיד הנביאים בבניין בית המקדש והמזבח.

53. עיין אוצר המאמרים, מאמר ב', שם ביררנו מי היה ארתחשסתא לפי הדעות השונות, ולפי חז"ל שארתחשסתא הוא דריוש, יש לפרש את הפסוק כפי שביארנו למעלה. רלב"ג: ארתחשסתא הוא מלך אחר, והוא איננו דריוש, ובימיו התירו לסיים את מלאכת בניין חומות ירושלים, ועל כן גם הוא הוזכר בפסוק זה. כמו כן כתב שאחשוורוש לא הוזכר בפסוק זה משום שבימיו לא התקדמה מלאכת הבניין, משום שאף על פי שמרדכי היהודי היה מקורב למלכות, מכל מקום אחשוורוש לא מלך תקופה ארוכה אחרי סיפור המגילה, או משום שאחשוורוש לא התיר לבנות את בית המקדש. דעת סופרים: ארתחשסתא הוא הנקרא בפסוק זה "מלך" משום שהוא מלך בפועל על פרס, כל עוד דריוש היה ילד קטן.

בספר ממושה ועד עזרא (עמ' 184) כתב שארתחשסתא הוזכר כאן משום שהכתוב רצה לתת את רשימת המלכים שבזכותם התקיימה

נְכוּתָא וגם שאר הגולים שגלו לבבל ועלו משם. הכוונה היא לנתינים ולעבדי שלמה,⁵⁹ חֲנֻכַּת בַּיִת אֱלֹהֵא דְנָה בְּחֻדָּה (בני ישראל, הכהנים, הלויים ושאר הגולים שעלו מבבל, עשו) את חנוכת בית האלוהים הזה בשמחה. בני ישראל חגגו בשמחה את חנוכת בית המקדש השני⁶⁰: (יז) וְהִקְרְבוּ לְחֻנְכַּת בַּיִת אֱלֹהֵא דְנָה ובחנוכת הבית הזה, הקריבו בני ישראל את הדברים הבאים:⁶¹ תּוֹרִין מְאָה מאה שוורים,⁶² דְּקָרִין מְאֵתִין מאתיים אילים,⁶³ אֲמָרִין אַרְבַּע מְאָה ארבע מאות כבשים,⁶⁴ וְצִפְרֵי עִזִּין לְחֻטָּאָה ושעירי עיזים לקרבן חטאת,⁶⁵ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל קרבנות החטאת הוקרבו לשם כל בני ישראל, גם לשם אלה שנשארו בגלות,⁶⁶ תְּרֵי עֶשְׂרֵי שָׁנִים עֶשֶׂר (שעירי עיזים קרבו לחטאת), לְמַנִּין שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל הקריבו שנים עשר

מקורות והערות

59. מצודות. שמחו. עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר יהושע, שם הרחבנו בדין חנוכת בית המקדש - האם יש בה מצווה או לא.
60. מצודות. מלבי"ם: בני ישראל ציפו שבמהלך חגיגות חנוכת בית המקדש, יבוא השלב השני של בניין הבית, ובית המקדש ירד משמיים כנבואת יחזקאל (וכתב שהקדמונים פירשו שאם הם היו זוכים לכך, הגאולה העתידה הייתה מגיעה). המילה "דנא" המופיעה בפסוק, מורה שבני ישראל עשו את חנוכת הבית הזה בצפייה לבניין בית מקדש אחר. לכן הם חגגו במשך שלושה שבועות, עד כ"ג אדר (בנבואת יחזקאל מובא שבית המקדש נחנך בכ"ג אדר). בימים אלה חל גם חג הפורים, ולכן הכתוב מדגיש שבני ישראל חגגו את חנוכת הבית בשמחה, היינו שעיקר השמחה הייתה על חנוכת הבית ולא על חג הפורים.
61. דעת מקרא: לפי מסורת יהודי לוב חנוכת בית המקדש השני הייתה בחודש ניסן, כמו חנוכת המשכן. כנראה צריך לומר שבמקרה אירע כן, שבית המקדש השני נחנך באותו חודש שהמשכן נחנך בו (אלא שיש בזה סמליות), ולא שחיכו במיוחד לחודש ניסן על מנת לחנוך דווקא בו את בית המקדש, שאם לא כן - מדוע לא חנכו את בית המקדש השני בחודש תשרי, כמו שחנכו בחודש זה את בית המקדש הראשון?
62. מצודות.
63. מצודות.
64. מצודות.
65. מצודות.
66. מצודות.
60. מצודות. מלבי"ם: בני ישראל ציפו שבמהלך חגיגות חנוכת בית המקדש, יבוא השלב השני של בניין הבית, ובית המקדש ירד משמיים כנבואת יחזקאל (וכתב שהקדמונים פירשו שאם הם היו זוכים לכך, הגאולה העתידה הייתה מגיעה). המילה "דנא" המופיעה בפסוק, מורה שבני ישראל עשו את חנוכת הבית הזה בצפייה לבניין בית מקדש אחר. לכן הם חגגו במשך שלושה שבועות, עד כ"ג אדר (בנבואת יחזקאל מובא שבית המקדש נחנך בכ"ג אדר). בימים אלה חל גם חג הפורים, ולכן הכתוב מדגיש שבני ישראל חגגו את חנוכת הבית בשמחה, היינו שעיקר השמחה הייתה על חנוכת הבית ולא על חג הפורים.

שעירי חטאת, שעיר אחד לכל אחד משבטי ישראל⁶⁷: (יח) וְהִקִּימוּ כְהֻנֵּי אֶלֶּהֶם בְּמִחְלָקְתָּהוֹן וְכֵן הָיוּ מַחֲלָקִים כְּפִי שֵׁהֶם הָיוּ מַחֲלָקִים (כפי שיבואר מיד),⁶⁸ וְלֹאֵי אֶלֶּהֶם בְּמִחְלָקְתָּהוֹן וְכֵן הָיוּ מַחֲלָקִים כְּפִי שֵׁהֶם הָיוּ מַחֲלָקִים,⁶⁹ עַל עֲבֹדַת אֱלֹהֵי דֵי בִירוּשָׁלַם (הקימו את הכוהנים ואת הלויים כפי שהם היו מחולקים) על עבודת האלוהים שבירושלים. הכוונה היא שחילקו את הכוהנים ואת הלויים למשמרות,⁷⁰ כְּכָתֹב סֵפֶר מֹשֶׁה (העמידו את הכוהנים ואת הלויים למשמרות) כמו שכתוב בספר תורת משה. בני ישראל חילקו את הכוהנים ואת הלויים לתורנויות עבודה בבית המקדש. כל תורנות נקראה "משמרת"⁷¹: (יט) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי הַגּוֹלָה אֶת הַפֶּסַח בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁשָׁבוּ מֵהַגּוֹלָה חֲגָגוּ אֶת חַג הַפֶּסַח,⁷² בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר

מקורות והערות

המשמרות, מי תיקן את החלוקה למשמרות והאם החלוקה למשמרות כוללת גם את הלויים. מלבי"ם: הכוהנים חולקו למשמרות ולבתי אבות, אך קבעו את עבודתו של כל כוהן לפי גורל. הלויים נחלקו גם הם למשמרות, אלא שלכל אחד מהם נקבעה גם העבודה שהוא היה צריך לעבוד. רינת יצחק הסתפק לפי הרמב"ן הסובר שגם הכוהנים חולקו לעבודות שונות, האם הם מונו על עבודות ספציפיות (כמו שהלויים מונו לתפקידים ספציפיים, ולכל אחד נקבע כלי מסוים לנגן עליו). לכאורה שאלתו אינה מובנת, שהרי היה פיס שבו קבעו מי שוחט, מי זורק ומי עושה את שאר העבודות, ומשמע שכל הכוהנים היו משתתפים בפייסות, ולא היו כוהנים מיוחדים לעבודות מסוימות.

72. מצודות. משך חכמה בפירושו לויקרא ב, יד כתב שהיה אסור להקריב את קרבן העומר והקריבו רק את קרבן הפסח, משום שקדושת הארץ בטלה. עיין אוצר המאמרים, מאמר ח', שם הרחבנו בעניין קידוש הארץ על ידי עזרא. רינת יצחק: למרות שמתור להקריב קרבן פסח גם במדבר, ולכן לכאורה היה מתור להקריב את

67. מצודות. כמו כן הביא את דברי חז"ל שהייתה כאן הוראת שעה, משום שאין מקריבים קרבן חטאת בנדבה. המשך חכמה בפירושו לבמדבר (טו, כד): יש דין שקרבן חטאת קודם תמיד לקרבן עולה, חוץ מחטאת עבודה זרה. חז"ל למדו שהייתה כאן הוראת שעה, משום שהיו רק שנים עשר שעירים ולעומתם היו הרבה מאוד קרבנות עולה. לו הקרבן היה קרב ככל קרבן חטאת של עבודה זרה, היה ניתן להקריב רק שנים עשר פרי עולה לפני קרבנות החטאת, ואילו מהפסוק משמע שהקריבו את כל קרבנות העולה לפני קרבנות החטאת, ומכאן שהייתה זו הוראת שעה. הוכחה נוספת הביא מכך שבקרבנות מוסף, הציבור תמיד מקריב יותר כבשים מאילים, ואילו כאן היו יותר אילים מכבשים.

68. מצודות.

69. מצודות.

70. מצודות.

71. מצודות. עיין באוצר מפרשי התנ"ך על במדבר, מאמר ב', שם הרחבנו בעניין תקנת

לְחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן (בני ישראל חגגו את חג הפסח) ביום י"ד בניסן, כחודש וחצי לאחר סיום בניין בית המקדש.⁷³ כוונת הכתוב היא לומר שבני ישראל נטהרו כך שהם היו יכולים לחגוג את חג הפסח, ולא היו צריכים לדחות את הקרבת הפסח לפסח שני⁷⁴: (כ) פִּי הַטְּהָרוּ הַפְּהָנִים וְהַלְוִיִּם שהרי הכוהנים והלויים נטהרו מטומאתם,⁷⁵ כְּאֶחָד בְּכָל טְהוֹרִים הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נטהרו כאיש אחד. כשם שאדם אחד לא יכול להיות חציו טמא וחציו טהור, כך הכוהנים והלויים היו כולם טהורים,⁷⁶ וַיִּשְׁחָטוּ הַפֶּסַח לְכָל בְּנֵי הַגּוֹלָה וְלֹאֲחֵיהֶם הַפְּהָנִים וְלָקְהָם הַלְוִיִּים שחטו את קרבן הפסח לכולם: לכל בני ישראל שחזרו מהגולה, לאחיהם הכוהנים ולהם עצמם⁷⁷: (כא) וַיֹּאכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבִיִּים מִהַגּוֹלָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שחזרו מהגולה אכלו את קרבן הפסח,⁷⁸ וְכָל הַנְּבִדָל מִטְּמֵאת גּוֹי הָאָרֶץ אֲלֵהֶם וְכָל מִי שֶׁהִתְגַּיֵּר וּפְרַשׁ מִהַעֲבוּדָה הַזֶּה שֶׁעֲבָדוּ גּוֹיֵי הָאָרֶץ (אכל גם הוא מקרבן הפסח),⁷⁹ לְדָרֶשׁ לָהּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (כל מי שהתגייר) והחליט לדרוש את ה' אלוהי

מקורות והערות

- קרבן הפסח גם לפני שחנכו את בית המקדש, מכל מקום כל עוד בית המקדש לא התקדש - בני ישראל לא נקראו "קהל", משום שיושבי חוץ לארץ אינם נחשבים קהל, וממילא הם לא היו חייבים בהקרבת קרבן פסח. דעת סופרים: בני ישראל נקראו בפסוק זה "בני הגולה". ייתכן שהיו מאנשי הגולה שעלו לחגוג את חג הפסח יחד עם שבי הגולה.
73. רש"י. המשך חכמה בפירושו לבמדבר ט, ב, כתב שלמרות שהקריבו קרבנות מיד לאחר הנחת היסודות של בית המקדש, בעת שזורובבל עלה מבבל, עדיין לא הקריבו קרבנות ציבור, משום שלא היה ניתן להיטהר. חגי הנביא לימד את בני ישראל את הלכות פרה אדומה רק לאחר זמן. בהמשך דבריו כתב שלמרות שמותר להקריב קרבן פסח בשעה שהציבור טמא, ההיתר קיים רק כאשר הקהל המקריב נחשב ציבור. כל עוד עזרא לא עלה מבבל, שבי הגולה
- לא נקראו ציבור, ולכן היה אסור להם להקריב קרבן פסח בטומאה.
74. רלב"ג.
75. מצודות.
76. מצודות. מלבי"ם: כוונת הכתוב היא להדגיש שלמרות שבדברי הימים נאמר שהלויים מיהרו להתקדש והספיקו לעשות זאת לפני הכוהנים, כאן הכוהנים והלויים התקדשו בבת אחת. כמו כן כתב שהלויים שחטו את הפסח, ולמרות שהכוהנים זריזים, הלויים הספיקו לשחוט את הפסחים לפני הכוהנים.
77. מצודות.
78. מצודות.
79. רש"י. האבן עזרא כתב פירוש אחר, שהכוונה היא לאנשים מבני ישראל שפרשו מעבודה זרה.

ישראל, כמו שעושים בני ישראל⁸⁰: (כב) וַיַּעֲשׂוּ חֵג מִצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׂמְחָה בני ישראל חגגו את חג המצות בשמחה במשך שבועה ימים,⁸¹ כִּי שִׂמְחָה ה' (בני ישראל שמחו) מפני שה' שימח אותם בבניין בית המקדש, וְהִסֵּב לֵב מֶלֶךְ אֲשׁוּר עֲלֵיהֶם לְחַזֵּק יָדֵיהֶם בְּמִלְאֲכַת בֵּית הָאֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (בני ישראל שמחו) גם מפני שה' סובב את לבו של מלך אשור, וגרם לכך שהוא (מלך אשור) יסייע במלאכת בניין בית האלוהים של אלוהי ישראל. דריוש נקרא בפסוק זה מלך אשור. הכתוב קורא לו בתואר זה, למרות שממלכת אשור כבר לא הייתה קיימת אז, וממלכת פרס שדריוש מלך עליה כללה גם את שטחי ממלכת אשור הקדומה, כדי לומר שבתחילה ה' גרם למלך אשור להחריב את בית המקדש בגלל חטאי ישראל, ועתה ה' גורם למלך השולט במקום מלך אשור לתת רשות לבנות את הבית ולסייע בבניינו⁸²:

פרק ז

(א) וְאַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַחַר שֶׁהִסְתַּיִם בְּנִיין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,¹ בְּמַלְכוּת אֲרַתְחַשְׁתָּא מֶלֶךְ פָּרְס (לאחר שהסתיים בניין בית המקדש) היה במלכותו של ארתחשסתא מלך פרס (כאמור, חז"ל זיהו את ארתחשסתא עם המלך דריוש בן אחשוורוש),² עֲזָרָא בֶן שְׂרִיָּה בֶן עֲזַרְיָה בֶן חֶלְקִיָּה (לאחר שהסתיים בניין בית המקדש היה במלכותו של

מקורות והערות

80. מצודות. הגויים נקראו מלכי אשור. דעת סופרים: ייתכן שהכוונה למלך אשור שמלך באותה תקופה על אשור ושלח לבני ישראל הודעת חיזוק או מתנות לכבוד האירוע. אפשר שאשור הייתה ממלכה אוטונומית תחת השלטון הפרסי, או שהיא הייתה עצמאית לגמרי, אך שלטונה היה על חבל ארץ קטן מאוד.
1. רש"י.
2. מצודות. האבן עזרא כאן כותב שארתחשסתא הוא דריוש. עיין באוצר
80. מצודות. רינת יצחק: לכאורה יש לברר מדוע בני ישראל היו שמחים על הקרבת הקרבנות, הרי גם לולי הקרבנות הם היו צריכים לשמוח משום חיוב שמחה ברגל.
82. ראב"ע. רמב"ן בספר הגאולה שער ראשון: הכתוב קרא לדריוש מלך אשור מכיוון שכל הממלכות ששלטו בצפון ארץ ישראל יצאו ממלכות אשור, כפי שנאמר בכראשית (י,יא): "מן הארץ ההיא יצא אשור". הנצי"ב: כל מלכי

ארתחשטא מלך פרס) אדם ושמו עזרא בן שריה בן חלקיה (והכתוב ממשיך לייחס את עזרא עד לאהרון הכהן, ומדלג על מספר דורות)³: (ב) בְּן שְׁלוֹם בֶּן צְדוֹק בֶּן אַחִיטוֹב: (ג) בֶּן אֲמִרְיָה בֶּן עֲזַרְיָה בֶּן מְרִיזוֹת: (ד) בֶּן זְרַחְיָה בֶּן עֲזִי בֶּן בְּקִי: (ה) בֶּן אֲבִישׁוּעַ בֶּן פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הָרִאשׁ אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הָיָה רִאשׁוֹן לְכוֹהֲנִים, הוּא הָיָה הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל הָרִאשׁוֹן⁴: (ו) הוּא עֲזָרָא עָלָה מִבָּבֶל עִזְרָא זֶה שֶׁהוֹזֵכֵר בַּפְּסוּקִים הַקּוֹדְמִים, עָלָה מִבָּבֶל לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,⁵ וְהוּא סֵפֶר מְהִיר בְּתוֹרַת מֹשֶׁה

מקורות והערות

הרוחנית של אהרון, שגדולתו ומעמדו של עזרא הם תוצאה שלה.

5. דעת מקרא, וכתב שסגנון הפסוק "הוא עזרא", הוא סגנון כתיבה שהיה מקובל בתקופה זו, כמו שנאמר במגילת אסתר "הוא אחשוורוש". רינת יצחק: "חז"ל אמרו שראוי היה שהתורה תינתן על ידי עזרא, אלא שקדמו משה רבנו. הדבר נלמד מהשוואת פסוק זה "הוא עזרא עלה מבבל" לפסוק העוסק בעלייתו של משה רבנו להר סיני: "ומשה עלה אל האלוהים". כשם שאצל משה מדובר על תורה, גם אצל עזרא מדובר על תורה. הגר"ז מסביר שהתורה שבכתב ניתנה על ידי הקב"ה בעצמו ומשה רבנו היה רק שליח למסור את התורה. בתורה שבעל פה, משה קיבל את התורה, וממנו החל סדר העברת מסורת של תורה מדור לדור. כוונת הגמרא היא שהיה ראוי שהתורה שבכתב תינתן על ידי עזרא, ולא שהיה ראוי שהתורה שבעל פה תינתן על ידו. בחסדי דוד כתב שה' רצה לזכות את בני ישראל במישהו שייתן להם את שתי המתנות של התורה, ומשמע שעזרא היה ראוי שתינתן על ידו גם תורה שבעל פה.

דעת סופרים: סגנון הכתיבה "הוא עזרא" נועד להבליט אנשים מיוחדים, כמו שבתורה מופיעה הבלטה מעין זו: "הוא משה ואהרון". כמו כן כתב על שימוש הלשון "עלה מבבל", שהיה

המאמרים, מאמר ב', שם הרחבנו בעניין זיהוי ארתחשטא, וכן עיין בביאורנו לעיל דז, בהערה, שם הרחבנו בנושא.

3. מצודות. כמו כן הביא את מדרש חז"ל שעזרא הוא מלאכי. עיין באוצר המאמרים, מאמר ז', שם הרחבנו בזיהוי דמותו של עזרא. דעת סופרים: עזרא לא שימש ככהן גדול, אלא אחיו יהושע. כמו כן כתב שסיבת הדילוג על שישה דורות בייחוסו של עזרא נובעת מכך שבמשך הדורות הללו, אבותיו של עזרא לא שימשו ככהנים גדולים, עד שהכהונה הגדולה חזרה אליהם בתקופתו של עזריה.

ברם דברי הדעת סופרים צריכים עיון. עיין בתוספות יומא (ט, א ד"ה "ולא שימשו בו") שחישב את מספר הכהנים הגדולים ששימשו בתקופת בית המקדש הראשון והביא שתי דעות לגבי עזריה שהיה מאבותיו של עזרא והכהונה הגדולה חזרה אליו, האם הוא היה בתקופתו של שלמה המלך או בתקופתו של המלך עזריה. ונראה שלפי הדעה שהוא היה בתקופתו של עזריה, לא ייתכן לומר שהדילוג על ששת הדורות נבע מכך שבתקופה זו אבותיו של עזרא לא שימשו ככהנים גדולים.

4. מצודות. דעת סופרים: אין הכוונה שאהרון היה כהן גדול, אלא הכוונה היא למעלתו

עזרא היה חכם מאוד בתורת משה והוא הבין את התורה במהירות. עזרא הבין היטב את דברי התורה,⁶ אֲשֶׁר נָתַן ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל (עזרא הבין היטב את תורת משה) שה' אלוהי ישראל נתן לבני ישראל, וַיִּתֶּן לֹוּ הַמֶּלֶךְ כִּיד ה' אֱלֹהֵיו עָלָיו כֹּל בְּקִשְׁתּוֹ הַמֶּלֶךְ אֲרַתְחַשְׁתָּא נָתַן לְעִזְרָא אֵת כֹּל מַה שֶׁהוּא בִיקֶשׁ, הִיּוֹת וְהִיּה לְעִזְרָא כּוּחַ מִיּוּחַד מֵאֵת ה' שֶׁגֵּרַם לֹו לְמִצְוָא חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ (פסוק זה הוא פסוק מסורס והמילים "כל בקשתו" שייכות לתחילת הפסוק "ויתן לו המלך"). ה' גרם לכך שעזרא ימצא חן בעיני המלך ארתחשסתא, וכך ארתחשסתא מילא את כל בקשותיו:⁷ (ז) וַיַּעֲלֵה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל זִמְנֵי הַכְּהֻנִּים וְהַלְוִיִּם וְהַמְּשֻׁרְרִים וְהַשְּׂעִירִים וְהַנְּתִינִים אֵל יְרוּשָׁלַם יַחַד עִם עִזְרָא, עלו מבבל לירושלים גם כוהנים, לויים, לויים שתפקידם

מקורות והערות

חסדים - זה נחמיה שבנה את חומות ירושלים, וביצר את גמילות החסדים. בפסוק י"א פירש שעזרא נקרא סופר משום שהוא היה סופר את אותיות התורה ועשה סייג למסורה, והוא העתיק את שאר כתבי הקודש וניקה אותם מטעויות.

דעת סופרים: הכוונה היא שעזרא היה סופר שהיה כותב ספרי תורה. עזרא העדיף להיקרא לדורות בתואר זה, למרות שזהו תפקיד טכני בלבד, משום שתואר זה תיאר את עבודתו הרוחנית של עזרא - כתיבת ספרי תורה בנוסח מדויק והפצתם בעם, וכן החזרת הכתב האשורי שבו ה' נתן את התורה לישראל (אלא שלאחר מכן עברו בני ישראל לכתוב בכתב העברי הקדום). בפתיחה לספר אם הבנים שמחה כתב שמכאן רואים שההתיישבות בארץ ישראל תלויה בקיום התורה. עיין אוצר המאמרים, סוף מאמר ז', שם הסברנו מדוע עזרא לא נתמנה להיות כהן גדול.

7. מצודות. דעת סופרים: לביטוי "יד ה'" יש גם משמעות של נבואה, ועל כן רש"י כאן מציין שעזרא הוא מלאכי.

ניתן לכאורה לכתוב על עלייתו של עזרא יחד עם שאר האנשים שעלו מהגולה, אלא שהכתוב השתמש בכוונה בלשון זו, ודווקא בתיאור עזרא, משום שהוא רצה להקביל בין עלייתו של משה להר סיני ("ומשה עלה אל האלוהים"), לבין עלייתו של עזרא לארץ ישראל.

6. מצודות. לפי פירושו, "סופר" פירושו מבין וחכם. רלב"ג פירש את המילה "סופר" כמשמעה, שהכוונה היא שעזרא היה מונה את האפשרויות השונות בהסבר דברי התורה, והיה מונה את הראיות של דברי התורה ואת כוונות התורה וחלקיה. אבן עזרא: הכוונה שהוא היה מספר דברי תורה במהירות.

מלבי"ם: נאמר במשנה ששמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה, והוא היה אומר שעל שלושה דברים העולם עומד: על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים. דבריו שם מכוונים כלפי שלושה דברים שהתחזקו באותו דור על ידי שלושה אנשים שונים. על התורה - זה עזרא, כפי שמוכר בפסוק. על העבודה - זה יהושע הכהן הגדול וזרובבל שבנו את בית המקדש. על גמילות

היה לשיר, לויים שתפקידם היה לשמור על השערים וצאצאים של הגבעונים (הנקראים נתינים). עזרא עלה מבבל עשרים ושלוש שנים לאחר שזרובבל עלה,⁸ **בשנת שבע לארתחשסתא המלך עלייה זו התרחשה בשנה השביעית למלכותו של ארתחשסתא⁹: (ח) ויבא ירושלים בחדש החמישי היא שנת השביעית**

מקורות והערות

שתי מצוות שקולות עמדו לפניו, ואם כן מנין לנו שתלמוד תורה גדול מבניין בית המקדש? הוא עונה על כך שאם תלמוד תורה היה רק שקול כנגד בניין בית המקדש, ולא גדול ממנו, עזרא היה עולה כדי לקיים את מצוות יישוב ארץ ישראל. בהמשך דבריו כתב שתירוק הטורי אבן אפשרי רק לפי שיטת הרמב"ן הסובר שיש מצווה של יישוב ארץ ישראל, אולם לשיטת הרמב"ם הסובר שאין מצווה של יישוב ארץ ישראל, לא ניתן לומר כן. אלא שכבר כתבו רבותינו (כגון מרן הרא"ה קוק, האבני נור שדבריו הובאו באוצר המאמרים, מאמר ו', ועוד רבים) שהרמב"ם סובר שיש מצוות יישוב ארץ ישראל, אלא שמסיבות שונות הוא לא הכליל מצווה זו במניין המצוות. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על פרשת מסעי שם הרחבנו בעניין זה.

כמו כן יש להקשות: חז"ל אמרו שגדול שימושה יותר מלימודה. אם כן, ייתכן לומר שעזרא נשאר בבבל כדי לשמש את ברוך בן נריה, ולא רק כדי ללמוד ממנו תורה, ומנין לנו ללמוד שתלמוד תורה גדול מבניין בית המקדש? כמו כן צריך לשאול: מדוע ברוך בן נריה לא עלה מבבל? המהרש"א כתב שהוא לא עלה משום שהוא מת בשנה השנייה לדריוש, אולם עדיין קשה על דבריו: א. מדוע לא עלה ברוך בן נריה בעליית זרובבל? ב. אם ברוך בן נריה מת בשנה השנייה לדריוש - מדוע עזרא התעכב בבבל עד השנה השביעית לדריוש? אלא שצריך לומר שברוך בן נריה היה זקן מאוד ולא

8. מצודות. רש"י: עזרא עלה שנה אחת לאחר סיום בניין בית המקדש, שבניינו הסתיים בשנה השישית לדריוש. כפי שכבר ראינו, רש"י מזהה את ארתחשסתא שבפסוק זה עם דריוש, ואם כן עזרא עלה שנה אחת לאחר סיום בניין בית המקדש. זרובבל עלה מיד לאחר הצהרת כורש, שמונה עשרה שנה לפני התחלת בניין בית המקדש, בשנה השנייה לדריוש. לשמונה עשרה השנים שבין הצהרת כורש לבין שנתו השנייה של דריוש יש להוסיף עוד חמש שנים (משום שעזרא עלה בשנה השביעית למלכותו), ומכאן שמאז עליית זרובבל עברו עשרים ושלוש שנה. דעת סופרים: בעלייה של עזרא השתתפו אמנם פחות אנשים מאשר בעלייתו של זרובבל, אך היו בה אנשים חשובים רבים. כמו כן כתב שמה שנאמר בפסוק שעלו אנשים מבני ישראל, הכוונה היא כנראה לצאצאי עשרת השבטים, משום שהעולים משבטי יהודה ובנימין עלו כבר בעלייה הראשונה. עיין באוצר המאמרים, מאמר ג', שם הרחבנו בעניין עלייתם של עשרת השבטים מגלות בבל.

9. מצודות. רינת יצחק: הגמרא במסכת מגילה אומרת שגדול תלמוד תורה מבניין בית המקדש, שהרי עזרא העדיף להישאר בבבל וללמוד תורה מרבו ברוך בן נריה ולא לעלות לבנות את בית המקדש. והקשה הטורי אבן שם: הרי גם אם נאמר שבניין בית המקדש ולימוד תורה שקולים הם, ניתן עדיין לומר שעזרא לא עלה לארץ ישראל משום שלא רצה לעשות מעשה כאשר

לְמַלְכָּךָ עֲזָרָא הִגִּיעַ לִירוּשָׁלַיִם בַּחֹדֶשׁ אַב, בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לְמַלְכוּתוֹ שֶׁל אֲרַתְחַשְׁתָּא¹⁰: (ט) **בַּאֲחַד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא יָסַד הַמַּעֲלָה מִבְּבֶל שֶׁהָיָה בְיוֹם א' בְּנִסָּן הַתְּחִיל הַחֵל עֲזָרָא אֶת דְּרוֹכָהּ לִירוּשָׁלַיִם**,¹¹ **וּבְאֲחַד לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בָּא אֶל יְרוּשָׁלַיִם וּבְיוֹם א' בָּאב הִגִּיעַ עֲזָרָא לִירוּשָׁלַיִם**,¹² **כִּי אֶלְהִיּוֹ**

מקורות והערות

11. מצודות. ראב"ע: בא' בניסן עזרא יעץ לעולים מבבל לעלות לארץ ישראל. דעת סופרים: עזרא התחיל לאסוף את הקבוצה שתעלה אתו לארץ ישראל בחודש אדר והם התארגנו במשך חודש עד שעלו בפועל. ייתכן שהמילים "יסוד המעלה" הם תיאור גם למה שקרה לאחר שקבוצה זו עלתה לארץ ישראל, שהשפעתם על כל העולים, גם אלה שעלו ביחד עם זרובבל, הייתה גדולה. דעת מקרא (בהקדמה): עזרא החל את דרכו מבבל בא' בניסן משום שהוא התכוון לעבור את נהר הפרת בליל ראשון או בליל שביעי של פסח, כמעשה סמלי הדומה למעבר ים סוף ביציאת מצרים. בפירושו לפסוק זה כתב שיסוד המעלה פירושו שאז נאספו העולים. יסוד מלשון להתאסף.

12. מצודות. דעת מקרא: מסלול עלייתו של עזרא היה דרך נהר אורנת, בקו חמת - דמשק - עבר הירדן. בספר אוצר ארץ ישראל, כרך ד', עמוד 22, כתב הרב ישראל אריאל שליט"א שהמסלול של העולים מבבל היה שונה. כך כתב שם: "בגלל אופייה של בבל כארץ נהרות מוקפת מדבר, היו מסלולי הליכה ידועים בתוך בבל עצמה ומחוצה לה. העולים לא היו חוצים את המדבר המבדיל בין בבל לבין עיקרה של ארץ ישראל, עקב היותו מדבר צחיח. העולים הלכו לאורך הפרת צפונה, ואחר כך הדרימו לכיוון דמשק וטבריה. מסלול צפוני יותר חצה את הפרת בצפונה, משם פנה אל חוף אנטוכיה

היה יכול לעלות לארץ ישראל אפילו על ידי עגלה, והוא מת לאחר סיום מלאכת בניין בית המקדש, ומשום כך עזרא לא עלה מבבל עד לסיום בנין בית המקדש.

10. מלבי"ם: לפי חז"ל שמונים את שנות מלכי אומות העולם מתשרי, אך לכורש מנו מניסן, מה שנאמר בפסוק ז' "בשנת שבע לארתחשסתא המלך", פירושו - בתחילת השנה השביעית, ביום הראשון של השנה, ומה שנאמר בפסוק זה "היא שנת השביעית למלך" - היינו באמצע השנה השביעית. ולפי פשט הפסוקים, הכוונה היא שארתחשסתא מלך ביום ב' באב, וכאשר הגיעו לירושלים, נשלמה השנה השביעית למלכותו. דעת סופרים: בפסוק זה נאמר "ויבוא" בלשון יחיד, וזה כנראה משום שעזרא הגיע לבדו אל ירושלים. העולים האחרים הגיעו לירושלים בזמן אחר - לפני עזרא או אחריו - או שהם הלכו לקרוביהם בערים האחרות, ולא הגיעו כלל לירושלים. כמו כן כתב שהסיבה שגם בפסוק זה נאמר שעזרא הגיע לארץ בשנה השביעית למלכות ארתחשסתא, על אף שפרט זה נאמר כבר בפסוק הקודם, היא כדי להוציא מלבנו שהמניין לא יהיה לפי מניין הגויים (הייתה להם דרך אחרת למנות למלכיהם). לפי מניין ישראל, החודש החמישי שייך כבר לשנה השמינית של ארתחשסתא, ומכך שבכתוב מזכרת עדיין השנה הקודמת, מוכח שהמניין הוא לפי מניין הגויים.

הַטּוֹבָה עֲלֵיוֹ עֲזָרָא הַצְּלִיחַ לְמַהֵר וּלְהַגִּיעַ לִירוּשָׁלַיִם בְּפֶרֶק זְמַן קָצֵר מִשׁוּם שֶׁהָיָה בְעֶזְרוֹ. ה' סִייעַ לְעֲזָרָא בְעֲלִייתוֹ לִירוּשָׁלַיִם, וְלִכֵּן הוּא הִגִּיעַ לִירוּשָׁלַיִם תּוֹךְ זְמַן קָצֵר מֵאִזְ שִׁיעָא מִבְּבֶל¹³: (וי) בִּי עֲזָרָא הִכִּין לְבָבוֹ לְדְרוֹשׁ אֶת תּוֹרַת ה' וּלְעֲשׂוֹת (ה' סִייעַ לְעֲזָרָא) מִשׁוּם שֶׁעֲזָרָא הִכִּין אֶת לְבוֹ לְדְרוֹשׁ אֶת תּוֹרַת ה' וּלְקַיֵּים אֶת הַמִּצְוֹת הַכְּתוּבֹת בַּתּוֹרָה,¹⁴ וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֵק וּמִשְׁפָּט עֲזָרָא קִיבַל עַל עֲצֻמוֹ גַּם לְלַמֵּד אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת חֻקֵּי וּמִשְׁפָּטֵי הַתּוֹרָה (וְלִכֵּן ה' סִייעַ בִּידוֹ)¹⁵: (יא) וְזֶה פְּרִשְׁיָנָן הַנִּשְׁתָּוִן אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ אֶרְתַּחְשֶׁסְתָּא לְעֲזָרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר אֱלֹהֵי הֵם הַדְּבָרִים הַמְּפֹרָשִׁים שֶׁהָיוּ כְּתוּבִים בְּאִיגַרַת שְׁנַתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶרְתַּחְשֶׁסְתָּא לְעֲזָרָא הַכֹּהֵן הַסֹּפֵר.¹⁶ הַתּוֹאֵר "סוֹפֵר" הוּצַמַּד לְשֵׁמוֹ שֶׁל עֲזָרָא וּמִשְׁמַעוֹ שֶׁעֲזָרָא הִכִּין אֶת תּוֹרַת ה' (כְּפִי שְׂכָתוּב בְּפֶסוּק ו'), סֹפֵר דְּבָרֵי מִצְוֹת ה' עֲזָרָא הִיא חֵכֶם בְּמִצְוֹת

מקורות והערות

שהאדם ינהג בדיוק לפי מה שלמד. נראה שעזרא עסק גם במניין המצוות.

15. רלב"ג. בדבר הגדרת חוק ומשפט במקרא, עיין באוצר מפרשי התנ"ך לספר שמות באוצר המאמרים. דעת סופרים: פירוש חוק ומשפט בפסוק זה שונה מהאמור בכל המקרא. כאן הכוונה לחוקים ולמשפטים של מערכת סדרי החיים שנקבעו בידי אדם.

16. מצודות. עיין בביאורנו ובהערות לעיל ד, ז ו-ד, יא. מלבי"ם: הכוונה היא שהאיגרת נכתבה בלשון פרסי והיא תורגמה ללשון ארמי, ובדקן שהתרגום הארמי זהה למקור הפרסי. דעת סופרים: ההקדמה לאיגרת זו נכתבה בעברית בניגוד להקדמות לאיגרות האחרות, כנראה משום שכאן הדברים נאמרו לנמעני האיגרת בעברית. איגרת זו נכתבה בכתב ה"נשתווין", הוי אומר, בכתב העברי הקדום. כמו כן כתב שעזרא תואר כאן בשני התארים, סופר וכוהן, משום שהאיגרת נועדה לפרסום רבים.

והדרים אל סולמה של צור ולעכו". המסלול הארוך עליו הצביע הרב אריאל, יכול להסביר מדוע העלייה מבבל לארץ ישראל נמשכה זמן רב כל כך.

13. מצודות. רלב"ג: עזרא הצליח להשיג מהמלך ארתחשסתא את הרשות לעלות לארץ ישראל תוך זמן קצר משום שהוא הכין לבבו לדרוש את ה'. רש"י: ה' היה בעזרתו של עזרא בזה שהוא הצליח את דרכו.

14. מצודות. דעת סופרים: הכנת הלב פירושה העמדת כל הכישורים הנפשיים במצב יציב ומתאים למטרה, כגודל האדם שמדובר בו. הדעת סופרים מסתפק האם הכוונה היא שעזרא הכין את לבבו בבבל בעבודת ה' וכתוצאה מכך הוא החליט לעלות, או שהכנת הלב הייתה לאחר ההחלטה לעלות לארץ ישראל והיא נועדה להכין את עצם העלייה. דרישת התורה האמורה כאן פירושה: ברור כל דברי התורה שבכתב והתורה שבעל פה. לעשות את התורה פירושו

ה', הוא היה לומד את מצוות ה' ומבין אותם, ¹⁷ וְחָקְיוּ עַל יִשְׂרָאֵל (עזרא היה חכם) בחוקים שה' ציווה את בני ישראל¹⁸: (יב) אֲרִתְּחֶשְׁתָּא מְלֶכְךָ מְלֶכְיָא (באיגרת היה כתוב) אני ארתחשסתא המלך המולך על כל המלכים האחרים,¹⁹ לְעִזְרָא כְּהֵנָּא סְפֵר דְּתָא דֵי אֱלֹהֵי שְׁמַיָּא (אני ארתחשסתא) נותן איגרת זו לעזרא הכוהן החכם בדת אלוהי השמים,²⁰ גְּמִיר וְכַעֲנַת עִזְרָא יִרְאֶה אֶת הָאִיגְרָת לְכָל תּוֹשְׁבֵי הַמְּמִלְכָה וּלְתוֹשְׁבֵי הָעִיר כַּעֲנַת (שהיא עיר מטרופולין בממלכתו של ארתחשסתא)²¹: (יג) מְנֵי שִׁימ טַעֲנִים מִמְנֵי נִיתֵן צִיּוּי, אֲנִי (ארִתְּחֶשְׁתָּא) צִיּוּיִתִּי אֶת הַדְּבָרִים הַבְּאִים,²² דֵּי כָּל מִתְנַדְּב בְּמִלְכוּתֵי מִן עַמָּה יִשְׂרָאֵל וְכַהֲנֹהֵי וְלֹאֵיָא לְמִהֶךָ לִירוּשָׁלַם עַמְּךָ יְהוָה (אני צייויתי) שכל אחד מבני ישראל היושב בתחומי ממלכתי, מהכהונים או הלויים, הרוצה

מקורות והערות

ארִתְּחֶשְׁתָּא אמר שעזרא למד, ועכשיו יש צורך למלא אחר שאר הדברים הכתובים במכתב. ראב"ע: "גמיר" פירושו כולם, כלומר כל מי שרוצה לעלות. בפירוש אחר כתב ש"גמיר" הוא לשון לימוד, וכונתו לומר שעזרא למד. דעת סופרים: שתי מילים אלו קשות הן, אך פירושן איננו משנה להבנת העניין בכללו. ייתכן שיש כאן שני תארים נוספים שבהם משבחים את עזרא. ייתכן שכענת היא שם מקום, והאיגרת הייתה ממוענת דווקא לכענת משום שהיא הייתה עיר שישבה על גבול הכניסה לארץ ישראל. לפי זה, תוכן האיגרת נכתב לתושבי כענת כדי שלא ימנעו מהעולים לעבור דרך עירם. בסוף דבריו כתב שייתכן שפירוש המילה כענת הוא "עכשיו". בספר ארץ המוריה הסביר ש"גמיר" הוא לשון לימוד (כפי שפירש הרלב"ג לעיל) והוא מוסב על הצלע הקודמת של הפסוק - עזרא למד את דת ישראל. המילה "וכענת" מוסבת על הפסוק הבא, ואומר: "ועכשיו תצווה את הצייוי שלי".

22. מצודות.

17. מצודות.

18. מצודות. דעת סופרים: ייתכן שגם בפסוק זה (בנוסף לפסוק י"א), הכוונה בביטוי "חוקים" אינה לחוקי התורה, אלא למערכת החוקים שעל פיה חיים בני האדם כדי לשמור על מסגרת החיים התקינה. (הערת העורך: קשה לומר כך, הרי כתוב במפורש "מצות ה'")

19. מצודות. דעת סופרים: נאמר על ארתחשסתא שהוא מלך מלכי המלכים למרות שבפועל דריוש היה המלך והוא היה רק פקיד שעל פיו התנהלו ענייני הממלכה. זאת כדי להדגיש שהצייוי היה בסמכותו.

20. מצודות. רש"י: ספר דתא משמעו ספר התורה.

21. מצודות. רלב"ג: "גמיר" הוא לשון לימוד. ארתחשסתא אמר שעזרא למד. "כענת" פירושו עכשיו (המילה "עתה" מתורגמת בדרך כלל בתרגומים הארמיים של המקרא "כען" - עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר בראשית במאמר העוסק בהסבר המילים "עתה" ו"נא").

להתנדב לעלות אתך לירושלים – יעלה אתך, ואסור לאף אחד לעכב אותו²³:
 (יד) **כָּל קָבַל** (ציוויתי שיהיה מותר לעלות לירושלים) בגלל הדבר הבא: ²⁴ **דִּי מִן קִדְם**
מִלְכָא וְשִׁבְעַת יַעֲטֹהִי (ציוויתי שיהיה מותר לעלות לירושלים) משום שמלפני המלך
 ושבעת יועציו, ²⁵ **שְׁלִיחַ לְבַקְרָא עַל יְהוּד וְלִירוּשָׁלַם** (מאת המלך ושבעת יועציו) נשלח
 לחפש על יהודה וירושלים. המלך ושבעת יועציו שלחו שליחים על מנת
 לבדוק ביהודה ובירושלים, ²⁶ **בְּדַת אֱלֹהֵי דִי בִידֵךְ** (המלך ושבעת יועציו שלחו שליחים
 על מנת לבדוק ביהודה ובירושלים) אם הם זהירים ועסוקים בתורת ה' שבידך.
 ארתחשסתא ויועציו שלחו שליחים על מנת לבדוק האם בני ישראל מקיימים
 את מצוות ה'²⁷: (טו) **וְלִהְיִבְלָה פְּסָף וְדָהָב** (וגם ציוויתי) להוביל את הכסף והזהב,²⁸
דִּי מִלְכָא וְיַעֲטֹהִי הַתְּנַדְבוּ לְאַלְהֵי יִשְׂרָאֵל דִּי בִירוּשָׁלַם מִשְׁפָּנָה (ציוויתי להוביל
 את הכסף והזהב) שהמלך ויועציו תרמו לאלוהי ישראל שמשכן כבודו בירושלים²⁹:
 (טז) **וְכָל פְּסָף וְדָהָב דִּי תִהְשִׁפַח בְּכָל מְדִינַת בָּבֶל** (וכן תוליד לירושלים) את כל הכסף
 והזהב שתרמו בכל מדינת בבל לצורך בית המקדש,³⁰ **עִם הַתְּנַדְבוֹת עִמָּא**

מקורות והערות

עזרא מותר לו לעלות, אך לא דובר על נדידה כללית של אנשים שיעלו לארץ ישראל. רינת יצחק: מכאן מוכח שהיה אסור לגרים לעלות לארץ ישראל, בניגוד להיתרו של כורש שכלל גם את הגרים.
 24. מצודות.
 25. מצודות.
 26. מצודות.
 27. רש"י. ראב"ע: בגלל דת אלוהיך שבידך שלחתי אותך לירושלים. מלבי"ם: מטרת שליחת עזרא לירושלים כפולה. להפיץ את תורת ה' בירושלים ולהוליד לשם כסף וזהב.
 28. מצודות.
 29. מצודות.
 30. רש"י.

23. מצודות. מלבי"ם: לאחר שכורש נתן רשות לעלות לארץ ישראל סיימו את מלאכת בניין בית המקדש, ומאז היה אסור לצאת מבבל ללא רשות מפורשת מהמלך. זו הסיבה שהיה צורך בהיתר חדש של ארתחשסתא לצאת ולעלות לארץ ישראל. בשיר השירים רבה, פרשה ה', נאמר שלאחר שבבי הגולה עלו לארץ ישראל, כורש יצא לטייל במלכותו וראה שהכסף והזהב נעלמו. לאחר שכורש הבין שבבי הגולה לקחו אתם רכוש רב, הוא אסר לצאת מבבל לארץ ישראל. דעת סופרים: ברור שגוי לא היה יכול לרדת לפרטי פרטים על כוהנים לויים וישראלים. המכתב נכתב על ידי אדם שהודרך על ידי היהודים או על ידי עזרא בעצמו. כמו כן כתב שההסכמה לעלייה ההמונית הייתה הסכמה שבדיעבד - רק מי שרוצה לעלות עם

וְכִהְיֶינָא מִתְנַדְבִּין לְבֵית אֱלֹהֵהֶם דִּי בִירוּשָׁלַם יחד עם התרומות של הכוהנים ושל העם שתרמו לבית אלוהיהם שבירושלים. ארתחשסתא אמר לעזרא להעלות יחד אתו את התרומות שהמלך והעם תרמו לצורך בית המקדש³¹: (יז) **כָּל קָבַל דְּנָה** בגלל הדבר הזה, בגלל שיש הרבה מאוד כסף וזהב שתושבי ממלכת בבל תרמו לבית המקדש,³² **אֶסְפְּרִנָּא תְקַנָּא בְּכֶסֶפֶא דְנָה** (בגלל שיש הרבה מאוד כסף וזהב שתושבי ממלכת בבל תרמו לבית המקדש) תקנה מהר בכסף שנתרם את הדברים הבאים: ³³ (1) **תּוֹרִין פְּרִים**,³⁴ (2) **דְּכָרִין אַלִים**,³⁵ (3) **אֶמְרִין כַּבְשִים**,³⁶ (4) **וּמְנַתְהוֹן** מנחותיהם, המנחות הבאות יחד עם הקרבנות. יש קרבנות רבים שמביאים עמם גם מנחה העשויה סולת,³⁷ (5) **וְנִסְפִיהוֹן** הנסכים שלהם, הנסכים הבאים יחד עם הקרבנות. יש קרבנות רבים שמביאים עמם גם יין, ומנסכים אותו על גבי המזבח,³⁸ **וְתִקְרַב הַמִּזְבֵּחַ עַל מִדְבַּחָה דִּי בֵית אֱלֹהֵכֶם דִּי בִירוּשָׁלַם** ותקריב אותם על מזבח בית אלוהיכם שבירושלים, תקריב אותם על המזבח שבבית המקדש³⁹: (יח) **וּמָה דִי עֲלֵךְ וְעַל אַחָךְ יִיטַב בְּשָׂאֵר כֶּסֶפֶא וְדַהְבָּה לְמַעַבְדַּד** ומה שיהיה טוב בעיניך ובעיני חבריך לעשות עם שאר הכסף והזהב. ארתחשסתא אמר לעזרא שיישארו כספים שלא ישתמשו בהם להקרבת הקרבנות, והוא נתן לעזרא ולחבריו רשות להשתמש בכסף זה כרצונו (כל עוד הוא ימשש לעבודת ה'),⁴⁰ **כְּרַעִיּוֹת אֱלֹהֵכֶם תַּעֲבֹדוּן** תעשו כרצון אלוהיכם, תשתמשו בכסף לדברים אחרים

מקורות והערות

31. מצודות. גוי, ולכן הציווי היה לקנות את הקרבנות במהירות ולהקריבם. 32. מצודות. 33. מצודות. 34. מצודות. 35. מצודות. 36. מצודות. 37. מצודות. 38. מצודות. 39. מצודות. 40. מצודות.	33. מצודות. דעת סופרים: הציווי לקנות את הקרבנות במהירות לא נבע מחשש שמא עזרא והעולים עמו ימעלו בכסף וייקחוהו לעצמם - היה ברור לארתחשסתא שאנשים קדושים אלה לא ייקחו את הכסף לעצמם. אלא החשש היה שכמו ששבי הגולה מנעו מהגויים מלהשתתף עמם בבניין בית המקדש, כך הם יימנעו גם מהקרבת קרבן של מלך

שיהיו רצויים בעיני ה' ⁴¹: (יט) וּמֵאֲנִיָּא דִּי מִתִּיהֶבִין לָךְ לְפִלְחֹן בֵּית אֱלֹהֶךָ
 והכלים הניתנים לך לשם עבודה בבית אלוהיך, הכלים שניתנו לך לעבוד בהם
 בבית המקדש, ⁴² הַשְּׁלֵם קִדְם אֱלֹהֵ יְרוּשָׁלַם (הכלים שניתנו לך לעבוד בהם בבית המקדש)
 תן את כולם בשלמות לפני אלוהיך בירושלים, תן אותם בבית המקדש ⁴³: (כ)
 וּשְׂאֵר חֲשֻׁחוֹת בֵּית אֱלֹהֶךָ דִּי יִפֹּל לָךְ לְמִנְתָן וּשְׂאֵר הַצְּרָכִים שֶׁל בֵּית אֱלֹהֶיךָ
 שיפלו עליך כדי לתת, שאר הצרכים של עבודת בית המקדש, ⁴⁴ תִּנְתָּן מִן בֵּית
 גְּנֹזֵי מְלָכָא (שאר הצרכים של עבודת בית המקדש) יהיה נתון לך מאוצר בית המלך.
 ארתחשסתא התחייב לתת לעזרא כל דבר שיחסר לבני ישראל לצורך עבודת
 בית המקדש ⁴⁵: (כא) וּמִנִּי אָנָּה אֲרִתְחֻשְׁסֵתָא מְלָכָא וּמִנִּי אֲרִתְחֻשְׁסֵתָא הַמֶּלֶךְ, ⁴⁶
 שִׁים טְעָם לְכָל גְּזָבְרֵיָא דִּי בְּעֵבֶר נְהָרָה נִיתְנַת גְּזִירָה לְכָל הַגְּזָבְרִים שֶׁבְּעֵבֶר
 המערבי של נהר פרת, ⁴⁷ דִּי כָּל דִּי יִשְׂאֲלֶנְכוֹן עֲזָרָא כְּהִנֵּה סָפֵר דְּתָא דִּי אֱלֹהֵ
 שְׁמִיָּא (צווה בשמי על כל הגזברים שבעבר המערבי של נהר פרת) שכל מה שעזרא הכוהן החכם
 בדת אלוהי השמים יבקש מכם, ⁴⁸ אֶסְפְּרָנָא יִתְעַבֵּד (כל מה שעזרא יבקש) ייעשה
 מהר. ארתחשסתא ציווה על כל הגזברים שבעבר המערבי של הנהר שכל
 דבר שעזרא יבקש מהם – ייתנו לו ⁴⁹: (כב) עַד כֶּסֶף כְּפָרִין מְאָה (כל מה שעזרא
 מבקש מכם, הגזברים, תתנו לו) עד מאה כיכרות כסף. אפילו אם עזרא יבקש מכם מאה
 כיכרות כסף, עליכם לתת לו, ⁵⁰ וְעַד הַנְּטִין כְּפָרִין מְאָה וְאִפִּילוּ אִם עֲזָרָא יִבְקֵשׁ

מקורות והערות

41. מצודות.	46. מצודות.
42. מצודות.	47. מצודות.
43. מצודות. דעת סופרים: השינוי בתארו של ה' (אלוהי השמים, אלוהי ירושלים) איננו משמעותי ואיננו מתוך כוונה ברורה.	48. מצודות.
44. מצודות.	49. מצודות.
45. מצודות. דעת סופרים: בניגוד לאמור בפרק ו', שההוצאות יינתנו מהמיסים שיגבו מתושבי עבר הנהר המערבי ולא מקופת המלך, כאן נאמר שהכסף ייגבה מקופת המלך עצמו.	50. מצודות. דעת סופרים: בתחילה מלכי פרס לא הגבילו את תרומתם לבית המקדש, ואילו עתה באה הגבלה של ההוצאות. נראה שהם רצו למנוע טרוניה מצד יושבי הארץ וצרי יהודה, שהיו מתלוננים אם ההוצאה לצורך בית המקדש לא הייתה מוגבלת. באוצר המאמרים, מאמר ב'

מכם מאה כורים של חיטה, עליכם לתת לו,⁵¹ וְעַד חֶמֶר בַּתִּין מְאָה ואפילו אם עזרא יבקש מכם מאה בת יין. הבת היא מידה שבה היו מודדים נוזלים, כפי שבימינו מודדים נוזלים בליטרים,⁵² וְעַד בַּתִּין מְשַׁח מְאָה ואפילו אם עזרא יבקש מכם מאה בת שמן,⁵³ וּמִלֶּחַ דֵּי לָא כְּתָב ואת כמות המלח אין לכתוב, ועליכם לתת מלח בכמות בלתי מוגבלת. ארתחשסתא הגביל את תרומתו לבית המקדש (לדוגמא: הוא הסכים לתרום עד מאה כיכרות כסף ולא יותר), אך כיון שמחירו של המלח נמוך, הוא הסכים לתרום לבית המקדש מלח ללא הגבלה – כל עוד עזרא יבקש זאת⁵⁴: כָּל דֵּי מִן טַעַם אֱלֹהִים שְׂמִיָּא כל דבר שקשור לגזרתו של אלוהי השמים,⁵⁵ יִתְעַבֵּד אֲדַרְזָדָּא לְבֵית אֱלֹהִים שְׂמִיָּא (כל דבר שקשור לגזרתו של אלוהי השמים) ייעשה בזריזות לבית אלוהי השמים. כל דבר שה' גזר לעשות למען בית המקדש, יש לעשותו במהירות,⁵⁶ דֵּי לְמָה לְהוּא קִצְפָּא עַל מְלָכוּת מְלָכָא וּבְנוּהִי שְׁהִירִי למה צריך שיהיה קצף על מלכות המלך ועל בניו. ארתחשסתא גזר לקיים במהירות את כל הצווים הקשורים לבניין בית המקדש, כדי שלא יהיה כעס מאת ה' עליו ועל בניו⁵⁷: וְלָכֵם מְהוּדְעִין ואנחנו (אנשי המלוכה) מודיעים לכם (הגוזברים) את הדברים הבאים:⁵⁸ דֵּי כָּל כְּהֻנָּיָא וְלוֹיָא זְמֻרְיָא תְרַעֲיָא נְתִינְיָא וּפְלָחִי בֵּית אֱלֹהִי דְנָה (אנחנו מודיעים לכם) שכל הכוהנים, הלויים,

מקורות והערות

- (הדן בזיהוי ארתחשסתא), הבאנו את שיטת חז"ל שלמדו מכאן שדריוש החמיץ.
51. מצודות.
52. מצודות.
53. מצודות.
54. מצודות.
55. מצודות.
56. מצודות ואבן עזרא. לפי פירושם, משמעות המילה "ארזודא" היא מהירות, והפירוש ניתן
- על פי ההקשר, כיון שזו ההופעה היחידה של מילה זו במקרא, ואי אפשר ללמוד את פירושה ממקום אחר. לעומתם רש"י כותב שמשמעות המילה היא שהדבר נעשה בחותם המלך, וכך כתב גם המלבי"ם.
57. מצודות. דעת סופרים: ארתחשסתא דיבר על המלך ובניו בלשון נסתר, היות ולא הוא היה המלך, אלא דריוש, והוא היה רק פקיד. עיין אוצר המאמרים מאמר ב', שם הרחבנו בעניין זיהוי ארתחשסתא.
58. מצודות.

המשוררים, השוערים, הנתינים, והעובדים בבית אלוהים זה – כל העובדים בבית המקדש,⁵⁹ מְנַדָּה בְּלוֹ וְהִלְךְ לָא שְׁלִיט לְמִרְמָא עֲלֵיהֶם (כל העובדים בבית המקדש) לא יהיה רשות להטיל עליהם מיסי מנדה, בלו והלך.⁶⁰ מנדה – מס המוטל על כל תושבי המדינה, שכולם יחד חייבים להעלות למלך סכום מסוים. בלו – מס המוטל על כל יחיד ויחיד. הלך – מנחה שאנשי המקום מביאים למלך כאשר הוא מגיע לבקר⁶¹: (כה) וְאַנְתָּ עֵזְרָא (לאחר כתיבת הציווי באיגרת, ממשיך ארתחשסתא את דברי האיגרת בפנייה לעזרא)⁶² ואתה עזרא,⁶³ כְּחִכְמַת אֱלֹהֶיךָ דִּי בִידְךָ כְּפִי חִכְמַת אלוהיך שבידך,⁶⁴ מְנִי שְׁפִטִין וְדִינִין תְּמַנָּה שׁוֹפְטִים וְדִינִים (כפי חכמתך).⁶⁵ השופטים שפטו בבתי הדין הגבוהים והדיינים שפטו בבתי הדין הנמוכים,⁶⁶ דִּי לְהוֹן דְּאִינִין לְכָל עַמָּה דִּי בְּעֵבֶר נְהָרָה תְּפַקִּיד הַשׁוֹפְטִים וְהַדִּינִים יִהְיֶה לְדוֹן אֵת כָּל הָעָם שֶׁבַעֲבֵר הַמַּעֲרָבִי שֶׁל נְהַר הַפְּרָת,⁶⁷ לְכָל יְדַעֵי דְתִי אֱלֹהֶיךָ עַל הַשׁוֹפְטִים וְהַדִּינִים לְדַעַת אֵת חוֹקֵי אלוהיך, עליהם לדעת את משפטי התורה,⁶⁸ וְדִי לָא יְדַע תְּהוֹדְעוֹן וְעַלִּיךְ לְלַמַּד אוֹתָם (השופטים והדיינים) אֵת הַחוֹקִים הַקְּשִׁים שֶׁהֵם אִינָם יוֹדְעִים⁶⁹: (כו) וְכָל דִּי לָא לְהוּא עֵבֶד דְּתָא דִּי אֱלֹהֶיךָ וְכָל מִי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה אֵת דִּין אלוהיך, כל מי שלא ינהג על פי חוקי התורה,⁷⁰ וְדָתָא דִּי מְלַכְּא אֶסְפְּרָנָא וְכָל מִי שֶׁלֹּא יִמְהַר לְקִיִּים אֵת צִוּוֵי הַמֶּלֶךְ, לְשִׁמוֹעַ בְּקוֹל הַדִּינִים

מקורות והערות

59. מצודות. בנוסף כתב שמערכת בתי הדין הייתה קיימת עוד לפני עלייתו של עזרא לארץ ישראל, אלא שעזרא שכלל את מערך בתי הדין, כגון בכך שקבע שבתי הדין יתכנסו לדיונים באופן קבוע בימי שני וחמישי.
60. מצודות.
61. עיין בבאורנו לעיל ד, ג.
62. ע"פ פירוש רש"י בפירושו להלן פסוק כ"ו.
63. מצודות.
64. מצודות.
65. מצודות.
66. מצודות. דעת סופרים: הכוונה היא להקמת מערך של לימוד תורה לבני ישראל.
67. מצודות.
68. מצודות.
69. מצודות. כמו כן כתב שהיה קשה למצוא אנשים שהיו מתאימים לתפקידים אלה.
70. מצודות.

ולקיים את המשפט, ⁷¹ דִּינָה לְהוֹא מְתַעֲבָד מִנֶּה הַדִּין יַעֲשֶׂה עִמּוֹ (עם מי שמעכב את קיום המשפט).⁷² ארתחשסתא מנה ארבע אפשרויות לגזר דינו של מי שלא יעשה כפי שציווה לגבי הקמת מערכת המשפט וקבלת דין השופטים: (1) הֵן לְמוֹת בֵּין אִם גִּזַר הַדִּין יַחֲיִיב אוֹתוֹ מִיֵּתָה,⁷³ (2) הֵן לְשִׂרְשֵׁי וּבֵין אִם גִּזַר הַדִּין יַחֲיִיב אוֹתוֹ עֲקִירָה מֵהַשּׁוֹרֵשׁ, כְּלוֹמֵר: שֶׁגַם הוּא וְגַם בְּנָיו יָמוּתוּ,⁷⁴ (3) הֵן לְעֵנֶשׁ נִכְסֵין וּבֵין אִם גִּזַר הַדִּין יַחֲיִיב אוֹתוֹ מִמּוֹן,⁷⁵ (4) וְלְאֶסְרוּיִן בֵּין אִם גִּזַר הַדִּין יַחֲיִיב אוֹתוֹ בַּעֲוֹנֵשׁ מֵאֶסֶר.⁷⁶ (כז) לאחר כתיבת האיגרת על ידי ארתחשסתא, עזרא הודה לה: ⁷⁷ בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֲשֶׁר נָתַן כְּזֹאת בְּלִבְ הַמֶּלֶךְ בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנָּתַן מַחֲשֶׁבָה בְּלִבְ הַמֶּלֶךְ לְפָאֵר אוֹת הַמֶּלֶךְ לְזֵרוֹ וּלְצוּוֹת עַל עֲנִיִּין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ,⁷⁸ לְפָאֵר אוֹת בֵּית ה' אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם (וברוך ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנָּתַן מַחֲשֶׁבָה בְּלִבְ הַמֶּלֶךְ) לְפָאֵר אוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:⁷⁹ (כח) וְעַלִּי הַטָּה חֶסֶד לְפָנַי הַמֶּלֶךְ וְיֹעֲצֵיו וְלִכְלֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַגְּבֻרִים וְהַטָּה עָלַי חֶסֶד לְפָנַי הַמֶּלֶךְ, לְפָנַי יֹעֲצֵיו וּלְפָנַי כָּל שָׂרֵי הַגִּבּוֹרִים, ה' גַּרֵם שֶׁאֲמַצָּא חֵן בְּעֵינַי הַמֶּלֶךְ, בְּעֵינַי יֹעֲצֵיו וּבְעֵינַי כָּל שָׂרֵי הַגִּבּוֹרִים,⁸⁰

מקורות והערות

71. רש"י. לפי פירושו, המילה "אספרנא" מוסבת על צלע הפסוק הקודמת לה. מצודות פירש שהמילה מוסבת על המשך הפסוק, והכוונה היא שגזר הדין יבוצע במהירות. דעת סופרים: הכוונה היא לקיום דיני המלכות מצד "דינא דמלכותא דינא".
72. רש"י. דעת סופרים: העונשים שהוזכרו בפסוק זה אינם העונשים האמורים בדיני התורה, אלא דינים הנעשים על פי דינא דמלכותא, גם אם הם אינם בדיוק לפי דין תורה. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר שמואל א', שם הרחבנו בנושא ההיתרים שיש למלך לדון באופן שונה מדין תורה.
73. רש"י.
74. רש"י. ראו: הכוונה היא שיהיה מגורש מנחלתו. לפירושו יש לחלק בין עונש ממוני לבין גירוש מנחלה.
75. רש"י. מצודות. רש"י: היועצים הם שבעת רואי פני המלך שהוזכרו לפני כן בפסוק י"ד. דעת סופרים: בפסוק זה יש את כל אותיות הא"ב,
76. רש"י.
77. מצודות.
78. מצודות. המשך חכמה בפירושו לדברים (יז,טו): "לב מלכים ביד ה'". עזרא הדגיש את ההיתרים והסיוע שהוא קיבל מאת המלך וידע שהכול בא מיד ה'. דעת סופרים: לא הוזכר שמו של המלך משום שהדבר לא היה תלוי רק בדריוש, שהיה המלך, אלא גם בארתחשסתא.
79. מצודות. הדעת סופרים מסביר את הפאר בשני אופנים. א. הרשות לגבות כספים כפי שצריך על מנת לבנות בניין מפואר. ב. הדרישה להתנהג בכבוד ובדרך ארץ בבית המקדש.
80. מצודות. רש"י: היועצים הם שבעת רואי פני המלך שהוזכרו לפני כן בפסוק י"ד. דעת סופרים: בפסוק זה יש את כל אותיות הא"ב,

וְאֲנִי הִתְחַזְקֹתִי בַיָּד ה' אֱלֹהֵי עָלְי וְאֲנִי (עזרא) הִתְחַזְקֹתִי כְּפִי הַכּוּחַ שֶׁה' אֱלוֹהֵי נִתְּן לִי. לַמְּרוֹת הַסִּיּוּעַ הֶרֶב שֶׁעֲזָרָא קִיבַל מִהַמֶּלֶךְ וּמִיּוֹעֲצָיו, הוּא הִיָּה עֲדִיין זָקֵן לַכּוּחַ רַב עַל מִנֵּת לְהַגְשִׁים אֶת הָעֲלִיָּה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי הַקְּשִׁיִּים שֶׁהָיוּ כְּרוֹכִים בְּעֵצֶם הָעֲלִיָּה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי הַקְּשִׁיִּים שֶׁהָיוּ כְּרוֹכִים בְּהַתְּמוּדוֹת עִם יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וּמִפְּנֵי שֶׁהָיָה זָקֵן,⁸¹ וְאַקְבָּצָה מִיִּשְׂרָאֵל רָאשִׁים לְעֲלוֹת עִמִּי וְאֶסְפַּתִּי אֶת רָאשֵׁי הָעָם עַל מִנֵּת לְהַעֲלוֹת אוֹתָם יַחַד אֶתִּי לִירוּשָׁלַיִם (בְּתַקּוּוֹה שְׁלֹאֲחֵר מִכֵּן יַעֲלוּ, בְּעַקְבוֹת רָאשֵׁי הָעָם, גַּם שָׂאֵר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל)⁸² :

מקורות והערות

ב. לפרסם שהכותים הציקו לבני ישראל בגלל חטאיהם (בעיקר בגלל חטאי עשרת השבטים, שבעקבות גלותם הובאו הכותים לארץ ישראל).

ג. לפרסם שבניין בית המקדש תלוי בה' בתקופתו של כורש הותר לבני ישראל לבנות את בית המקדש והדבר לא עלה בידם, ולאחר מכן בתקופתו של דריוש, בני ישראל התחילו לבנות את בית המקדש ללא רשות ולבסוף הרשות ניתנה להם.

ד. להודיע שבכל פעם צריך לחנוך את המזבח מחדש, כפי שעשו שבי הגולה בבנותם מזבח. חנוכת המזבח הייתה על פי חגי, זכריה ומלאכי.

ה. כאשר אדם מלמד תורה ומזכה אחרים, תכליתו מושגת. עזרא הסופר שלימד אחרים תורה, הצליח להשיג את כל מה שרצה.

ו. להודיע שאין זה ראוי להטיל מס על עובדי ה' כמו הכהנים ושאר העובדים בבית המקדש.

ז. להודיע שראוי לברך את ה' על הטובה.

וחכמי הסוד מסבירים שזה משום שכל מה שעתידי לקרות לעם ישראל רמוז בו.

81. מצודות + דעת סופרים.

82. מצודות. דעת סופרים: עזרא קיבץ אנשים שהיו ממונים על העולים לירושלים, דבר שלא נעשה בזמן עליית זרובבל. מינוי זה היה חלק מהפקת הלקחים שנעשתה, ועל פיה עזרא שיפר וקידם את העלייה השנייה. כמו כן עזרא העמיד את ראשי העם על מנת לברר את ייחוס המשפחות בבבל.

סיכום התועלויות לרלב"ג:

א. לפרסם את רשעותו של אחשוורוש. כל מלכי פרס התירו לבני ישראל לבנות את בית המקדש והוא היה היחיד שמרוב שנאה לא נתן להם לעשות כן. זו גם הסיבה שהמן הצליח לשכנעו בקלות להשמיד את עם ישראל.

פרק ח

(א) **וְאֵלֶּה רְאִשֵׁי אֲבֹתֵיהֶם** אלה הם ראשי המשפחות שעלו לארץ ישראל,¹ **וְהִתְיַחֲשׂוּ** וזהו הייחוס של כל אחד מהעולים לארץ ישראל,² **הָעֹלִים עִמִּי בְּמַלְכוּת אֲרֶתְחַשְׁתָּא הַמֶּלֶךְ מִבְּבֶל** (אלה הם ראשי המשפחות והייחוס) של העולים מתחומי מלכותו של ארתחשסתא מלך בבל לארץ ישראל, הנמצאים עתה אתי:³ (ב) **מִבְּנֵי פִינְחָס בְּרֵשׁ מִצַּאצְאוֹ** של פנחס עלה עם עזרא לארץ ישראל אדם ששמו גרשם,⁴ **מִבְּנֵי אֵיתָמָר דְּנִינְאֵל מִצַּאצְאוֹ** של איתמר עלה אדם ששמו דניאל (אין הכוונה לדניאל איש חמודות),⁵ **מִבְּנֵי דָוִד חֲטוּשׁ מִצַּאצְאוֹ** של דוד המלך עלה אדם ששמו חטוש:⁶ (ג) **מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה מִבְּנֵי פְרַעֲשׁ זְכַרְיָה מִצַּאצְאוֹ** של שכניה שהיה צאצא של פרעוש עלה אדם ששמו זכריה,⁷ **וְעִמּוּ הִתְיַחֲשׂוּ לְזְכָרִים מֵאָה וְחַמְשִׁים** היו עוד מאה וחמשים גברים שהיו קרובי משפחה של זכריה ועלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין):⁸

מקורות והערות

- מצודות.
- מצודות. דעת סופרים: פעולת הייחוס נעשתה על ידי הבאת תעודות ייחוס. רבים מאלה שעלו עם עזרא היו פסולים בייחוסם, וכנראה העלאתם נעשתה על פי פעולת הייחוס שנעשתה על ידו.
- מצודות. גם בפסוק זה חזר רש"י על זיהויו של ארתחשסתא כדריש. עיין אוצר המאמרים, מאמר ב', שם הרחבנו בעניין זיהויו של ארתחשסתא, וכן בהערות לביאורנו לעיל ד.ז.
- דעת סופרים: הכוונה היא שעזרא מעיד שייחוסם של האנשים היה נכון. כמו כן כתב שארתחשסתא תואר כאן כמלך בבל ולא כמלך פרס, היות והוא באמת לא היה מלך פרס, אלא היו לו סמכויות רבות בתחום ממלכת בבל.
- מצודות. דעת סופרים: ברשימה זו נזכרו הכהנים תחילה (בניגוד לרשימה שבפרק ב').
- כמו כן מספר הכהנים שעלו עם עזרא היה קטן באופן משמעותי ממספר הכהנים שעלו עם זרובבל, משום שכאשר עזרא עלה מבבל, רוב הכהנים היו כבר בארץ ישראל.
- דעת סופרים.
- דעת סופרים, וכתב שכך משמע שהרי שאר האנשים שהוזכרו יוחסו לאנשים מוכרים, ואם כן עלינו לומר גם כאן שחטוש יוחס לדוד המלך. אם הדברים נכונים, חטוש זה לא היה כהן, וכנראה עזרא בחר בצאצא מזרע המלוכה כדי שיעמוד בראש העם.
- מצודות. רש"י כתב שמדובר על אותה משפחה שנקראה שכניה ופרעוש.
- מצודות + דעת סופרים. הדעת סופרים מסביר בשני אופנים מה משמעות העובדה שהם התייחסו עם זכריה: א. הם היו קבוצה בעלת

(ד) **מִבְּנֵי פְּחַת מוֹאָב אֲלִיהוּעִינִי בֶן זְרַחְיָה מִצֹּאצְאָיו שֶׁל הַמוֹשֵׁל עַל מוֹאָב עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ אֲלִיהוּעִינִי בֶן זְרַחְיָה,**⁹ **וְעַמּוֹ מְאֹתִים הַזְּכָרִים** היו עוד מאתיים גברים שהיו קרובי משפחה של אליהוועיני שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין)¹⁰: (ה) **מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה בֶן יַחְזִיאֵל מִצֹּאצְאָיו שֶׁל שְׁכַנְיָה עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ בֶן יַחְזִיאֵל.** בן יחזיאל נקרא על שם אביו משום שהוא לא היה ידוע, ואביו היה ידוע ממנו.¹¹ שכנייה שהוזכר בפסוק זה אינו זה שהוזכר בפסוק ג',¹² **וְעַמּוֹ שְׁלֹשׁ מְאֹת הַזְּכָרִים** היו עוד שלוש מאות גברים שהיו קרובי משפחה של בן יחזיאל שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (ו) **וּמִבְּנֵי עֲדִין עֶבֶד בֶּן יוֹנָתָן מִצֹּאצְאָיו שֶׁל עֲדִין עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ עֶבֶד בֶּן יוֹנָתָן,**¹³ **וְעַמּוֹ חֲמִשִּׁים הַזְּכָרִים** היו עוד חמישים גברים שהיו קרובי משפחה של עבד בן יונתן שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (ז) **וּמִבְּנֵי עֵיִלָם יִשְׁעִיָה בֶן עֲתַלְיָה מִצֹּאצְאָיו שֶׁל עֵילָם עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ יִשְׁעִיָה בֶן עֲתַלְיָה,**¹⁴ **וְעַמּוֹ שִׁבְעִים הַזְּכָרִים** היו עוד שבעים גברים שהיו קרובי משפחה של ישעיה בן עתליה שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (ח) **וּמִבְּנֵי שְׁפִטָּיָה זְבַדְיָה בֶן מִיכָאֵל מִצֹּאצְאָיו שֶׁל שְׁפִטָּיָה עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ זְבַדְיָה בֶן מִיכָאֵל,** **וְעַמּוֹ שְׁמֹנִים הַזְּכָרִים** היו עוד שמונים גברים שהיו קרובי משפחה של זבדיה בן מיכאל שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (ט) **מִבְּנֵי יוֹאָב עֲבַדְיָה בֶן יַחְזִיאֵל מִצֹּאצְאָיו שֶׁל יוֹאָב שֶׁהִיָּה**

מקורות והערות

- ייחוס משותף. ב. שכנייה הוא זה שהביא את תעודות הייחוס שלהם.
11. מצודות. 9. מצודות. הדעת סופרים מסתפק האם יש משמעות לכך שבמשפחה זו (וכן בכמה משפחות נוספות) נכתב "מבני" בלא ו' החיבור, בניגוד לרוב המשפחות שבהן נכתב "ומבני", ב-ו' החיבור.
12. ראב"ע בפירושו לפסוק ג'. דעת סופרים: לא הוזכר שמו של ראש המשפחה, כנראה משום שראש המשפחה לא היה ראוי להיכתב.
13. מצודות.
14. דעת סופרים: עתליה זה היה זכר שנקרא על שם עתליה המרשעת.
10. מצודות.

שר הצבא של דוד המלך עלה אדם ששמו עובדיה בן יחיאל,¹⁵ וְעָמֹ מְאֲתִים וְשִׁמְנֵה עֶשְׂרֵה הַזְּכָרִים היו עוד מאתיים ושמונה עשר גברים שהיו קרובי משפחה של עובדיה בן יחיאל שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (י) וּמִבְּנֵי שְׁלֹמֹמִית בֶּן יוֹסֵפִיהַּ מִצֶּאֱצִאִיהַּ שֶׁל שְׁלֹמִית עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ בֶּן יוֹסֵפִיהַּ,¹⁶ וְעָמֹ מֵאָה וְשִׁשִּׁים הַזְּכָרִים היו עוד מאה ושישים גברים שהיו קרובי משפחה של בן יוסיפיה שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (יא) וּמִבְּנֵי בְּבִי זְכָרְיָה בֶּן בְּבִי מִצֶּאֱצִאִיוֹ שֶׁל בְּבִי עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ זְכָרְיָה בֶּן בְּבִי, וְעָמֹ עֶשְׂרִים וְשִׁמְנֵה הַזְּכָרִים היו עוד עשרים ושמונה גברים שהיו קרובי משפחה של זכריה בן בבי שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (יב) וּמִבְּנֵי עִזְנָן בֶּן הַקָּטָן מִצֶּאֱצִאִיוֹ שֶׁל עִזְנָן עֵלָה אָדָם שֶׁשְׁמוֹ יוֹחָנָן בֶּן הַקָּטָן, וְעָמֹ מֵאָה וְעֶשְׂרֵה הַזְּכָרִים היו עוד מאה ועשרה גברים שהיו קרובי משפחה של יוחנן בן הקטן שעלו אתו לארץ ישראל (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (יג) וּמִבְּנֵי אֲדַנְיָקָם אֶהְרָנִים צֶאֱצִאִיוֹ שֶׁל אֲדוֹנִיקָם היו האחרונים לעלות לארץ ישראל, הם לא הזדרזו לעלות כמו שאר האנשים שהוזכרו,¹⁷ וְאֵלֶּה שְׁמוֹתֵם אֱלִיפֶלֶט יַעֲיָאֵל וְשִׁמְעִיָּה הַשְׁמוֹת שֶׁל רֵאשֵׁי מִשְׁפַּחַת אֲדַנְיָקָם שֶׁעָלוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ: אֱלִיפֶלֶט, יַעֲיָאֵל וְשִׁמְעִיָּה,¹⁸ וְעָמָהּ שִׁשִּׁים הַזְּכָרִים יחד עם אליפלט, יעיאל ושמעיה, עלו לארץ ישראל עוד שישים גברים שהיו קרובי משפחה שלהם (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין): (יד) וּמִבְּנֵי בְּגוּיָי עוֹתִי וְזָכוֹר שְׁמוֹת רֵאשֵׁי מִשְׁפַּחַת בְּגוּיָי שֶׁעָלוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ: עוֹתִי וְזָכוֹר, וְעָמֹ שְׁבַעִים הַזְּכָרִים יחד עם עותי וזכור, עלו לארץ ישראל עוד שבעים

מקורות והערות

15. דעת סופרים. לצאת עם עזרא, משום שכל בני המשפחה האחרים עלו כבר לפני כן מבבל.
16. מצודות.
17. מצודות. רש"י: הם היו האחרונים להגיע אל עזרא. מלבי"ם: הכוונה היא שמהמשפחות האלה, האנשים שנמנו בפסוק היו האחרונים
18. מצודות. דעת סופרים: במשפחה זו הוזכרו שלושה ראשי משפחה, בניגוד לשאר המשפחות שהוזכרו בהם רק ראש משפחה אחד. ייתכן

גברים שהיו קרובי משפחה שלהם (בנוסף לנשים ולילדים שלא נכללו במניין)¹⁹: (טו) וְאֶקְבָּצֶם אֶל הַנֶּהָר הַבָּא אֶל אֱהוּא וְאֵנִי (עזרא) אֲסַפְתִּי אֶת כָּל הָעוֹלָיִם לְנֶהַר שְׂמִימִי וְזָמְנוּ לְמִקְוֵם שְׁמוֹ "אֱהוּא",²⁰ וַנִּהְיֶה שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה וַחֲנִינוּ בְּמִקְוֵם הָאִיסוּף בְּמִשְׁךְ שְׁלוֹשָׁה יָמִים,²¹ וְאָבִינָה בָּעֵם וּבַפְּהִינִים וְהִתְבּוֹנַנְתִּי בְּאֲנָשִׁים שֶׁנֶּאֱסַפּוּ וּבְכוֹהֲנִים שֶׁהָיוּ שָׁם,²² וּמִבְּנֵי לֵוִי לֹא מִצְאָתִי שָׁם אֶךְ לֹא מִצְאָתִי לוֹיִים שֶׁהָיוּ יְכוּלִים לְנַגֵּן בְּכָלֵי נְגִינָה (מִשׁוֹם שֶׁבַּהוֹנוֹת יָדֵיהֶם שֶׁל הַלוֹיִים הָיוּ קְצוּצִים)²³: (טז) וְאֶשְׁלַחָהּ

מקורות והערות

21. רש"י. דעת סופרים: על העולים הראשונים לא נאמר שהם נחו, משום שהם הזדרזו לעלות לארץ ישראל. כאשר עזרא עלה, היו בידי ידיעות ברורות לגבי הקורה בארץ ולגבי הדרך להגיע אליה, והוא חשש שאם הוא לא יאפשר לעולים לנוח, הם יחזרו לבבל.

22. מצודות. דעת סופרים: בעלייה זו הכוהנים אינם נזכרים כקבוצה נפרדת. כנראה הם היו חלק מהקבוצות האחרות.

23. מצודות. הרמב"ן בחידושו לקידושין (ט,א), כותב שלא ייתכן לומר שכנו את בית המקדש ללא לויים ראויים לעבודה, שבהונות ידיהם לא היו קצוצים. אלא שהלויים הכשרים לשירה עלו בעלייה של זרובבל, ולא נשאר לויים כשרים לעלייה של עזרא.

רינת יצחק: לכאורה קשה מדוע הייתה בעיה בכך שהלויים לא היו יכולים לנגן בכלי הנגינה, הרי למאן דאמר עיקר שירה בפה, מותר שיהיו גם אנשים מישראל שינגנו, וכמו שפסק הרמב"ם בפרק ג' מהלכות כלי המקדש. לכאורה היה ניתן לתרץ שעזרא הקפיד על הנגינה בשמחת בית השואבה ולא על הנגינה בשעת הקרבת קרבנות, אולם גם בשמחת בית השואבה לא היה צריך דווקא מנגנים לויים, שהרי הרמב"ם אינו כותב שצריך לויים לנגינה בשמחת בית השואבה, ובערוך לנר כתב שהרמב"ם סובר

שהיה קשה לאסוף את אנשי המשפחה ולהעלותם לארץ, והיה דרוש מאמץ מיוחד של כמה אנשים כדי לאסוף את כולם.

19. בנוסח המובא בפנים כתוב "ועמו" בלשון יחיד. כך הוא הנוסח גם במהדורה של הרב ברויאר. אולם בנוסחאות אחרות (כגון תנ"ך קורן) מובא שכתוב "ועימהם". כנראה אין הבדל בפירוש צלע זו של הפסוק וההבדל הוא רק בנוסח. כמו כן העיר ראב"ע שהמקור לקרי ולכתיב בפסוק זה (זכור וזבור) נובע ממחלוקת לגבי השם שבו נקרא.

20. מצודות. מלבי"ם: הכוונה היא שהנהר הזה היה זורם אל נהר אהוא, ולא היה לו שם מיוחד. הדעת סופרים מביא כמה הסברים לכך שעזרא אסף אותם דווקא אל נהר. א. עזרא רצה שהם יהיו בשטח פתוח כדי שיוכלו לנוח. ב. עזרא ביקש מקום טהור, ונהר הוא מקום טהור (גם נבואת יחזקאל הייתה ליד נהר). ג. כדי שיוכלו לשוט בספינה בדרך לארץ ישראל. ד. משום שאבותיהם בכו על החורבן ליד נהרות בבל, וכך העולים יזכרו בכי זה. דעת מקרא: מדובר על תעלה שזרמה אל מקום שנקרא "אהוא", שהיה ממזרח לנהר פרת. יש המשערים שמדובר במקום שנקרא "אונא", שהוא סמוך לחידקל.

לְאִיעֶזֶר לְאִירֵאֵל לְשִׁמְעִיָּה וּלְאֶלְנָתָן וּלְיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן וּלְנָתָן וּלְזַכְרְיָה וּלְמִשְׁלָם
 שלחתי משלחת שכללה את האנשים הבאים: אליעזר, אריאל, שמעיה, אלנתן,
 יריב, אלנתן, נתן, זכריה ומשולם,²⁴ רֵאשִׁים האנשים האלה נכללו במשלחת
 משום שהם היו ראשי משפחות,²⁵ וּלְיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן מְבִינִים המשלחת כללה
 גם את יורירב ואלנתן, שצורפו למשלחת בגלל שהם היו אנשים חכמים (ועזרא
 ידע שחכמתם תעמוד להם כדי לשכנע את הלויים האחרים להצטרף)²⁶: (יז) וְאֶצְנָה אוֹתָם עַל אֲדוֹ
 הָרֵאשׁ בְּכֶסֶפֶיָּא הַמְּקוֹם צִוּוּיִתִּי אֶת אֲנָשֵׁי הַמְּשַׁלַּח לִלְכַת אֶל אָדָם שְׁשֵׁמוֹ אֲדוֹ
 שְׁשֵׁלֵט עַל מְקוֹם שְׁנַקְרָא "כְּסִיפִיא",²⁷ וְאֶשְׁימָה בְּפִיהֶם דְּבָרִים לְדַבֵּר אֶל אֲדוֹ
 אָחִיו הַנְּתִינִים בְּכֶסֶפֶיָּא הַמְּקוֹם וּסִידַרְתִּי אֶת הַדְּבָרִים שֶׁתֹּאמַר הַמְּשַׁלַּח לְאִידוֹ

מקורות והערות

- שאין צורך בלויים, לא בנגינה בשעת הקרבת הקרבן ולא בנגינה בשמחת בית השואבה. המהרש"א כתב שאלו שהיו קצוצי בהונות, היו זקנים מתקופת בית המקדש הראשון שקולם כבר התקלקל, ולכן הם לא היו יכולים לשיר. כמו כן, המהרש"א כתב שמהפסוק משמע לכאורה שהיו לויים ששרו, שהרי כתוב: "וישבו הכוהנים והלויים ומן העם והמשוררים והשוערים", ותירץ ש"מן העם" הפסיק את הרשימה, והכוונה היא שהיו אנשים מהעם שהיו משוררים ושוערים. אולם קשה על דבריו, שהרי משמע שהיו לויים ששרו, כמו שכתוב לעיל ב,מא: "המשוררים בני אסף". כמו כן קשה על דבריו, שהרי ודאי היו לויים שהיו כשרים להיות שוערים, ולפי דברי המהרש"א ש"מן העם" הפסיק את הרשימה, השוערים היו מישראל ולא מהלויים. וקשה, מה היה צורך להעמיד שוערים מתוך העם ולא מן הלויים? ועוד קשה, שאדם שאינו לוי אינו כשר לשמש כשוער, ואם כן היה אסור להעמיד שוערים מן העם, שאינם לויים. בילקוט שמעוני כתוב שהכוונה היא שעזרא מינה כוהנים לעבודת הלויים. ועל אף שאסור
- לכוהן לעבוד בעבודת הלויים, אם אין לויים כשרים - מותר.
 24. מצודות.
 25. רלב"ג. דעת מקרא: ייתכן ש"אלנתן" השני הוא נתן, כלומר השם נתן המוזכר אחריו הוא פירוט של השם אלנתן, הווה אומר: מדובר באדם ששמו אלנתן שנקרא גם נתן.
 26. רלב"ג + דעת סופרים.
 27. מצודות. דעת סופרים: לפי הכתיב "ואוצאה" - זהו לשון הוצאה, משום שעזרא לא השתמש בציווי כדי להשיג את מבוקשו, אלא הוא אמר דברי התעוררות על מנת לעורר את הרצונות הצפונים שבלב אותם אנשים. כמו כן כתב שמה שכתוב בפסוק "על אדו" אינו יכול להיות במשמעות "אל", משום שבהמשך הפסוק הכתוב נוקט בלשון "אל", ולא ייתכן שהכתוב משתמש בפסוק אחד בשתי מילים שונות למשמעות אחת. לכן צריך לומר שהכוונה היא שעזרא לא שלח שליחים ישירות אל אדו, שהתנגד לעלייה לארץ ישראל, אלא הוא ציווה

ולאדם נוסף ששמו אחיו, ששניהם גרו במקום ששמו כסיפא.²⁸ עזרא אמר לאנשים שהרכיבו את המשלחת מה בדיוק לומר להם, **לְהֵבִיא לָנוּ מְשָׁרְתִים לְבַיִת אֱלֹהֵינוּ** הבקשה של המשלחת הייתה שאדו ואנשי כסיפא יביאו לעזרא אנשים שישמשו משרתים בבית המקדש. הכוונה הייתה ללויים שיוכלו לשיר, משום שהלויים שכבר הצטרפו לעזרא, לא היו מסוגלים לשיר²⁹: **וַיָּבִיאוּ לָנוּ כִּיד אֱלֹהֵינוּ הַטּוֹבָה עֲלֵינוּ אִישׁ שְׁכָל ה'** סייע לנו ואדו ואחיו הביאו לנו אדם שהיה משכיל בחכמת הנגינה, אדו ואחיו הביאו לנו לוי שידע לנגן,³⁰ **מִבְּנֵי מַחֲלֵי בֶן לֵוִי בֶן יִשְׂרָאֵל הַלֵּוִי** שהביאו לנו היה מצאצאיו של מחלי בן לוי בן ישראל (שמו של הלוי עצמו לא נזכר בפירוש),³¹ **וְשָׂרְבִיָּה וּבְנָיו וְאָחָיו שְׁמֹנָה עָשָׂר** וכן הביאו לנו לוי ששמו שרביה, את צאצאיו ואת חבריו, ובסך הכול שמונה עשר לויים נשלחו אלינו מכסיפא³²: **וְאֵת הַשְּׂבִיָּה וְאֵתוּ יִשְׁעִיָּה** אדו ואחיו שלחו לעזרא שני לויים נוספים: **חֲשַׁבְיָה וִישַׁעִיָּה, מִבְּנֵי מְרָרִי** חשביה וישעיה היו צאצאים של מררי, בנו של לוי בן יעקב, **אָחָיו וּבְנֵיהֶם עָשָׂרִים** יחד עם

מקורות והערות

30. מצודות. ראב"ע: האיש הנזכר בפסוק הוא שרביה הנזכר בהמשך, והכתוב לא רצה להזכירו פעמיים. רינת יצחק: הוא נקרא "איש שכל" מכיון שמלאכת השירה היא עבודה גדולה. כמו כן הקשה: מדוע יוחס ל"בן ישראל", הרי הוא היה כשר לשיר משום שהוא היה לוי? דעת סופרים: לא נזכר שמו של האיש משום שהוא לא היה ראוי לכך, אלא הוא הביא תועלת גדולה בפקחותו.

31. מצודות. הדעת סופרים מסתפק אם הכתוב מייחס אותו ליעקב אבינו ובנו לוי, והכוונה היא שהיו לו תכונות שהיו נטועות במשפחתו עד שהן עברו מדור לדור, או שמא הכתוב מייחס אותו ללויים שנקראו על שם יעקב ולוי.

32. מצודות.

את השליחים לפנות אליו בדרכים עקיפות ובחכמה, על מנת שהוא יסכים לבקשתו.

28. רש"י. לפי פירושו, "נתנינים" פירושו "נתונים", כלומר שהם גרו שם. אבל מפירוש מצודות עולה לכאורה שהכוונה היא שהם היו נתנים ממש, וכך משמע גם מפירוש רלב"ג. והאבן עזרא כתב שיש אומרים שאחיו היה קרוב של אדו. דעת סופרים: כסיפא מכונה פעמיים "המקום", כדי לומר שהכוונה אינה לשדות של כסיפא, או כדי לומר שכסיפא לא הייתה עיר או כפר, אלא מחנה שאליו נאספו. דעת מקרא: עזרא שידל את הלויים לבוא בכך שאמר להם שיהיה להם תפקיד חשוב במקדש.

29. מצודות. דעת סופרים: המילה "משרתים" נאמרה על הנתנינים.

חשביה וישעיה, שלחו אדו ואחיו גם את חבריהם ובניהם, כך שממשפחתם נשלחו עשרים לויים³³: (כ) וּמִן הַנְּתִינִים שְׁנַתֵּן דָּוִד וְכֵן עִלּוּ עִם עֲזָרָא נְתִינִים, הַגְּבֻעֹנִים שְׁדוּד מִינָה אוֹתָם לְחֹטְבֵי עֲצִים וְשׂוֹאבֵי מַיִם,³⁴ וְהַשָּׂרִים לְעִבְדַּת הַקְּלָיִם וְכֵן עִלּוּ עִם עֲזָרָא הַשָּׂרִים שֶׁהָיוּ מִמוֹנִים עַל עֲבוֹדַת הַלְוִיִּים,³⁵ נְתִינִים מְאֵתִים וְעֹשְׂרִים בְּסֹךְ הַכּוֹל עִלּוּ מֵאֵתִים וְעֹשְׂרִים נְתִינִים, בְּכֹלם נִקְבּוּ בְּשֵׁמוֹת הַשְּׁמוֹת שֶׁל כָּל הָאֲנָשִׁים הַחֲשׂוּבִים וְהַיְדוּעִים שֶׁעִלּוּ עִם עֲזָרָא הָיוּ מוֹכְרִים לְכוֹלָם (אף שֶׁלֹּא כוֹלָם נִמְנוּ בְּסֵפֶר עֲזָרָא)³⁶: (כא) וְאַקְרָא שָׁם צוּם עַל הַנְּהַר אֲהוּא כִשְׁשֵׁהִינוּ לֵיד הַנְּהַר הַזּוֹרֵם אֶל אֲהוּא, גִּזְרַתִּי תַעֲנִית עַל כּוֹלָם וְהַכְרַזְתִּי עַל כֵּךְ בְּרַבִּים,³⁷ לְהַתְעַנּוֹת לְפָנַי אֲלֹהֵינוּ הַתַּעֲנִית הַיִּתֵּה עַל מִנֵּת לְהַתְפַּלֵּל לְפָנַי ה' אֱלוֹהֵינוּ,³⁸ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דָרֶךְ יִשְׂרָאֵל לָנוּ וּלְטַבְּנוּ וּלְכַלֵּל רְכוּשֵׁנוּ (הַתְּפִילָה אֶל ה' הַיִּתֵּה) כְּדֵי לְבַקֵּשׁ מֵה' שִׁיּוּרָה לָנוּ לִלְכַת לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל, דֶּרֶךְ שְׂבָה אֲנַחְנוּ, טַפְנוּ וּרְכוּשֵׁנוּ נִינְצַל מֵאוֹיְבִים. כֹּאשֶׁר עֲזָרָא הִגִּיעַ לְנַהַר אֲהוּא, הוּא הֵבִין שֶׁהִדְרֵךְ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל רְצוּפָה בְּסַכְנוֹת, וְלִכֵּן הוּא גִזַּר תַּעֲנִית וְהַתְפַּלֵּל לֵה' שִׁיְצִיל אוֹתוֹ וְאֵת כָּל הָעוֹלָם מִיַּד הָאוֹיְבִים הָעֲלוּלִים לְהִזְיֵק לָהֶם בְּדֶרֶךְ³⁹: (כב) כִּי בְּשֵׁמִי

מקורות והערות

33. מצודות.
34. רש"י. עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר יהושע, באוצר המאמרים, שם ביררנו באריכות את עניין הנתינים, וביארנו מי מינה אותם לעבודת בית המקדש. דעת סופרים: הובא כאן תיאור ארוך מעט יותר בעניין הנתינים ביחס לתיאור בעניינם בעלייה הראשונה, משום שהנתינים הראשונים עלו מעצמם בעוד שהנתינים הללו עלו רק לאחר מאמצים רבים להשפיע עליהם לעלות.
35. רש"י. דעת סופרים: המילה "והשרים" צמודה אל דוד, כלומר שדוד התייעץ עם שריו לפני שגזר על הנתינים. אולם פירוש זה אינו מתיישב עם טעמי המקרא.
36. מצודות + דעת מקרא. דעת סופרים: לחלק מהאנשים היו כמה שמות, והוחלט עתה שלכל אחד יהיה שם אחד שבו הוא ייקרא. כמו כן הייתה מטרה נוספת - שהגבועונים יוכרו לדורותיהם. בעלייה הראשונה הנתינים הוזכרו לפי משפחותיהם, ואילו כאן הם הוזכרו בשמותיהם, כנראה משום שבעלייה זו הנתינים העולים השתייכו למשפחות רבות, ולכן העדיפו שלא להזכיר אותם לפי המשפחות.
37. מצודות.
38. רלב"ג.
39. רלב"ג. דעת סופרים: בעלייה הראשונה לא הוזכר חשש זה משום שהם ידעו שהם עולים לארץ ישראל על מנת לקיים מצווה. בעלייה

לְשֹׂאֵל מִן הַמֶּלֶךְ חֵיל וּפְרָשִׁים לְעֲזָרְנוּ מֵאֹיִב בְּדֶרֶךְ (פחדתי מהאויבים בדרך) מכיון שהתביישתי לבקש מהמלך ארתחשסתא שישלח אתנו חיילים ופרשים ללוות אותנו בדרך המסוכנת,⁴⁰ בִּי אָמַרְנוּ לַמֶּלֶךְ: (לא ביקשתי מהמלך שישלח אתנו חיילים ופרשים) מכיון שאמרנו כבר למלך לפני כן,⁴¹ לֵאמֹר כֹּךְ אִמְרָנוּ לַמֶּלֶךְ: ⁴² יָד אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מִבְקָשֵׁינוּ לְטוֹבָה (אמרנו למלך) ה' מסייע לכל מי שמבקש אותו, ה' מסייע לכל מי שעושה את רצונו,⁴³ וְעִזָּו וְאָפֹו עַל כָּל עֲזָבָיו וְה' שׁוֹפֵךְ אֶת אִפּוֹ וְחַמְתּוֹ עַל מִי שֶׁעֹזֵב אוֹתוֹ וְאִינוּ מִקִּיִּים אֶת מִצְוֹתָיו. עזרא לא ביקש מהמלך

מקורות והערות

לכן פירש רש"י שהלימוד הוא מכך שעזרא חיכה שלושה ימים, ורק לאחר מכן היה לו בינה להתפלל. ניתן להסביר בעוד אופן: הרמב"ם כתב שכאשר הציבור עושים תשובה וצועקים בלב שלם, הם נענים. ורע"א הקשה על כך, שמהגמרא במסכת תענית משמע שתפילת הציבור נענית גם אם לא עשו תשובה. ותיריך שיש לחלק בין תפילה רגילה לתפילה מיוחדת של שלוש עשרה מידות שעליה נכרתה ברית. עזרא רצה ששבי הגולה יאמרו את תפילת שלוש עשרה מידות, שזו אינה תפילה רגילה, אפילו בציבור, ולכן היה חייב לחכות שלושה ימים.

40. רש"י. רינת יצחק: גם אם עזרא היה מבקש מהמלך חיילים ופרשים הוא היה מתפלל תפילת הדרך, אך הוא לא היה גוזר צום ומתענה.

41. רש"י.

42. ע"פ הגר"א בפירושו ליהושע א,א. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר שמות באוצר המאמרים, במאמר "וידבר ה' אל משה לאמר", שם הסברנו את פירושו המילה "לאמר".

43. רש"י. דעת סופרים: אין הכוונה לכל מי שעושה את רצונו של ה', אלא לכל מי שמבקש את עזרתו.

השנייה, לאחר שבית המקדש כבר נבנה, עלה החשש לשלום טפס ונשותיהם.

רינת יצחק: הגמרא במסכת עירובין לומדת מכאן שאדם הבא מהדרך, לא יתפלל שלושה ימים. הכוונה היא שאדם לא יתפלל תפילה חדשה שהוא לא היה רגיל בה עד עכשיו, משום שהוא אינו פנוי להתפלל בכוונה, אך הוא עדיין חייב להתפלל את סדר התפילה הרגיל (ולענ"ד פשט הגמרא הוא שלא יתפלל כלל, שהרי מובא שם שאמוראים לא יצאו לדון או להתפלל בשעה שדעתם לא הייתה מיושבת, עיי"ש). כמו כן משמע שדווקא יחיד אינו מתפלל תפילה חדשה, אך ציבור יכולים להתפלל תפילה חדשה גם אם עדיין לא עברו שלושה ימים מאז שהם באו מהדרך, שהרי תפילת הציבור נשמעת גם כשהיא נאמרת שלא בכוונה (כדברי הגמרא במסכת תענית). מסיבה זו רש"י נמנע מלהסביר שהלימוד של הגמרא הוא ממה שכתוב "לבקש ממנו דרך ישרה" והוא נאלץ לפרש שהלימוד הוא מכך שכתוב "ונחנה שם שלושה ימים" ורק לאחר מכן כתוב "ואבינה", ולפיכך הוא מפרש: "מכלל דעד השתא לא הוי בינה". הפסוק עצמו מדבר על תפילת ציבור, להורות את הדרך הישרה, ואם כן לכאורה היה מותר להתפלל תפילה זו גם אם עברו פחות משלושה ימים.

שישלח אתו חיילים משום שהוא אמר למלך קודם לכן שה' יסייע בידו. אם הוא היה מבקש ליווי של חיילים, המלך לא היה מביין את הצורך בכך, לאחר שעזרא אמר לו שה' מסייע לכל מבקשיו. עזרא גזר צום והתפלל לפני ה' שיציל אותו מהדרך המסוכנת לארץ ישראל, משום שהסכנה הייתה גדולה, כיון שהוא היה ללא ליווי של חיילי המלך⁴⁴: **וְנִצְוָמָה וְנִבְקְשָׁה מֵאֲלֹהֵינוּ עַל זֹאת אֲנַחְנוּ צִמְנוּ וּבִיקְשָׁנוּ מֵה' אֱלֹהֵינוּ עַל הַדָּבָר הַזֶּה, שִׁוְלִיךְ אֹתָנוּ בְּבִטְחָה בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְיַעֲתֶר לָנוּ ה' קִיבַל אֶת תְּפִלוֹתֵינוּ וְהִגַּעְנוּ לִירוּשָׁלַיִם בְּשָׁלוֹם**⁴⁶: **וְאֲבָדִילָהּ מִשְׁרֵי הַכֹּהֲנִים שְׁנַיִם עֶשֶׂר** כאשר היינו בנהר אהוא, הפרשתי שנים עשר משרי הכוהנים. שרי הכוהנים היו ממונים על עבודת הכוהנים, אך נראה שחלק מהשרים היו לויים⁴⁷, **לְשֵׁרְבִיָּה וְחֲשִׁבְיָה וְעִמָּהֶם**

מקורות והערות

עזרא כמלאכי, והבאנו את שיטתו של האבן עזרא שעזרא איננו מלאכי. מלבי"ם: עזרא ידע שתפילתו התקבלה, משום שתפילתו הייתה שגורה בפיו, כמו רבי חנינא בן דוסא שהיה יודע אם תפילתו התקבלה, כיון שאם תפילתו הייתה שגורה בפיו, היה הדבר סימן עבורו שתפילתו התקבלה.

47. רש"י. לגבי הקביעה שחלק משרי הכוהנים היו לויים - כך משמע מפירוש רלב"ג, ולכאורה הדבר מוכרח, שהרי בפסוקים יח - יט מובא ששרביה וחשביה היו לויים מבניו של מררי. אולם עיין בהערות לביאורנו לפסוקים אלה, שם הבאנו את דבריו של פירוש דעת סופרים, שהסתפק האם ייחוס שרביה וחשביה היה באמת למחלי בן מררי, שאם כן אכן מוכח שהם היו לויים, או שהכתוב מייחס אותם לאדם אחר שנקרא כן, ואם כן אין הוכחה שהם היו לויים. דעת סופרים: עזרא מינה שנים עשר כוהנים ושנים עשר לויים. (בדעת סופרים לפנינו כתוב שמינה עשרה לויים, אך זוהי טעות דפוס, כפי שמוכח מהסיכום, שהיו עשרים וארבעה כוהנים

44. רש"י. מצודות: הכוונה היא שה' נוקם במי שעוזב אותו. דעת סופרים: הכוח העצור שבידו לפעול בזמן שהוא חפץ.

45. מצודות. דעת סופרים: לא נאמר מה היה תוכן התפילה (וזאת בניגוד למקומות אחרים בספר עזרא ונחמיה) משום שבתפילה זו לא היו דברים חדשים. כמו כן כתב שלו היה קורה לעזרא דבר רע בעלייתו לארץ, היה שם שמים מתחלל.

46. רש"י. לשיטתו, עזרא כתב את הדברים האלה לאחר שהוא הגיע לירושלים, וכך הוא היה יכול לדעת שה' קיבל את תפילתו. מצודות כתב שה' התגלה אל עזרא בנבואה או בחלום, וכך הוא ידע כבר בשלב זה שה' קיבל את תפילתו. האבן עזרא מצייע פירוש אחר, שה' שלח לעזרא נביא. אולם אם נקבל את מסורת חז"ל שעזרא הוא מלאכי (כמובא במסכת מגילה טו,א), לא ברור מדוע היה צורך בנביא אחר שיבשר לעזרא על קבלת תפילתו. עיין אוצר המאמרים, מאמר ז', שם עסקנו בהרחבה בזיהוי

מֵאֲחֵיהֶם עֲשָׂרָה הַכוֹהֲנִים שֶׁהוֹפְרָשׁוּ הָיוּ שֶׁרְבִיָּה, חֲשִׁבְיָה וְעוֹד עֲשָׂרָה כוֹהֲנִים⁴⁸:
 (כה) וְאֲשַׁקֶּלְהָ לָּהֶם אֲנִי (עזרא) מִסֵּרְתִי לְשָׂרֵי הַכוֹהֲנִים אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים לְאַחַר
 שֶׁשְׁקַלְתִּי אוֹתָם: ⁴⁹ (1) אֶת הַכֶּסֶף אֶת הַכֶּסֶף שֶׁהוֹקֵדֵשׁ לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, (2) וְאֶת
 הַזָּהָב אֶת הַזָּהָב שֶׁהוֹקֵדֵשׁ לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, (3) וְאֶת הַכֶּלִים אֶת כָּלֵי הַמִּקְדָּשׁ,
 תְּרוֹמַת בַּיִת אֲלֵהֵינוּ הִהְרִימוּ הַמֶּלֶךְ וְיַעֲצִיּוּ וְשָׂרָיו וְכָל יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים הַכֶּסֶף,
 הַזָּהָב וְהַכֶּלִים הָיוּ תְרוֹמָה לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁתִּרְמוּ הַמֶּלֶךְ אֶרְתַּחְשֶׁטָא, יוֹעֲצִיו,
 שָׂרָיו וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּשְׂאָרוּ בְּבָבֶל⁵⁰: (כו) וְאֲשַׁקֶּלְהָ עַל יָדָם שֶׁקַּלְתִּי אֶת
 הַדְּבָרִים הַבָּאִים עַל מִנַּת לְמַסּוֹר אוֹתָם בְּיַדֵּי שָׂרֵי הַכוֹהֲנִים: ⁵¹ (1) כֶּסֶף כְּפָרִים
 שֵׁשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים שֵׁשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים כִּיכּוֹרֹת כֶּסֶף, (2) וְכָלֵי כֶּסֶף מֵאָה
 לְכְּפָרִים מֵאָה כָּלֵי כֶּסֶף שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם הָיָה עֲשׂוּי מְכִיכָר כֶּסֶף, ⁵² (3) זָהָב מֵאָה
 כֶּפֶר מֵאָה כִּיכּוֹרֹת זָהָב: (כז) (4) וְכֶפֶרֶי זָהָב עֲשָׂרִים עֲשָׂרִים מְזֻרְקִים עֲשׂוּיִם
 זָהָב. הַמְזֻרְקִים הָיָה כָּלֵי שֶׁשִּׁימָשׁ לְקַבֵּלֵת דָּם הַקְּרַבְנוֹת,⁵³ לְאֲדָרְכֹנִים אֲלֶפֶת מִשְׁקַל
 כָּל אֶחָד מֵהַמְזֻרְקִים הָיָה אֶלֶף אֲדָרְכֹנִים,⁵⁴ (5) וְכָלֵי נְחֹשֶׁת מְצֻהָב כָּלִים שֶׁהָיוּ

מקורות והערות

במקומות נידחים בממלכת פרס, ועל כן הם לא תרמו לבניין המקדש.

51. מצודות. דעת סופרים: למרות שכבר שקלו פעם אחת את הכסף (כאמור בפסוק כ"ד), נאמר כאן ששקלו אותו פעם נוספת. השקילה הראשונה נועדה לדעת מה בדיוק נתרם והשקילה השנייה נועדה לדעת מה בדיוק הופקד אצל הכוהנים והלוויים. אפשרות נוספת להסביר זאת היא שבתחילה שקלו את הכול במשקל כולל, ועתה עברו לשקול כל פריט בנפרד.

52. מצודות.

53. מצודות.

54. מצודות. דעת סופרים: בתוך כל מזרק כזה היו אלף מטבעות זהב.

ולויים, וכמו שמוכח מפירושו לפסוק ל'), וכך יוצא שהוא מינה בסך הכול עשרים וארבעה כוהנים ולויים. הכוהנים היו משגיחים על הלויים שישמרו. שרי הכוהנים לא נקראו שרים בגלל שהם היו ממונים על אנשים, אלא בגלל שהם היו שרי התורה והקדושה של ישראל. כמו כן כתב שמינו דווקא שנים עשר כוהנים כנגד שנים עשר שבטי ישראל, על אף שכל הממונים היו משבט אחד. דעת מקרא: עזרא מינה מספר זה של כוהנים ושל לויים, שנים עשר מכל קבוצה, כדי לפייס את הלויים.

48. מצודות.

49. מצודות.

50. מצודות. דעת סופרים: רק מי שמצאו אותו תרם, אך היו יהודים רבים שהיו מפורזים

עשויים מנחושת צהובה. צבע הנחושת היה דומה לצבע זהב,⁵⁵ טוֹבָה הנחושת שהכלים היו עשויים ממנה הייתה טובה ומשובחת,⁵⁶ שְׁנַיִם היו שני כלים שהיו עשויים מנחושת, חֲמוּדַת בְּזָהָב כלי הנחושת היו חשובים כמו כלים העשויים מזהב, למרות שהם היו עשויים ממתכת זולה יותר⁵⁷: (כח) וְאִמְרָה אֱלֹהִים אֲנִי (עזרא) אמרתי לשרי הכוהנים:⁵⁸ אַתֶּם קִדְשׁ לַה' וְהַכֹּהֲנִים קִדְשׁ אַתֶּם, שרי הכוהנים, קדושים, וגם הכלים קדושים, ולכן ראוי לתת את כלי הקודש לאנשים קדושים,⁵⁹ וְהַכֹּהֲנִים וְהַזֹּהָב נְדָבָה לַה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם וגם הכסף והזהב

מקורות והערות

סובר הרמב"ן שכל כלי השרת מתחללים על ידי הגויים. בשו"ת דברי חיים הוכיח מכאן כדעת בעל המאור, שהרי כתוב שהכלים היו קדושים, ורק על הכסף והזהב נאמר שהם נדבה לה'. ממה שנאמר שהכלים קדושים, משמע שקדושתם לא פקעה, למרות שהם חוללו על ידי הגויים. אולם ניתן ליישב זאת על פי המקדש דוד, שכלי שרת צריכים משיחה בשמן המשחה רק כדי שהם יתקדשו בקדושת הגוף, אבל לעניין שאר הדינים, מספיק לקדשם בפה. לכן ייתכן לומר שבאמת נבוכדנצר חילל את הכלים, אלא שעזרא חזר וקידש אותם בפה. מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל בספרו מנחת אברהם (ח"ג סי' י"ח), מסביר שהדין של פריצים המפקיעים קדושה נאמר רק בקדושת דמים, והחילול נעשה בכך שהם מפקיעים את הבעלות של ההקדש מהכלים, אבל הם אינם מפקיעים את עצם הקדושה. מו"ר הוכיח זאת משו"ת מהרי"ט (ח"א סי' מ"ג), שם מבואר שדין "ובאו בה פריצים" נאמר רק בדבר שיש לו פדיון. דעת סופרים: פנייתו של עזרא הייתה לכל העם שעלה אתו, שכולם קדושים. חלק מהם היו קדושים משום שהיו אנשים חשובים, והפסולים שעלו אתו גם כן היו קדושים, משום שהם עלו לשם מטרה נעלה.

55. מצודות. דעת סופרים: בירושלמי מבואר שאחד הכלים הללו שימש להוצאת קולות בשעת הכנת הקטורת, והוא נקרא "צלצל". כלי נוסף היה המכתשת, והיא שימשה לכתישת הקטורת. כל כלי כזה היה מורכב משני חלקים.

56. רש"י. ראב"ע: הקשה מדוע תיאור אחד של הכלי הוא בלשון זכר (מוצהב) ואילו התיאור השני בלשון נקבה (טובה), והסביר שכך דרך הכתוב כפי שהפסוק (מלכים א יט,יא) מתאר רוח כגדולה (לשון נקבה) וחזק (לשון זכר). מלבי"ם: הכלי הוא זכר והנחושת נקבה. דעת סופרים: הנחושת הייתה מעובדת בצורה טובה, כך שהיא נראתה כזהב.

57. מצודות. הדעת מקרא כתב שני פירושים: א. "חמודות" הוא תיאור הכותנות שהכוהנים לבשו. ב. "חמודות" הוא תואר נוסף לכלים.

58. רש"י.

59. מצודות. רינת יצחק: ישנה מחלוקת בין בעל המאור לרמב"ן בדין "ובאו בה פריצים וחללוה". לדעת בעל המאור, מדובר דווקא על אבני המזבח המתחללים על ידי הגויים, ולא על כלי שרת הקדושים בקדושת הגוף. לעומתו

שנתרם לשם ה' אלוהי אבותיכם נחשב לקודש⁶⁰: (כט) שְׁקֹדוּ תהיו זריזים לעשות את כל הדרוש עם כלי המקדש, ⁶¹ וְשִׁמְרוּ ותשמרו עליהם (על כלי המקדש),⁶² עַד תִּשְׁקְלוּ לְפָנַי שְׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְשְׂרֵי הָאֲבוֹת לְיִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם (תעסקו בכל צורכי הכלים ותשמרו עליהם) עַד שתשקלו את הכלים ותעבירו אותם אל הכוהנים, הלוויים ושרי האבות העומדים בראש העם בירושלים. לפני ששרי הכוהנים העבירו את הכלים לכוהנים ולשרי האבות שבירושלים, היה מוטל עליהם לשקול שוב את הכלים על מנת לוודא שהם במשקל המתאים, כפי ששקלם עזרא לפני היציאה לארץ ישראל,⁶³ הַלְשִׁבוֹת בַּיַּת ה' הכוהנים, הלוויים ושרי האבות, ייקחו מכם את הכלים וייתנו אותם בלשכות של בית המקדש⁶⁴: (ל) וְקִבְלוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם עֲתִידִים לְקַבֵּל אֶת הַכֶּסֶף, הזהב והכלים, לאחר שישקלו אותם בשעת מסירתם,⁶⁵ לְהֵבִיא לְיִרוּשָׁלַם לְבַיַּת אֱלֹהֵינוּ (הכוהנים והלוויים עתידים לקבל את הכלים לאחר שקילתם) ולהביא אותם לבית אלוהינו, לבית המקדש⁶⁶: (לא) וְנִסְעָה מִנְהַר אֱהֹא בְּשָׁנִים עָשָׂר

מקורות והערות

60. מצודות. אפטרופסים: א. שרי הכוהנים. ב. שרי הלוויים.
61. מצודות, ופירש ששקידה היא עניין של מהירות.
62. מצודות.
63. מצודות. דעת סופרים: כאן הכוונה לשרים שהיו ממונים על הכוהנים. ייתכן שהכוונה לכוהן הגדול ולסגניו, ואפשר שהכוונה היא לראשי המשמרות. לכאורה קשה לומר שהכוונה היא לכוהן הגדול, שהרי הכוהן הגדול שימש בתקופה זו במקדש בירושלים, והוא לא עלה עם עזרא. כמו כן הסביר ש"שרי האבות" הוא מונח חדש שלא נזכר לפני כן במקרא. מונח חדש זה מציין את הסדר הפנימי החדש שהונהג בידי עזרא. דעת מקרא: מפסוק זה אנו למדים שבבית המקדש היו שלושה סוגים של
64. מצודות. ראב"ע: צלע הפסוק עוסק בשרי הלשכות שבירושלים. הכתוב אומר שהאנשים שהוזכרו בפסוק היו שרים שהיו ממונים על הלשכות בירושלים.
65. ראב"ע. דעת סופרים: הכוונה היא שהכוהנים והלוויים הסכימו לקבל על עצמם את התפקיד למרות שהשמירה על הכלים אינה חלק מתפקידם. כמו כן כתב שקבלה זו נעשתה באמירה בפה.
66. ראב"ע.

לְחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְלֶכֶת יְרוּשָׁלַם אֲנַחְנוּ, כֹּל הָאֲנָשִׁים שֶׁהִתְאַסְפוּ, יֵצְאוּ מֵהַנְּהַר הַמּוֹבִיל לְאֵהוּא לִירוּשָׁלַם, בְּיוֹם י"ב בְּנִיסָן.⁶⁷ כִּפִּי שְׂרַאֲינוּ לְעֵיל ז, ט, הַעַם הַתְּחִיל לְהִתְאַסֵּף לְעֵלוֹת לִירוּשָׁלַם בְּא' בְּנִיסָן, וּבְמִשְׁךְ שְׁנַיִם עֶשֶׂר הַיָּמִים שֶׁעָבְרוּ מֵאִז נִאֲסְפוּ כֹּלָם לְמִקּוֹם אֶחָד, לְנַהֵר הַמּוֹבִיל לְאֵהוּא. בְּשְׁנַיִם עֶשֶׂר הַיָּמִים הַלָּלוּ, עֲזָרָא גִיִּים לוֹיִים שֶׁהָיוּ יְכוּלִים לְנַגֵּן, וַיֵּד אֶלְהֵינוּ הִיָּתָה עָלֵינוּ וְה' סִייע לָנוּ,⁶⁸ וַיִּצְלָנוּ מִכַּף אֹיִב וְאֹרֵב עַל הַדֶּרֶךְ וְה' הִצִּיל אֹתָנוּ מִיַּד כָּל הָאוֹיְבִים שֶׁהָיוּ בְּדֶרֶךְ וּמִיַּד כָּל הָאֲנָשִׁים שֶׁהִסְתַּתְּרוּ בְּמֵאֲרָבִים עַל מִנְתַּלְתְּ קוֹף אֹתָנוּ⁶⁹: (לב) וַנִּבְּרָא יְרוּשָׁלַם הַגַּעְנוּ לִירוּשָׁלַם בְּחֹדֶשׁ אֶב, כְּאַרְבַּעַת חֳדָשִׁים לְאַחַר שִׁיִּצְאָנוּ מִבְּבֶל,⁷⁰ וַנִּשָּׁב שָׁם יָמִים שְׁלֹשָׁה לְאַחַר שֶׁהַגַּעְנוּ לִירוּשָׁלַם, שֶׁהָיוּ בְּעִיר שְׁלוּשָׁה יָמִים, לְפָנֵי שֶׁמִּסְרָנוּ אֶת הַכֹּלִים לְכוֹהֲנִים וְלוֹוִיִּים שֶׁהָיוּ בִירוּשָׁלַם: (לג) וַבַּיּוֹם הַרְבִּיעִי נִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֹּלִים בְּבֵית אֶלְהֵינוּ בְּיוֹם הַרְבִּיעִי מֵאִז שֶׁהַגַּעְנוּ לִירוּשָׁלַם, שֶׁקִּלְנוּ אֶת הַכֶּסֶף, אֶת הַזָּהָב וְאֶת הַכֹּלִים, וְלְאַחַר מִכֵּן מִסְרָנוּ אֹתָם עַל מִנְתַּלְתְּ לְהַכְנִיסָם לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ,⁷¹ עַל יַד מְרֻמּוֹת בֶּן אֹרִיָּה הַכֹּהֵן הַכֹּלִים הֻכְנָסוּ לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ עַל יַדֵּי מְרֻמּוֹת בֶּן אֹרִיָּה הַכֹּהֵן, וְעַמּוֹ אֶלְעָזָר בֶּן פִּינְחָס אֶלְעָזָר בֶּן פְּנַחֵס סִייע לְמְרֻמּוֹת לְהַכְנִיסָם אֶת הַכֹּלִים לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְעַמְהֵם יוֹזָבֵד בֶּן יִשׁוּעַ וְנוּעַדְיָה בֶּן בְּנַיִי הַלְוִיִּים יוֹזְבֵד בֶּן יִשׁוּעַ וְנוּעַדְיָה בֶּן בְּנַיִי, שֶׁהָיוּ שְׁנַיִם

מקורות והערות

והשבים, והפעם, בגלל שה' סייע להם, לא תקפו אותם.

70. עיין לעיל ז, ח. דעת סופרים: לא נאמר כיצד קיבלו שבי הגולה שכבר היו בירושלים את העולים עם עזרא, משום שאין מכך לימוד לדורות. כמו כן כתב שייתכן שלא כל הקהל שעלה עם עזרא עלה לירושלים, אלא חלק ממנו התפזר בערים האחרות.

71. מצודות. דעת סופרים: פרט זה נכתב על מנת ללמדנו עצה לדורות. אדם שהגיע מדרך

67. מצודות. דעת סופרים: אמנם לעיל בפסוק ט"ו הכוונה היא שעזרא נסע מהנהר המוביל אל אהוא, אך בפסוק זה הכוונה היא לנהר עצמו שנקרא "אהוא". דעת מקרא: עזרא התכוון בדבר זה לדמות את יציאתו בבל ליציאת מצרים, ולכן הוא רצה לעבור את נהר פרת בי"ד בניסן.
68. רש"י.

69. רש"י. דעת סופרים: מפסוק זה משמע שהיו ניסיונות לפגוע בעזרא ובעולים, או שבדרך כלל היו בדרך זו אויבים שהיו תוקפים את העוברים

לויים, שייעו למרמות ולא לעזר להכניס את הכלים לבית המקדש⁷²: (לד) **בְּמִסְפָּר** **בְּמִשְׁקַל כָּל־הַכֵּלִים נִמְסְרוּ לַמְּרֹמֹת וּלְחֻבְרָיו לְאַחַר שִׁסְפְּרוּ אוֹתָם וְלֵאחַר שִׁשְׁקְלוּ אוֹתָם,**⁷³ **וַיִּכְתֹּב כָּל־הַמִּשְׁקָל בְּעֵת הַהִיא הַמִּשְׁקָל שֶׁל הַכֵּלִים שֶׁהוֹכֵנְסוּ לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ נִכְתַּב,** על מנת שגם בדורות הבאים ידעו את משקל הכלים⁷⁴: (לה) **הַבָּאִים מִהַשְּׁבִי בְּנֵי הַגּוֹלָה שֶׁחֲזְרוּ מִהַגּוֹלָה, בְּנֵי הַגּוֹלָה שֶׁעָלוּ עִם עֲזָרָא לִירוּשָׁלַיִם,**⁷⁵ **הִקְרִיבוּ עֹלֹת לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** (בני הגולה שעלו עם עזרא לירושלים) **הִקְרִיבוּ קֶרְבָּנוֹת עוֹלָה לְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** (אמנם לא כל הקרבנות קרבו לשם קרבן עולה, אך בשר כל הקרבנות לא נאכל, כדין קרבן עולה, כפי שיתבאר בהמשך),⁷⁶ (1) **פָּרִים שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי עוֹלָה כָּל־יִשְׂרָאֵל** (שבי הגולה שעלו עם עזרא לירושלים) **הִקְרִיבוּ שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי פָּרִים,** פר אחד כנגד כל שבט מישראל, (2) **אֵילִים תְּשַׁעִים וְשִׁשָּׁה** (וכן הקריבו שבי הגולה) **תְּשַׁעִים וְשִׁשָּׁה אֵילִים,** (3) **כִּבְשִׂים שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה** (וכן הקריבו שבי הגולה) **שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה כִּבְשִׂים,** (4) **צְפִירֵי חֲטָאֹת שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי** (וכן הקריבו שבי הגולה) **שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי שְׁעִירֵי חֲטָאֹת,**⁷⁷ **הַכֹּל עוֹלָה לַה' הַבְּהֵמוֹת הוֹקְרָבוּ כִּלְיַל לַה'. גַּם קֶרְבָּנוֹת הַחֲטָאֹת הוֹקְרָבוּ כִּלְיַל לַה', שֶׁכֵּן לַמְּרוֹת שֶׁבִשְׂרַחֲטָאֹת נֹאכַל לְכוֹהֲנִים, הֵייתָה כֵּאֵן הוֹרָאתָ שְׁעָה שֶׁכֹּל הַבֶּשֶׂר יַעֲלֶה לְמִזְבֵּחַ**⁷⁸: (לו) **וַיִּתְּנוּ אֶת־דְּתֵי הַמִּקְלָה לְאַחַשְׁדָּרְפָּנִי הַמִּקְלָה וּפְחֻזוֹת**

מקורות והערות

- ארוכה, טוב שימתין שלושה ימים לפני שיעשה פעולה משמעותית, על מנת שהעיפות לא תגרום לו לעשות טעויות.
72. דעת סופרים: התרומות נמסרו לקבוצה שמנתה שני כוהנים ושני לויים. דבר זה נכתב כדי ללמדנו לדורות שראוי שיהיו בבית המקדש ארבעה גזברים: שני כוהנים ושני לויים, או כדי ללמדנו שתפקידים אלו עברו בירושה לצאצאיהם.
73. מצודות.
74. מצודות.
75. מצודות. דעת סופרים: שבי הגולה ראו עצמם כאנשים הנמצאים בגולה, למרות
- שהתנאים בכבל היו טובים. מסיבה זו הם נקראים "בני הגולה".
76. דעת סופרים: הקרבת הקרבנות עצמה הייתה בהוראת נביא, אך ההימנעות מאכילת הבשר נבעה מהרגשתם של שבי הגולה שהם אינם מוכנים לאכילת בשר קדשים. כמו כן כתב שמסתבר שלא הקריבו את כל הקרבנות ביום אחד, אלא הקריבו אותם במשך תקופה מסוימת.
77. מצודות.
78. רש"י. רלב"ג: הפסוק אומר שהכול קרב כליל לה', חוץ מהחטאות. כמו כן הסביר שהפרים והשעירים נועדו לכפר על עבודה זרה בתור קרבן הדומה לקרבן המובא על ידי ציבור

עֵבֶר הַנְּהָר בני ישראל ששבו מהגולה העבירו את האיגרות של המלך ארתחשסתא לשליטים ששלטו בארץ ישראל, האחשדרפנים והמושלים בעבר המערבי של נהר פרת שנקראו פחות.⁷⁹ כל אחד מהאחשדרפנים היה ממונה על מספר פחות,⁸⁰ וְנִשְׂאוּ אֶת הָעַם וְאֵת בֵּית הָאֱלֹהִים האחשדרפנים והפחות היו מרוממים את שבי הגולה ואת בית המקדש, האחשדרפנים והפחות כיבדו מאוד את שבי הגולה ואת בית המקדש⁸¹:

פרק ט

(א) וְכִבְּלוֹת אֱלֹהֵי לְאַחַר שִׁמְסְרֵנוּ אֶת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ לְמַרְמוֹת וְחִבְרִיו, וְלֵאחַר שִׁמְסְרֵנוּ אֶת הָאִיגְרֹת שֶׁל אֲרִתְחַשְׁתָּא לְאַחְשֶׁדְרָפִינִים וּלְפָחוֹת,¹

מקורות והערות

כאילו הוא היה חטא בשוגג, היא מעין החנינה שהמלכים נותנים ביום שמחתם, להקל בעונשם של העבריינים. רינת יצחק: משמע מפשט הפסוק שהקרבנות שקרבו היו קרבנות עולה. רבנו חננאל בפירושו להוריות ו,א כתב שחלק מהקרבנות קרבו לשם קרבן חטאת (כפי שנאמר בפסוק). אלא שלא מצאנו איל וכבש קרבים כקרבנות חטאת (קרבן חטאת חייב להיות כשבה שעירה ובקרבנות מסוימים גם פר). אלא שצריך לומר שהקרבנות האלה היו קרבנות עולה.

79. מצודות.

80. דעת סופרים. כמו כן כתב שמסירת הפקודה מאת המלך נועדה מצד אחד להראות נאמנות למלך (כדי שהממונים מטעמו לא יפריעו לעזרא), אך מצד שני היא מראה את שעבודם של בני ישראל לאומות האחרות בתחילת ימי הבית השני.

81. מצודות.

1. מצודות. רש"י כותב שהיה זה רק לאחר סיפור דברי המלך לאחשדרפנים ולפחות.

שעבד עבודה זרה בשוגג. אף על פי כן, הפרים לא קרבו כקרבנות חטאת, משום שלא היה חטא ממשי של עבודה זרה שהיה צריך להיטהר ממנו, אלא בני ישראל רצו לעורר על הדבר.

אכן עזרא: שנים עשר הפרים והשעירים הם כנגד אבות האומה, כאשר הכוונה לשנים עשר השבטים, לעומת זאת למספרים שבעים ושבעה ותשעים ושישה - אין משמעות מיוחדת. הנצי"ב (בפירושו העמק דבר לבמדבר טו,כה): הייתה כאן הוראת שעה להקריב קרבנות חטאת, שכן קרבנות חטאת באים רק במקרה של חטא שנעשה בשוגג, והם הקריבו חטאת על חטאים שנעשו במזיד. אולם אין הכוונה שנביא אמר להם להקריב קרבנות, אלא שאחר שהביאו כבר את הקרבנות הללו, למרות שהם לא היו אמורים להביא אותם, הם למדו מן הפסוקים שהחטא נסלח להם. לכן התורה בספר במדבר (טו,כה) אומרת: "והם הביאו", על מנת לומר שאם כבר הביאו - החטא נסלח להם.

בספר אם הבנים שמחה (פרק א') כתב שההוראה להקריב קרבנות על חטא במזיד

נָגְשׁוּ אֵלַי הַשָּׂרִים (לאחר שמסרנו את הכלים והאיגרת) נִגְשׁוּ אֵלַי שְׂרֵי יִשְׂרָאֵל,² לֵאמֹר
 כִּךְ אָמְרוּ לִי שְׂרֵי יִשְׂרָאֵל:³ לֹא נִבְדְּלוּ הָעַם יִשְׂרָאֵל וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמִּי
 הָאֲרָצוֹת (שרי ישראל אמרו לי): בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּים לֹא פָרְשׁוּ מֵהַגּוּיִים
 שִׁישְׁבוּ בָאָרֶץ (כפי שיוסבר בהמשך),⁴ פָּתַעְבַּתִּיהֶם לִפְנֵעֵנִי הַחִתִּי הַפְּרִזִּי הַיְבוּסִי
 הָעַמִּי הַמּוֹאָבִי הַמְצָרִי וְהָאֱמֹרִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲדִיין עוֹשִׂים כַּמַּעֲשִׂים הַמִּתְעַבִּים
 וְהַמְאֹסִים שֶׁל הַכְּנַעֲנִי, הַחִתִּי, הַפְּרִזִּי, הַיְבוּסִי, הָעַמּוֹנִי, הַמּוֹאָבִי, הַמְצָרִי
 וְהָאֱמֹרִי:⁵ (ב) כִּי נִשְׂאוּ מִבְּנֵיהֶם לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם (בני ישראל עושים כמעשים המאוסים

מקורות והערות

שהיו מעטים ממנו שנשאו נשים נוכריות, כי לו
 היו כולם לומדים תורה ומפיצים אור גדול, היו
 חבריהם נמנעים מנשיאת הנשים הנוכריות.

5. מצודות. דעת סופרים: למרות שסנחריב
 בלבל את האומות, היה ידוע שהגויים שישבו
 בארץ היו שרידים של העמים שהוזכרו בפסוק.
 לא הוזכרו נישואים עם העמים שהובאו על ידי
 מלך אשור לארץ, משום שבני ישראל שנאו את
 אותם עמים, וממילא לא נשאו את נשיהם.

אמת ליעקב: רשימת שמות העמים קשה. א.
 מדוע האמורי המובא בכל מקום בתורה בצמוד
 לשבעת עמי כנען, נכתב כאן לאחר העמוני,
 המואבי והמצרי? ב. מדוע הוקדם העם העמוני
 לעם המואבי? הרי חטאם של המואבים היה
 גדול יותר, שהרי הם שכרו את בלעם כדי לקלל
 את ישראל, ואילו חטאם של העמונים היה רק
 בזה שהם לא נתנו לבני ישראל לחם ומים (עיין
 בביאורנו לספר דברים פרק ב', שם הרחבנו בעניין).
 בתשובה לשאלתו הראשונה הסביר תחילה
 שנראה להגיה "אדומי" או "ארמי" במקום
 אמורי, וכנראה צריך לומר שהכוונה היא
 לאדומי, שאיסורו לבוא בקהל נאמר בתורה יחד
 עם המצרי (דברים כג, ח-ט). ועל אף שבתורה
 האדומי נזכר לפני המצרי, הרי שבש"ס האדומי
 מובא לאחר המצרי, משום שהדברים נאמרו
 באופן של "לא זו אף זו". כאשר עוסקים בתיעוב

מלבי"ם: המסופר בפרק זה אירע ארבעה
 חודשים לאחר בואו של עזרא לירושלים. דעת
 מקרא: הכוונה היא לאחר מינוי השופטים
 והוראת התורה.

2. רש"י.

3. רש"י. בביאור משמעות המילה "לאמר",
 עיין במאמרנו באוצר מפרשי התנ"ך לספר
 שמות, במאמר "וידבר ה' אל משה לאמר".

4. מצודות. ראב"ע: הביטוי "העם ישראל" חסר
 את הנסמך, והכוונה היא כאילו נכתב "העם,
 עם ישראל". מלבי"ם: הכוונה היא שבני ישראל
 אינם שונים מהגויים, בכך שהם עושים
 כמעשיהם המתועבים ובכך שהם נושאים נשים
 נוכריות. דעת סופרים: נושאי הנשים הנוכריות
 היו מיעוט קטן (בסך הכול כמאה אנשים), והם
 כנראה התרחקו מירושלים. על כן, עד שעלה
 עזרא, לא היה ניכר שהיו אנשים שנשאו נשים
 נוכריות. כמו כן, השלטון שקדם לעזרא דגל
 בדרך של מתינות כדי לקדם את העם מבחינה
 רוחנית (כפי שנאמר בפרקי אבות (פ"א מ"א),
 שאנשי כנסת הגדולה אמרו: "הווי מתונים
 בדין"), ועל כן לא ראו לנכון לנקוט בצעד תקיף
 להפסקת התופעה, אלא במיגור התופעה על ידי
 ריבוי אור ולימוד תורה. ומה שהשרים אמרו
 שהעם כולו לא נבדל מנשיאת נשים נוכריות,
 זה משום שהם חשבו שהעם כולו אשם בכך

של הגויים) בגלל שהם ובניהם התחתנו עם נשות הגויים, ⁶ והתערבו זרע הקדש

מקורות והערות

לכאורה קשה על דבריו: א. חז"ל אומרים שהגרגשי פנה והלך לו ולא נלחם עם ישראל כשנכנסו לארץ בימי יהושע, ואם כן מדוע הזכיר הרב קמינצקי גם את הגרגשי. ב. קשה לומר שהאמורי הוא שם הכולל פסולי חיתון מדין תורה (החיוי) ופסולי חיתון מכוח גזירתו של דוד המלך (הנתינים). אם האמורי כולל גם את החיוי וגם את הנתינים, יוצא שהפסוק מערבב שני סוגים של איסורים. ג. קשה לומר שעבירה על גזירתו של דוד המלך ועבירה על איסור תורה זכו להתייחסות זהה. לכן לכאורה אפשר ליישב לפי דבריו שהאמורי הם החיויים שהיו תחת שלטונו של סיחון, ושהנתינים אינם קשורים לעניין. לגבי שאלתו השנייה על הקדמת העמוני למואבי ענה שבפסוק זה רמוז ההיתר להתחתן עם הנשים העמוניות. האיסור להתחתן עם עמוני חל רק על הזכרים, משום שרק הגברים דרכם לקדם בלחם ומים, וממילא הנשים מותרות. הפסוק מלמד אותנו שלא רק שהנשים העמוניות מותרות משום שסיבת האיסור איננה נוגעת להן, אלא שגם אצל המואבים, שאין סיבה לחלק בין הנשים לגברים בסיבת האיסור (שהם שכרו את בלעם לקלל את ישראל) – גם אצלם הנשים מותרות, וגם כאן הדברים כתובים בלשון "לא זו אף זו".

6. מצודות. דעת סופרים: הבנות לא נישאו לזכרים מיושבי הארץ. גם אלו שהתחתנו עם נשים נוכריות היו סבורים שהאישה תלך אחר בעלה ותיבלע בתוך עם ישראל, והם גיירו את הנשים בגירות מסוימת (ולכן גם אנשים מכובדים נכשלו באיסור זה), אך כולם הסכימו שאסור לנשים להתחתן עם בני הארץ, אם בגלל בורותם של יושבי הארץ ואם כדי שלא ייבלעו בעמי הארץ.

המצרי והאדומי, הקדימה התורה את האדומי ואמרה שלא רק שאסור לתעב את האדומי שהוא אחיך, אלא אסור לתעב גם את המצרי שאינו אחיך. אבל בש"ס, ששם העמים מוזכרים לעניין איסור חיתון, המצרי הוקדם, משום שלא רק המצרי אסור בחיתון, אלא אפילו האדומי שהוא אחיך אסור בחיתון. אלא שהרב קמינצקי דוחה הסבר זה, משום שהוא סותר את נוסח מסורת המקרא, שלפיה העם המוזכר בפסוק הוא "האמורי".

אולם לכאורה אפשר ליישב הסבר זה. בספר בראשית מח, כב נאמר שיעקב אבינו אמר ליוסף "אשר לקחתי מיד האמורי", ורש"י שם כותב: "מיד עשו שעשה מעשה אמורי", הרי שאפשר לפרש שלשון "אמורי" במקרא מתייחס לאדומים, שהם בני עשו.

לאחר שהרב קמינצקי דחה את הסברו הראשון, הוא הסביר שהאמורי הם הנתינים שדוד גזר עליהם והם התחתנו עם ישראל, שמצד אחד לא היה ניתן למנות אותם יחד עם שאר האומות, שהרי הם כישראלים ממש, אך מצד שני דוד אסר להתחתן אתם. הנתינים אמנם היו מהעם החיוי, אך הם נקראו אמורי משום שסיחון מלך האמורי מלך עליהם בתחילה, ורק לאחר שבני ישראל כבשו את ארצו של סיחון, יצאו הגבעונים מרשותו. מסיבה זו לא הוזכרו כאן החיוי והגרגשי, שכן הם כלולים ב"אמורי" משום שסיחון מלך עליהם. הכתוב הזכיר את העמים לפי מספר האנשים שנשארו מהם, והיו מעט מאוד נתינים וחיויים שנשארו, ומשום כך הם נמנו אחרונים. לא היו נישואי תערובת עם האדומים משום שהם שנאו את ישראל ולא הסכימו להתחתן אתם.

בְּעַמֵּי הָאָרְצוֹת וּזְרַע הַקּוֹדֶשׁ, כְּלוֹמַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הִתְעַרְבוּ עִם הַגּוֹיִים שִׁישְׁבוּ בְּאֶרֶץ, ⁷ וַיֵּד הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים הֵיטָה בְּמַעַל הֵזָה רְאִשׁוֹנָה דוּקָא הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים, בְּעַלֵּי הַתְּפִקִּידִים הַחֲשׁוּבִים, הַשָּׂרִים וְהַסְּגָנִים הָיוּ הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהִתְחַתְּנוּ עִם הַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת, וְרַבִּים שָׂרָאוּ אֶת הָאֲנָשִׁים הַחֲשׁוּבִים מִתְּחַתְּנִים עִם נָשִׁים נוֹכְרִיּוֹת, לְמַדּוּ גַם הֵם לַעֲשׂוֹת כֵּן:⁸ (ג) וּבְשִׁמְעֵי אֶת הַדְּבָר הֵזָה כֹּאשֶׁר אָנִי (עזרא) שִׁמְעֵתִי אֶת הַדְּבָר הַזֶּה (שְׁבִנֵי יִשְׂרָאֵל הִתְחַתְּנוּ עִם נָשִׁים נוֹכְרִיּוֹת), הַגְּבַתִּי בְּאוֹפֶן הַבָּא מְרוּב צַעַר: ⁹ (1) קָרַעְתִּי אֶת בְּגָדֵי וַיִּמְעִילִי (כֹּאשֶׁר שִׁמְעֵתִי אֶת הַדְּבָר הַזֶּה) קָרַעְתִּי אֶת הַבְּגָד שְׁלִי וְאֶת הַמַּעֲלִיל שְׁלִי, שֶׁהוּא בְּגַד שְׁלוֹבְשִׁים אוֹתוֹ מַעַל הַבְּגָד הַתְּחַתּוֹן,¹⁰ (2) וְאֶמְרָטָה מְשַׁעַר רִאשֵׁי וַיִּזְקַנֵּי וְתִלְשָׁתִּי אֶת שַׁעְרוֹת הָרִאשׁ וְהִזְקַן שְׁלִי,¹¹ (3) וְאֶשְׁבָּה מְשׁוּמָם וַיִּשְׁבַּתִּי מִשׁוֹתֵק וְדוּמָם:¹² (ד) וְאֶלֵּי יֶאֱסָפוּ כָּל חֵרֵד בְּדַבְּרֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל מִי שֶׁהָיָה חֵרֵד לְקִיּוֹם מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נֹאסֵף אֵלַי,¹³ עַל מַעַל הַגּוֹלָה (כֹּל מִי שֶׁחָרַד נֹאסֵף אֵלַי) כְּדֵי לַעֲקוֹר אֶת הַמַּעַל הַזֶּה, כְּדֵי לַעֲקוֹר אֶת חֲטָא נְשִׂיאַת הַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת.¹⁴ לְמַרְוֹת שֶׁהַחֲטָאִים כָּבֵר הָיוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, נִקְרָא הַחֲטָא "מַעַל הַגּוֹלָה" מִשׁוּם שִׁיּוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ הָיוּ מְזַכְרִים לַעֲצָמָם אֶת מֵה

מקורות והערות

7. מצודות. רלב"ג: בני ישראל התחתנו עם נשים הנוכריות שלא התגירורו. לו הן היו מתגיררות - לא היה איסור להתחתן אתן (חוץ מהמצריות והאדומיות, שאסור להתחתן אתן גם אם הן מתגיררות). כאמור, בפירוש דעת סופרים כתב שהן עברו גירות מסוימת, אלא שהגירות לא הייתה גמורה והן גם השפיעו על התנהגות בעליהן.
8. מצודות.
9. דעת סופרים: עזרא ידע שבגלל שעם ישראל היה משועבד תחת השלטון הפרסי, הוא לא היה יכול למגר את התופעה בכוח, אלא רק באמצעות שכנוע פנימי של העם. לו עזרא היה משתמש בכוח כדי להפריד בין שבי הגולה שנשא נשים נוכריות לבין נשותיהם, היה הדבר מעלה את זעמו של השלטון. הרב שלמה גורן
10. מצודות. רש"י: עלוב ושומם. רלב"ג: בהול ודואג על החטא. כמו כן כתב שבמילה משומם נכלל גם עניין התענית.
11. מצודות. דעת סופרים: האספה אל עזרא הייתה נעשתה ביוזמת הנאספים לצורך דבר רוחני - דבר מחודש שלא מצאנו כמותו לפני כן.
12. מצודות.
13. מצודות.
14. מצודות.

שעבר עליהם בגלות ואת עלייתם מהגולה, ¹⁵ וְאֲנִי יָשָׁב מִשׁוּמִם עַד לְמִנְחַת הָעֶרֶב ואני ישבתי משותק ודומם לאורך כל היום, עד שהגיע זמן הקרבת קרבן תמיד של בין הערביים¹⁶: (ה) וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קָמְתִי מִתְּעִנִּיתִי וכאשר הגיע זמן הקרבת קרבן תמיד של בין הערביים, קמתי מהתענית בעודי חלש ומעונה, ¹⁷ וּבְקָרְעִי בְּגָדֵי וּמְעִילִי כאשר נעמדתי, הבגד והמעיל שלי היו קרועים, וכך עוררתי את לב העם לחזור בתשובה, ¹⁸ וְאֶכְרַעָה עַל בְּרַפִּי ואני כרעתי על ברכי, משום שהתביישתי לעמוד בקומה זקופה לפני ה', ¹⁹ וְאֶפְרָשָׁה כַּפֵּי אֵל ה' אֱלֹהֵי וּפְרַשְׁתִּי את כפות ידי כלפי ה' אלוהי, כדרכו של אדם המתפלל²⁰: (ו) וְאָמַרְתִּי ואמרתי את הדברים הבאים: ²¹ אֱלֹהֵי בְּשֵׁתִי וְנִכְלַמְתִּי לְהַרִים אֱלֹהֵי פָנֵי אֱלֹהֶיךָ ה' אלוהי! אני בוש ונכלם להרים את פני אליך, ²² פִּי עֲזֹנְתִינוּ רְבוּ לְמַעַלְהָ רֵאשׁ (ה' אלוהי! אני בוש ונכלם להרים את פני אליך) כיון שהעוונות שלנו רבים

מקורות והערות

15. דעת סופרים. מצודות. דעת סופרים: פרישת הכנפיים נועדה להדגיש שלמתפלל אין שום כוח לעשות דבר בידיו ללא עזרה מאת ה'.
16. מצודות.
17. מצודות. רלב"ג: מכאן הוכחה שתענית לשעות נקראת תענית, שהרי עזרא אכל לפני שהסתיים היום, ובכל זאת הוא קרא לצום זה תענית. רינת יצחק: קשה על דברי הרלב"ג שכתב שעזרא אכל לקראת הערב, ומכאן שמתענים לשעות - הרי אם עזרא לא התענה בסוף היום, כיצד למדה הגמרא בתענית מעזרא שברבע האחרון של יום התענית מבקשים רחמים? הרי עזרא לא התענה ולא שיין להביא ממנו ראייה לעניין תענית! אלא מכאן הוכחה לדברי רש"י כאן שעזרא לא אכל כל אותו יום.
18. מצודות. דעת מקרא: עזרא קרע את בגדיו פעם נוספת כשהוא קם. דעת סופרים מסתפק אם הכוונה לקרע הקודם (כפירוש מצודות) או לקרע חדש.
19. דעת סופרים.
20. מצודות. דעת סופרים: עזרא השתמש כאן בלשון אמירה ולא בלשון בקשה, משום שהחלק הראשון של תפילתו היה וידוי, והוא לא העז לבוא בבקשה אל ה'.
21. דעת סופרים: עזרא השתמש כאן בלשון הראשון של תפילתו היה וידוי, והוא לא העז לבוא בבקשה אל ה'.
22. מצודות. מלבי"ם: בושה היא מצד עצמו וכלימה היא על ידי אחרים. דעת סופרים: הבושה היא הרגשה שחשים כאשר מבקשים דבר שלא ראויים לו. עזרא ביקש למנוע את הסכנה החדשה הצפויה לעם ישראל, אך הוא איננו מרגיש ראוי לבקש את בקשתו. הבושה היא גם אכזבה. עזרא התאכזב מכך ששבי הגולה התחתנו עם נשים נוכריות. כלימה היא הרגשה שאדם מרגיש כאשר בקשתו איננה נענית. עזרא הרגיש שבקשתו כבר נדחתה, ואף על פי כן הוא המשיך לבקש את בקשתו.

עד שלא ניתן לספור אותם,²³ וְאֲשַׁמְתֵנוּ גְדֻלָּה עַד לְשָׁמַיִם והאשמה שלנו כל כך גדולה כאילו היא הגיעה עד לשמים²⁴: (ז) מִיָּמַי אֲבֹתַיִנוּ אֲנַחְנוּ בְּאֲשָׁמָה גְדֻלָּה עַד הַיּוֹם הַזֶּה מימי אבותינו ועד היום הזה אנחנו חטאנו בחטאים חמורים, וּבְעֹנְוֹתַיִנוּ נָתַנוּ אֲנַחְנוּ מִלְכֵינוּ כַּהֲנִינּוּ בְיַד מַלְכֵי הָאָרְצוֹת ובגלל החטאים שלנו, נמסרנו אנחנו יחד עם המלכים והכהנים שלנו ביד המלכים השולטים על הארצות השונות,²⁵ בַּחֶרֶב בְּשָׁבִי וּבַבְּזָה וּבַבְּשֵׁת פָּנִים (נמסרנו ביד המלכים) והם הורגים אותנו בחרב, לוקחים אותנו בשבי, קונים אותנו לעבדים ומשפילים אותנו,²⁶ בְּהַיּוֹם הַזֶּה כמו שאנחנו רואים ביום הזה, שעשרת השבטים נשארו עדיין בגלות, וגם חלק גדול מאנשי שבט יהודה ובנימין נשארו שם²⁷: (ח) וְעַתָּה כִּמְעַט רָגַע הָיְתָה תַּחֲנֻנָּה מֵאֵת ה' אֱלֹהֵינוּ ולעת עתה, לפרק זמן קצר, הייתה לנו חנינה מאת ה' אלוהינו. עזרא אמר שלעת עתה ה' גאל אותם, אך הגאולה לא הייתה שלמה ורוב בני ישראל נשארו בגלות,²⁸ לְהַשְׁאִיר לָנוּ

מקורות והערות

27. מצודות. עיין אוצר המאמרים, מאמר ב', שם הרחבנו בנושא עליית עשרת השבטים בימי עזרא.

28. מצודות. לפי פירושו הגאולה הייתה גאולה פורתא, גאולה שלא הייתה שלימה, וכדימוי לכך אמר עזרא שהגאולה היא רק לתקופה קצרה. אלא שעזרא לא התכוון לומר שהגאולה הייתה קצרה, אלא הוא השתמש בתיאור זמן כמשל, כדי לומר שהגאולה אינה שלימה. רלב"ג: ביחס לחטאים החמורים, הגלות בבבל הייתה קצרה מאוד. דעת סופרים: יש במילים אלו דו משמעות: א. מעת שניתן האישור לבנות את בית המקדש ועד שעזרא עלה, עבר זמן לא רב. ב. אין לדעת כמה זמן יימשך מצב זה, שמלכות פרס מתירה לבני ישראל לבנות את בית המקדש ולחיות על פי ציווי התורה. בהסבר התחינה כתב שייתכן לפרש מילה זו מלשון חנינה (כפי שפירשנו בפנים), אך ייתכן לומר שהיו אנשים שפנו אל ה' בתחינה ובבקשה שיאפשר

23. רלב"ג בפירושו השני, ולפי פירוש זה "ראש" הוא מלשון "נשיאת ראש", מספר. ובפירושו הראשון כתב שהכוונה היא שהחטאים היו כלפי מי שעומד בראש, ה' האלוהים העומד בראש העליונים. מצודות: החטאים הגיעו עד למעלה משום שהם רבים. מלבי"ם: העוון הוא עיוות השכל שהוא בראש, והחטאים עלו למעלה עד שהם יצאו מהראש. לגבי העוונות שייך לשון של בושה משום שרק האדם עצמו רואה את החטא שבעיוות השכל. האשמה היא העונש הבא בעקבות העוון, ואת העונש רואים אחרים, ולכן שייך לומר על כך כלימה. דעת סופרים: כתוב "רבו" ולא "רבים", כדי לציין שתהליך החטא עדיין נמשך ומחמיר.

24. דעת סופרים בפירושו הראשון. בפירושו השני כתב שהכוונה היא שגם בשמים לא ניתן למצוא זכות להתנהגותם של בני ישראל.

25. רש"י.

26. דעת מקרא.

פְּלִיטָה ה' השאיר חלק מעם ישראל שניצלו מהגלות, ²⁹ וְלָתֵת לָנוּ יָתֵד בְּמָקוֹם קָדְשׁוֹ וְה' גם נתן לנו קביעות במקום קדשו, בירושלים, כמו שהיתד קבועה באדמה. עזרא מדמה את הקביעות של שבי הגולה בירושלים לתקיעת יתד באדמה, כי היתד התקועה באדמה נשארת באדמה קבועה בחזקה, ³⁰ לְהָאִיר עֵינֵינוּ אֲלֵהֵינוּ אֱלוֹהֵינוּ הָאִיר אֶת עֵינֵינוּ שֶׁהָיוּ חֲשׂוֹכוֹת מִצְרוֹת הַגְּלוּת, ³¹ וְלָתֵתָנוּ מִחֵיהָ מְעֵט בְּעַבְדָּתָנוּ וְה' נתן לנו מעט חיות במצבנו הקשה, שאנו עבדים. עזרא אמר שלמרות שהעם עלה לארץ ישראל, הוא עדיין משועבד למלך פרס, ולכן הגאולה מהגלות היא חלקית, אך גם על כך יש להודות לה' ³²: (ט) כִּי עַבְדִּים אֲנַחְנוּ שֶׁהָרִי אֲנַחְנוּ עַדִּיין עַבְדִּים שֶׁל מֶלֶךְ פֶּרֶס, ³³ וּבְעַבְדָּתָנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹהֵינוּ אֲבָל גַּם בְּתַקּוּפַת הַיּוֹתָנוּ עַבְדִּים, ה' לא עזב אותנו לגמרי, ³⁴ וַיֵּט עָלֵינוּ חֶסֶד לְפָנֵינוּ מִלְכֵי פֶרֶס וְה' גֵּרַם לָכֵךְ שֶׁמֶלְכֵי פֶרֶס עָשׂוּ לָנוּ חֶסֶד, לָתֵת לָנוּ מִחֵיהָ (ומלכי פרס) נָתַנוּ לָנוּ חַיִּים (גם בהיותנו עבדים), וכך אנחנו יכולים להקים מחדש את בית המקדש, ³⁵ לְרוֹמֵם אֶת בֵּית אֱלֹהֵינוּ וְלַהֲעֲמִיד אֶת הַרְבַּתָּיו וְאֲנַחְנוּ יְכוּלִים לַהֲגַבִּיהָ אֶת בֵּית אֱלֹהֵינוּ, וְלַהֲעֲמִיד אֶת הַחֹרֵבוֹת שֶׁלוֹ, אֲנַחְנוּ יְכוּלִים לָשׁוּב וּלְבַנּוֹת אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, ³⁶ וְלָתֵת לָנוּ גֹדֵר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם וְנָתַנוּ לָנוּ (מלכי פרס) אִפְשָׁרוֹת לְהִקִּים יִישׁוּב בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם, שָׁבוּ נִהְיָ מוֹגְנִים מִפְּנֵי

מקורות והערות

- לבנות את בית המקדש. בספר ארץ המוריה כתב שהאות כ' במילה כמעט היא כ' החיזוק והדיוק.
29. מצודות. דעת סופרים מסתפק האם הכוונה היא לאלה שנשארו לפליטה בחוץ לארץ, או שהכוונה היא לאנשים הנמצאים בארץ ישראל והמהווים מקור חיות לאלה שבחוץ לארץ.
30. מצודות. רש"י: הכוונה היא לקביעות בארץ ישראל.
31. דעת מקרא. מלבי"ם: הארת העיניים היא האפשרות לחזור ללכת בדרכי ה'.
32. דעת מקרא, וכן משמע מפירוש רש"י ומצודות. דעת סופרים: הכוונה היא שהיו אנשים רבים שהיו משועבדים למלך עצמו (כמו נחמיה).
33. מצודות.
34. מצודות.
35. דעת מקרא. דעת סופרים: הכוונה היא שבני ישראל ניצלו מגזירת המן ובזכות כך הם חיים.
36. מצודות. מלבי"ם: העמדת חורבות בית המקדש פירושה האיסור שהטיל המלך על צרי יהודה למנוע את בניין בית המקדש. דעת סופרים: מכאן שלמרות שהעיקר בבית המקדש הוא קדושתו הפנימית, גם צורתו החיצונית חשובה. בניית החורבות פירושה שבית המקדש הראשון לא חרב לגמרי, ושבי הגולה העמידו את החורבות של הבית הקודם וכנו מהן את בית המקדש השני.

האויבים, כאילו אנו מוקפים בגדר ובחומה, וכך האויבים שלנו לא יוכלו לתקוף אותנו³⁷: (וי) וְעַתָּה וּעֲכָשִׁיו, כיון שברור לנו שהטבת לנו מאוד גם בתקופת היותנו עבדים למלך פרס,³⁸ מֶה נֹאמֵר אֱלֹהֵינוּ אַחֲרֵי זֹאת אֱלוֹהֵינוּ! מה אנחנו יכולים לומר לאחר שהטבת לנו, האם אנחנו יכולים לומר שהטבת לנו רק מעט?³⁹ כִּי עֲזַבְנוּ מִצְוֹתֶיךָ הרי אנחנו, בני ישראל, עזבנו את מצוותך וחטאנו, ואם כן, גם הטובה המועטת שעשית אתנו נחשבת לחסד גדול, שהרי גם למעט הטובה הזאת איננו ראויים⁴⁰: (יא) אֲשֶׁר צִוִּיתָ בְּיַד עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים אתה הרי ציווית אותנו על ידי עבדיך הנביאים,⁴¹ לֵאמֹר כֹּךְ צִוִּיתָ אוֹתָנוּ על ידי עבדיך הנביאים:⁴² הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים לְרִשְׁתָּהּ הָאָרֶץ שֵׁאתֶם נִכְנָסִים אליה על מנת לרשת אותה, ארץ ישראל, אֶרֶץ נְדָה הִיא (ארץ ישראל) היא ארץ מרוחקת ומתועבת,⁴³ בְּנִדַת עַמֵּי הָאָרְצוֹת (ארץ ישראל היא ארץ מרוחקת ומתועבת) מחמת

מקורות והערות

37. מצודות. רלב"ג: הכוונה לדירה שתהיה בירושלים, וכל דירה מוקפת בגדר. מלבי"ם: הכוונה להפרדה מהעמים היושבים בארץ, על ידי שלטון עצמי. דעת סופרים: למרות שהיה יישוב יהודי בערים נוספות מחוץ לארץ יהודה, עזרא הזכיר רק את ארץ יהודה וירושלים, משום שבעיני השלטון בני ישראל היו אמורים להצטמצם ולהתיישב רק שם. עזרא רצה ששבי הגולה יתפזרו בכל רחבי הארץ על מנת שניתן יהיה לחדש את מצוות היובל.
38. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר בראשית באוצר המאמרים, בביאור המילה "עתה" ובהבדל בינה לבין המילה "נא". מלבי"ם: מאחר שאנו יודעים שגאולה זו לא צריכה להיות גאולה שלמה, אלא רק גאולה מועטת, כדי שבני ישראל יוכלו לחזור בתשובה.
39. מצודות.
40. מצודות. דעת סופרים: הכישלון בנשיאת נשים נוכריות היה כישלון נקודתי שנגע רק לאיסור זה, ולכן הכוונה היא שבנושא זה של איסור נישואי תערובת, בני ישראל עזבו את מצוות ה'.
41. רינת יצחק: רק הנביאים האחרונים נקראו עבדיו של ה', וכאן שהפסוק עוסק בירושת הארץ, מדובר על הנביאים הראשונים. אלא שקשה על כך מתפילת ראש השנה, שנאמר בה (בפסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות) "על ידי עבדיך הנביאים", ולאחר מכן מובא פסוק מספר זכריה. אלא שלעניות דעתי אין הדבר קשה. בלשון המקרא נקראו רק הנביאים הראשונים בשם עבדים כדי להבדיל בינם לבין הנביאים האחרונים שהיו במעלה נמוכה מהם. אולם ביחס לאנשי כנסת הגדולה שתיקנו את התפילה, כל הנביאים נקראו עבדים.
42. ע"פ הגר"א בפירושו ליהושע א, עיין באוצר מפרשי התנ"ך על ספר שמות, באוצר המאמרים, במאמר "וידבר ה' אל משה לאמר", שם הרחבנו בביאור המילה "לאמר" בהקשריה השונים.
43. מצודות. הדעת סופרים מסביר כיצד ייתכן שעזרא קרא לארץ ישראל "ארץ נידה". נושא

המעשים המתועבים שעשו העמים שחיו בה,⁴⁴ בתועבתיהם אשר מלאוהּ מִפֶּה אֶל פֶּה בְּטִמְאַתָּם העמים יושבי הארץ מילאו את כל הארץ, מקצה אחד שלה ועד לקצה השני שלה, במעשים טמאים ומתועבים. ארץ ישראל נטמאה בגלל החטאים של העמים שישבו בה, חטאים שנעשו בכל הארץ⁴⁵: (יב) וְעַתָּה ומאחר שהעמים שישבו בארץ חטאו בחטאים רבים,⁴⁶ בְּנוֹתֵיכֶם אֵל תִּתְּנוּ לְבְנֵיהֶם אל תחתנו את בנותיכם עם בניהם,⁴⁷ וּבְנֵיהֶם אֵל תִּשְׂאוּ לְבְנֵיכֶם ואל תחתנו את בניכם עם בנותיהם, וְלֹא תִדְרְשׁוּ שְׂלֹמָם וְטוֹבָתָם עַד עוֹלָם אסור לכם לדרוש בשלומם של חלק מהעמים האלה, דהיינו עמון ומואב. איסור החיתון חל על כל העמים שישבו בארץ, והאיסור לדרוש בשלומם של יושבי הארץ חל רק על עמון ומואב,⁴⁸ לְמַעַן תִּחְזְקוּ (אל תתחתנו ביושבי הארץ) משום שכך תתחזקו ותוכלו להישאר בארץ,⁴⁹ וְאַכְלַתֶּם אֶת טוֹב הָאָרֶץ ואתם תוכלו לאכול את התבואה והפירות הטובים של ארץ ישראל, וְהוֹרִשְׁתֶּם לְבְנֵיכֶם עַד עוֹלָם ואתם תוכלו להוריש את הארץ לבניכם, והם יוכלו להוריש את הארץ לבניהם, וכך יהיה הדבר עד עולם, כל דור יוריש את הארץ לדור שיבוא אחריו. אם בני ישראל יימנעו מחיתון עם הגויים, הארץ תישאר שלהם, והם יוכלו להוריש אותה לדורות הבאים⁵⁰: (יג) וְאַחֲרֵי כֵן הָבֵא עֲלֵינוּ ואחרי כל המעשים הרעים

מקורות והערות

47. דעת סופרים: למרות שעוד לא קרה שבנות ישראל התחתנו עם גויים, הרי אם היה ממשיך מצב זה של נישואי תערובת, גם זה היה יכול לקרות. כמו כן כתב שהפנייה היא אל ההורים של הנישואים, משום שהם גרמו לנישואי התערובת של בניהם משיקולים כלכליים.

48. רלב"ג.

49. מצודות. דעת סופרים: נישואי התערובת נעשו בטענה שנישואים אלה יחזקו את בני ישראל. עזרא אמר שהדברים הפוכים. דווקא על ידי ההיבדלות מעמי הארץ - בני ישראל יתחזקו.

50. מצודות.

הנשים הנוכריות חשבו שקדושת הארץ תגן עליהם, ולכן עזרא אמר שהארץ כאילו נטמאת על ידם, ולפיכך היא לא תגן עליהם. אולם עזרא השתמש בכוונה בלשון "נידה", משום שזו טומאה שיכולה לעבור ולהסתלק בקלות.

44. מצודות.

45. מצודות. דעת סופרים: הטומאה היא פנימית, שפלות רוח, בעוד התיעוב הוא במעשים. שני הדברים מזינים זה את זה במעגל קסמים.

46. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר בראשית באוצר המאמרים, בביאור המילה "עתה" ובהבדל בינה לבין המילה "נא".

שעשינו, ⁵¹ בְּמַעֲשֵׂינוּ הָרָעִים וּבְאַשְׁמֹתֵנוּ הַגְּדֹלָה הָעוֹנָשִׁים בָּאוּ עֲלֵינוּ בְּגִלְלַת מַעֲשֵׂינוּ הָרָעִים וּבְגִלְלַת הַחַטָּאִים הַגְּדוֹלִים שְׁלֵנוּ, ⁵² כִּי אַתָּה אֱלֹהֵינוּ חֲשַׁבְתָּ לְמַטָּה מֵעוֹנָנוּ שֶׁהָרִי אַתָּה אֱלוֹהֵינוּ מִנְעַת מִמֶּנּוּ דְבָרִים פְּחוּת מִמָּה שֶׁהִיא רְאוּי לְמִנוּעַ מֵאֲתָנוּ בְּגִלְלַת הַחַטָּאִים שְׁלֵנוּ, הָעֲנִשְׁתָּ אוֹתָנוּ פְּחוּת מִמָּה שֶׁהִגִּיעַ לָנוּ, ⁵³ וְנִתְתָּה לָנוּ פְּלִיטָה בְּזֹאת וְנִתַּת לָנוּ אֵת הַהֲצֵלָה הַזֹּאת. ⁵⁴ עֲזָרָא אָמַר שֶׁאֲמַנְם ה' מִנְעַ מֵהֶם גְּאוּלָּה שְׁלֵמָה, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְתוֹכָם שְׂבִי הַגּוּלָּה הָיוּ עֲדִיין מִשׁוֹעֲבָדִים לְמֶלֶךְ פָּרַס, אֲבָל אִם ה' הִיא מְעַנִּישׁ אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל חַטָּאֵיהֶם כְּפִי שֶׁהִיא רְאוּי לָהֶם, הוּא הִיא מוֹנֵעַ מֵהֶם גַּם אֵת הַהֲצֵלָה הַמוֹעֵטָה הַזֹּאת ⁵⁵: (יד) הַנְּשׁוּב לְהַפִּיר מִצְוֹתֶיךָ וּלְהַתְּחַתֵּן בְּעַמֵּי הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה הָאֵם אֲנַחְנוּ יְכוּלִים לְחַזֹּר וּלְבַטֵּל אֵת מִצְוֹתֶיךָ וּלְהַתְּחַתֵּן עִם הָעַמִּים הַמְּתוֹעֲבִים הָאֵלֶּה? ⁵⁶ הַכֹּזֵא תֵּאָנָּף בְּנוּ הָרִי אִם נִחְטָא שׁוֹב בְּחַטָּאִים הָאֵלֶּה, אַתָּה תִּכְעַס עֲלֵינוּ, ⁵⁷ עַד פְּלָה לְאִין שְׂאָרִית וּפְלִיטָה (אַתָּה תִּכְעַס עֲלֵינוּ) עַד שֶׁלֹּא תִשְׁאִיר לָנוּ שׁוֹם שְׂאָרִית וְהַצֵּלָה, אַתָּה תִּשְׁמִיד אֵת כּוֹלָנוּ וְלֹא תִרְחַם עֲלֵינוּ כְּמוֹ שֶׁרִיחַמַת עֲלֵינוּ עַד עַתָּה ⁵⁸: (טו) ה'

מקורות והערות

51. רש"י. מצודות: לאחר שראינו את כל העונשים שבאו עלינו. ראב"ע: לאחר הגלות.
52. מצודות.
53. רש"י בפירושו השני, וכן כתב מצודות. רש"י בפירושו הראשון כותב שהכוונה היא שה' גבה חלק מהחטאים בכך שהוא העניש כבר את בני ישראל על חלקם. ראב"ע: הכוונה היא שה' מנע את כתיבת כל החטאים בתנ"ך, וכאילו העלים את אותם חטאים.
54. ע"פ מצודות לפסוק ח'. דעת סופרים: עזרא התפעל מהאנשים האיכותיים שהיו אתו ואמר שבהשארת פליטה איכותית כזאת יש חסד גדול.
55. מצודות.
56. מצודות. רש"י: הכוונה היא: אם נשוב לחטוא בחטא זה. דעת סופרים: הפרת הברית היא מהלך חמור. ברור שבני ישראל לא הגיעו לשלב של הפרת הברית, שהרי הכישלון היה
- נקודתי ושל מעטים בלבד. אלא שאם לא תהיה התקדמות מהמצב הנוכחי, יש חשש שבסופו של דבר בני ישראל יגיעו למצב של הפרת הברית. כמו כן הסביר את לשון הכתוב "עמי התועבות" ולא "העמים המתועבים". הכוונה היא לעמים שהיו בהם את התועבות האלה.
57. מצודות. רש"י: מדובר כאן על תמיהה המתקיימת, הוי אומר: עזרא אמר שאם בני ישראל יחטאו שוב, ה' יכעס עליהם ולא יוותר להם. מלבי"ם: ה' צדיק הן על העבר, משום שהוא לא העניש את בני ישראל כפי שהיה ראוי להעניש אותם, והן על העתיד, משום שגם אם בעתיד הוא יכעס עליהם עד שהוא חלילה ישמיד אותם, הדבר יהיה עדיין בגדר צדקות ה', משום שהדבר יגיע להם.
58. מצודות. דעת סופרים: ההבטחה שתמיד תישאר שארית מבוססת על כך שתמיד תהיינה זכויות שתמנענה את הכליה הגמורה, אך באופן

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל צְדִיק אַתָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל! אַתָּה עָשִׂיתָ אֵתנוּ צְדָקָה בְּכַךְ שֶׁלֹּא הִעֲנִשְׁתָּ אֶתנוּ בְּמִידָה שֶׁהִיָּה רֵאוּי לְהִעֲנִישׁ אֶתנוּ הִרְבֵּה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהִעֲנִשְׁתָּ אֶתנוּ,⁵⁹ כִּי נִשְׁאַרְנוּ פְּלִיטָה בְּהַיּוֹם הַזֶּה שֶׁהָרִי אֲנַחְנוּ הַיּוֹם נִשְׁאַרְנוּ מֵעַט מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁעָלוּ מִהַגְּלוּת (אך יש בכך צדקה של ה', שהרי אם בני ישראל היו נענשים במידה שהיה ראוי להעניש אותם, לא היו עולים גם המעט שעלו עתה),⁶⁰ הִנְנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִשְׁמֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ עַדִּיין מִחֲזִיקִים בְּעוֹן זֶה, שִׁישׁ מֵאֲתָנוּ שְׁעַדִּיין נִשְׁוֹאִים לְנָשִׁים נֹכְרִיּוֹת,⁶¹ כִּי אֵין לְעֲמוּד לְפָנֶיךָ עַל זֹאת וּמִשּׁוֹם כֵּךְ אֵין זֶה רֵאוּי שֶׁנִּעְמֹד לְפָנֶיךָ וְנִנְסָה לְכַפֵּר עַל הַחֲטָא בְּזִכְרוֹת שִׁישׁ בִּידֵינוּ. עֲזָרָא אָמַר שֶׁכֵּל עוֹד חֲטָא זֶה שֶׁל נְשִׂיאת נָשִׁים נֹכְרִיּוֹת נִשְׁאָר בְּעֵינוּ, אֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְכוּלִים לְעֲמוּד לְפָנֶיךָ:⁶²

פרק י

(א) וְכִהְיֶה לְפָנֶיךָ עֲזָרָא וְכִהְיֶה תוֹדָתוֹ בְּעוֹד שֶׁעֲזָרָא הִתְפַּלֵּל וְהִתְוֹודָה לְפָנֶיךָ ה' (כפי שכתוב בפרק הקודם),¹ בְּכֶה וּמִתְנַפֵּל לְפָנֶיךָ בֵּית הָאֱלֹהִים עֲזָרָא בְּכֶה וְהִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.² עֲזָרָא לֹא נִכְנַס פְּנִימָה אֶל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כִּדִּי לְהִרְאוֹת לְעַם שֶׁהֵם חֲטָאוּ בְּחֲטָאִים כֹּל כֵּךְ חֲמוּרִים הַמוֹנְעִים מֵהֵם אֶת הָאִפְשָׁרוֹת

מקורות והערות

61. מצודות. דעת סופרים: עזרא אמר שהוא עומד לפני ה' משום שהוא התפלל בבית המקדש, או משום שה' יתברך נמצא בכל מקום.

62. מצודות. מלבי"ם: אין ללמד עלינו שום זכות על חטא נשיאת הנשים הנוכריות.

1. מצודות. דעת סופרים: עד עתה עזרא כתב את דבריו בגוף ראשון. אלא שהדברים הכתובים להלן מספרים בשבחו של עזרא (שהצליח לעורר את הקהל שהתאסף), ועל כן לא היה ראוי שעזרא עצמו יכתוב דברים אלו. לפיכך נחמיה הוא זה שכתב את הדברים הבאים.

2. מצודות.

תיאורטי, אם לא תהיינה זכויות, יכולה לבוא חלילה כליה גמורה. כמו כן הסביר את ההבדל בין שארית לבין פליטה. אי השארת שארית היא באותו מקום שמדובר עליו, אבל ייתכן שיהיו ניצולים במקומות אחרים. אי השארת פליטה משמעה שלא יישארו אנשים מעם ישראל בשום מקום.

59. מצודות. דעת סופרים: עזרא בסוף תפילתו השתמש בביטוי "אלוהי ישראל" כדי להדגיש שכל מעמדו ותפקידו נובע מהיותו שליח של עם ישראל. לו הוא היה אדם יחיד, לא היה לו חלק בכל הגדולה הזו.

60. מצודות.

להיכנס לבית המקדש, ³ נִקְבְּצוּ אֵלָיו מִיִּשְׂרָאֵל קְהֵל רַב מְאֹד (בעוד שעזרא בכה) נאסף אליו קהל רב מעם ישראל, ⁴ אַנְשֵׁים וְנָשִׁים וְיָלְדִים קְהֵל שֶׁהִתְאַסַּף אֵל עֲזָרָא כָּלֵל גְּבָרִים, נָשִׁים וְיָלְדִים, כִּי בָּנוּ הָעָם הָרִבָּה בְּכָה שֶׁהָרִי הָעָם בְּכָה הַרְבֵּה מְאֹד. גַּם הָעָם הַצֵּטְרָף לְעֲזָרָא וּבְכָה אִתּוֹ: ⁵ (ב) וַיַּעַן שְׂכַנְיָה בֶן יִחִיאֵל מִבְּנֵי עֵילָם וַיֹּאמֶר לְעֲזָרָא שְׂכַנְיָה בֶן יִחִיאֵל שֶׁהִיא מִצְאֲצָאֵי עֵילָם, אָמַר לְעֲזָרָא בְּקוֹל רֹם: ⁶ אֲנַחְנוּ מְעַלְנֵנוּ בְּאַלְהֵינוּ (שְׂכַנְיָה אָמַר לְעֲזָרָא) אֲנַחְנוּ מְעַלְנוּ בְּה', אֲנַחְנוּ חֲטָאנוּ, ⁷ וְנִשְׁבַּע נָשִׁים נְכַרְיֹת מֵעַמֵּי הָאָרֶץ וְהוֹשַׁבְנוּ בְּבֵיתֵנוּ נָשִׁים נוֹכְרִיֹת מֵהַעַמִּים הַיּוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ, הִתְחַתְּנוּ עִם נָשִׁים נוֹכְרִיֹת, ⁸ וַיַּעֲתָה יֵשׁ מְקוֹה לְיִשְׂרָאֵל עַל זֹאת וַעֲכָשׁוּ יֵשׁ תְּקוּהָ לְעַם יִשְׂרָאֵל עַל הַחֲטָא הַזֶּה, יֵשׁ לָנוּ אִפְשָׁרוֹת לְחַזְרוֹת

מקורות והערות

3. דעת סופרים.
4. מצודות. דעת סופרים: חלק מהאנשים שנאספו ידעו על מה הייתה הזעקה.
5. רלב"ג. דעת סופרים: הבכּי של העם לא היה רק על חטא נשיאת הנשים הנוכריות, אלא הוא היה גם על המצב הכללי של העם.
6. עיין ביאורנו לדניאל ג, טז, שם חילקנו בין שני סוגים של ענייה. כאשר מופיע השורש ע.ג.ה במהלך דו שיח, הכוונה היא לתשובה שאחד הצדדים משיב לרעהו. כאשר שורש זה מופיע שלא במהלך דו שיח, הכוונה היא לאמירה בקול רם. דעת סופרים: אביו של שכניה היה אחד האנשים שנכשלו בנשיאת נשים נוכריות (כפי שנאמר בפסוק כ"ו). מסיבה זו שכניה כלל את עצמו בתוך החוטאים ואמר "מעלנו".
7. רינת יצחק: הגמרא אומרת שעזרא הכניס עצמו בכלל ישראל ואמר שגם הוא נשא אישה נוכרית למרות שהוא לא עשה זאת. אולם קשה, שהרי ייתכן לפרש שהכוונה היא שכיון שחלק מבני ישראל נשאו נשים נוכריות, נחשב הדבר
- כאילו כולם נשאו נשים נוכריות, ואם כן, מדוע חז"ל הוצרכו לומר שעזרא כלל עצמו רק כדי להכניס עצמו בכלל ישראל משום כבודם? שאלה זו קשה גם על דעת חז"ל לגבי יהושע שאמר שכל עם ישראל חטא בחרם, למרות שרק עכן חטא, וחז"ל אמרו שהדבר נובע מכך שיהושע הכניס את כל עם ישראל בחטא מפני כבודו של עכן, וקשה: מדוע לא לפרש שיהושע אמר כן משום ששכיון שענן חטא, הרי זה כאילו כל עם ישראל חטא.
8. מצודות. דעת סופרים: הכתוב משתמש בשורש י.ש.ב לתיאור הקשר עם הנשים הנוכריות. בני ישראל לא התחתנו עם נשים נוכריות, אלא לקחו אותן כשפחות כנעניות (שחייבות לקבל עליהן מצוות, ולכן הן עברו מעין תהליך גיור). הנישואין היו אסורים גם לאחר הגיור משתי סיבות: א. משום שהנשים השפיעו לרעה על בעליהן. ב. משום שייתכן שהיה ניכר על חלק מהן שהן בנות שבעת עממי כנען, שאסור לקבל אותם כגרים בתנאים רגילים.

כתשובה על החטא, אם נגרש את הנשים הנוכריות⁹: (ג) **וְעֵתָה נִכְרַת בְּרִית לְאֵלֹהֵינוּ** ועכשיו נכרות ברית עם ה' אלוהינו,¹⁰ **לְהוֹצִיא כָּל נָשִׁים בְּכֵרֵת שִׁנְכֵרֹת נִקְבַּל עַל עֲצַמְנוּ לַגֵּרֶשׁ אֶת כָּל הַנְּשִׁים הַנּוֹכְרִיֹת,**¹¹ **וְהַנּוֹלָד מֵהֶם בְּעֵצַת אֲדָנָי** ואנחנו נגרש גם את הבנים שנולדו מהנשים הנוכריות, משום שה' אסר עלינו להתחתן עם אמותיהם,¹² **וְהַחֲרָדִים בְּמִצְוֹת אֱלֹהֵינוּ** נגרש את הנשים הנוכריות בגלל שהחרדים לקיום מצוות ה' עוררו אותנו לעשות כן,¹³ **וְכַתּוּבָה יַעֲשֶׂה וְכַאֲשֶׁר נִנְהַג כֵּךְ,** כאשר נגרש את הנשים הנוכריות, אז נעשה כדין

מקורות והערות

9. מצודות. רלב"ג הציע פירוש נוסף, שהכוונה היא שיש מקווה שניתן להיטהר על ידו מהחטא, והמקווה הזה הוא גירוש הנשים הנוכריות.

11. מצודות.

12. מצודות. ראב"ע כתב שעזרא רצה להתייעץ מה לעשות עם הבנים, האם לגרש אותם כמו שמגרשים את האימהות או להשאיר אותם, אך בסופו של דבר גירשו את כולם, משום שהם לא היו יהודים. רש"י בתחילה כתב שהוצאת הבנים הייתה מהנשים הנוכריות, ומשמע מפירושו שהשאירו את הבנים אצל אבותיהם היהודים. אולם בהמשך כתב שמי שיגרש את נשותיו הנוכריות ואת בניו, יקיים בכך את מצוות ה', ומשמע שגירשו את הבנים עם אמותיהם. דעת סופרים: כל מקרה של גירוש היה צריך דיון ועצה, משום שבחלק מהמקרים הנשים התגיירו כדין ולא הייתה סיבה לגרש אותם.

13. מצודות. דעת סופרים: צלע זו באה לחזק את בני ישראל להתגבר על חששם מפני השלטון הנוכרי שיתנגד לגירוש הנשים הנוכריות. המחויבות הראשונה של עם ישראל היא כלפי ה'.

9. מצודות. רלב"ג הציע פירוש נוסף, שהכוונה היא שיש מקווה שניתן להיטהר על ידו מהחטא, והמקווה הזה הוא גירוש הנשים הנוכריות. לעניין פירוש משמעות הפסוק אין הבדל בין שני הפירושים, ההבדל הוא רק בפירוש המילה "מקווה". מלבי"ם: למרות שהיו רק מעט אנשים שבאמת התחתנו עם נשים נוכריות (הרשימה שבסוף הפרק קצרה ביחס למספר העולים מבבל), בכל זאת חשבו השרים שהם אחראים לכך, משום שהם לא מחו במי שהתחתן עם אישה נוכרית. כמו כן כתב שרק עכשיו הייתה אפשרות לדאוג לכך שכולם יגרשו את הנשים הנוכריות, משום שהמלך נתן לעזרא כוח וסמכות להעניש את מי שלא שומע בקולו.

10. מלבי"ם: על ידי כריתת הברית יוכל עזרא להעניש את העוברים על הברית בעונש קשה יותר מהעונש שהם חייבים מדין תורה - עונש מלקות. דעת סופרים: עזרא לא היה יכול לגרום לגירוש הנשים בכוח, היות והוא היה נתון תחת שלטון גויים. לכן שכניה הציע להתמודד עם המצב באמצעות כריתת ברית, שבה תהיה התחייבות מרצון לגרש את הנשים הנוכריות. ובאמת עזרא פעל בדרך דומה, והטיל על בני

התורה. גירוש הנשים הנוכריות נעשה על פי דין התורה¹⁴: (ד) קום עליך להזדרז על הדבר,¹⁵ **בִּי עֲלֶיךָ הַדָּבָר** שהרי הדבר מוטל עליך,¹⁶ **וְאַנְחָנוּ עִמָּךְ** ואנחנו נסייע בידך,¹⁷ **חֶזֶק וְעִשָּׂה** עליך להתחזק ולעשות. שכניה אמר לעזרא שבגלל שהוא (עזרא) עומד בראש עם ישראל, עליו לדאוג שכולם יגרשו את נשותיהם הנוכריות, ושאר העם יצטרף ויסייע בידו לסיים את תהליך גירוש הנשים הנוכריות¹⁸: (ה) **וַיִּקָּם עֲזָרָא** עזרא הזדרז,¹⁹ **וַיִּשְׁבַּע אֶת שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְכָל יִשְׂרָאֵל** עזרא השביע את שרי הכוהנים, את שרי הלויים ואת השרים העומדים בראש עם ישראל,²⁰ **לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה** (עזרא השביע את שרי העם) לעשות כדבר הזה, לגרש את הנשים הנוכריות, **וַיִּשְׁבַּעוּ הַשָּׂרִים** נשבעו שהם יגרשו את הנשים הנוכריות: (ו) **וַיִּקָּם עֲזָרָא מִלִּפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים** עזרא קם ממקום תפילתו שהיה מחוץ לבית המקדש (כפי שראינו בפסוק א'),²¹ **וַיִּלְךָ אֶל לְשֹׁבַת יְהוֹחָנָן בֶּן אֱלִישִׁיב** (לאחר שעזרא קם ממקום תפילתו) הוא הלך אל הלשכה של יוחנן בן אלישיב שהיה כוהן גדול באותה תקופה. לשכה זו הייתה חדר בבית המקדש,²² **וַיִּלְךָ שָׁם לָהֶם לֹא אִכָּל וּמַיִם לֹא שָׁתָה** וכאשר עזרא הלך לשם (לחדרו של יוחנן) הוא

מקורות והערות

14. מצודות. ראב"ע: הכוונה היא שיכפו על מי שלא רוצה להוציא את נשותיו לעשות כן.
15. מצודות.
16. מצודות. רינת יצחק: עזרא לבדו מזה בכולם, משום שהוא היה ראש הדור, ואילו שאר האנשים מחו רק במי שהיו נתונים תחת אחריותם.
17. מצודות. רש"י: אנחנו מסכימים אתך.
18. מצודות. דעת סופרים: בדבריו של שכניה הייתה מעין ביקורת על עזרא על שגילה חולשה מסוימת בעניין ולא פעל בכל כוחו כדי שכולם יגרשו את הנשים הנוכריות (אלא שעזרא לא גירש אותן בכוח בגלל הרגישות המדינית, שבני ישראל היו אז עדיין תחת שלטון נוכרי).
19. ע"פ מצודות בפסוק הקודם.
20. מצודות. דעת סופרים: עזרא השביע את הנוכחים משום שהוא חשש שיהיו כאלה שלא יצטרפו אליו.
21. כך משמע מפשט הפסוק, שמדובר על אותה קימה שהייתה לפני כן. דעת סופרים: בפעם הראשונה עזרא קם ממקומו, אבל הוא התעכב, אולי בגלל ששוחח עם חלק מהאנשים שהיו שם. בפעם השנייה הוא קם לאחר שסיים את השיחות עם הנוכחים, ולאחר קימה זו העם התפזר.
22. מצודות + דעת מקרא. דעת סופרים: לעזרא לא הייתה לשכה משלו ולכן הוא נאלץ להשתמש בלשכתו של יוחנן.

היה עדיין בצום, והוא לא אכל ולא שתה כלום, ואפילו מים, ²³ **כִּי מִתְאַבֵּל עַל מַעַל הַגּוֹלָה** (עזרא היה עדיין בצום) משום שהוא היה בצער עמוק על החטא של שבי הגולה, שהתחתנו עם נשים נוכריות: (ז) **וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בִּיהוּדָה וִירוּשָׁלַם** הכריזו ואמרו ביהודה ובירושלים, ²⁴ **לְכָל בְּנֵי הַגּוֹלָה לְהִקָּבֵץ יְרוּשָׁלַם** (הכריזו) שכל שבי הגולה יתאספו בירושלים. (כנראה הכוונה היא שכל אזור או משפחה ישלחו נציג, ולא שכולם יאספו)²⁵: (ח) **וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא לְשָׁלֹשֶׁת הַיָּמִים** וכל מי שלא יבוא לירושלים לאחר שיעברו שלושה ימים מעת שיצא הכרוז.²⁶ הכוונה איננה לכל מי שלא נאסף בפועל (כפי שראינו נשלחו רק נציגים), אלא לכל מי שלא הגיע משום שהוא התנגד למטרת ההתקהלות,²⁷ **פְּעֻצַת הַשָּׂרִים וְהַזְקָנִים** (כל מי שלא יבוא לירושלים לאחר שיעברו שלושה ימים מעת שיצא הכרוז) כמו שקבעו השרים והזקנים (שכולם יתאספו בעוד שלושה ימים),²⁸ **יָחֲרָם כָּל רְכוּשׁוֹ** (כל מי שלא יבוא לירושלים לזמן שנקבע) כל רכושו יושמד,²⁹ **וְהוּא יִבְדֹּל מִקְהַל הַגּוֹלָה** והוא עצמו לא יהיה חלק מהקהל,

מקורות והערות

23. דעת מקרא. מצודות. דעת מקרא: רכושו יוחרם ויילקח לנכסי בית המקדש. בגמרא בגיטין (לו, ב), יש מחלוקת מהיכן לומדים את הדין "הפקר בית דין הפקר", דהיינו שיש לבית דין רשות להפקיר רכושו של אדם. לפי אחת השיטות הדבר נלמד מפסוק זה, ולפי שיטה אחרת הדבר נלמד מפסוק בספר יהושע, ששם נכתב: "אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות" (יהושע יט, גא).
24. מצודות. דעת סופרים: ההכרזה לא הייתה מטעם עזרא, אלא מטעם בית הדין. הכרזה זו דומה לכינוס שהיה בזמן פילגש בגבעה - הכינוס היה מבוסס על הרצון הטוב של העם ולא על הוראה של בעלי סמכות כלשהם. כמו כן כתב שהכרוז עבר רק ביהודה ובירושלים, משום שבמקומות המרוחקים יותר גרו הנוכרים, ולא רצו שהם ישמעו את הקריאה להתאסף בירושלים.
25. דעת סופרים.
26. מצודות.
27. דעת סופרים.
28. מצודות. דעת סופרים: הכתוב מדגיש שהתאספות העם לא הייתה ביוזמתו של עזרא, אלא ביוזמתם של השרים והזקנים.
29. מצודות. דעת מקרא: רכושו יוחרם ויילקח לנכסי בית המקדש. בגמרא בגיטין (לו, ב), יש מחלוקת מהיכן לומדים את הדין "הפקר בית דין הפקר", דהיינו שיש לבית דין רשות להפקיר רכושו של אדם. לפי אחת השיטות הדבר נלמד מפסוק זה, ולפי שיטה אחרת הדבר נלמד מפסוק בספר יהושע, ששם נכתב: "אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות" (יהושע יט, גא).
- רבי יעקב מליסא, מחבר ספר נתיבות המשפט, כתב בספרו מקור חיים (סי' תמ"ח סק"ט), שיש נפקא מינה למעשה בין שני הלימודים. אם הדבר נלמד מהפסוק אצלנו, אזי יש רשות ביד בית דין להפקיר את החפץ, אך אין להם כוח להקנות את מה שהם הפקירו למישהו אחר. אך אם הדבר נלמד מהפסוק בספר יהושע, שם מדובר על הנחלת הארץ, הרי שההיתר הוא גם להקנות את החפץ המוחרם למישהו אחר.

לא יצרפו אותו לעניינים הקשורים לכלל העם³⁰: (ט) וַיִּקְבְּצוּ כָּל אַנְשֵׁי יְהוּדָה וּבְנֵימִן יְרוּשָׁלַם לְשָׁלֹשֶׁת הַיָּמִים הַתּוֹשָׁבִים שָׁגְרוּ בַנְחֻלַת שְׁבַט יְהוּדָה וּבַנְחֻלַת שְׁבַט בְּנֵימִן נֹאסְפוּ לִירוּשָׁלַם בַּפֶּרֶק הַזֶּמֶן שֶׁנִּקְבַּע: שְׁלוֹשֶׁת יָמִים אַחֲרֵי שֶׁהִכְרוּז הוֹדִיעַ עַל חוֹבַת הַהִתְיַצְבוֹת בִּירוּשָׁלַם,³¹ הוּא הַדָּשׁ הַתְּשִׁיעִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ הֵם נֹאסְפוּ לִירוּשָׁלַם בְּיוֹם כ', בַּכֶּסֶל,³² וַיֵּשְׁבוּ כָּל הָעָם בְּרַחוּב בֵּית הָאֱלֹהִים הָעָם נֹאסַף בְּרַחוּבוֹת שֶׁהָיוּ מִסְבִּיב לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ. לְפָנֵי הָעֲזֵרָה הָיָה רַחוּב שֶׁהָיָה מְקוֹם שֶׁהָיוּ נֹאסְפִים בּוֹ לְפָנֵי שֶׁהָיוּ נֹכְנְסִים לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ,³³ מְרַעֲדִים עַל הַדָּבָר וּמְהַגְשָׁמִים הָעָם שֶׁהִתְאַסַּף רַעַד מִשְׁתֵּי סִיבוֹת. הָרֵאשׁוֹנָה – בַּגִּלָּל חוֹמֵרַת הַחֲטָא שֶׁל נְשִׂיאת הַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת, וְהַשְּׁנִיָּה – בַּגִּלָּל הַגְּשָׁמִים שִׁרְדוּ עֲלֵיהֶם³⁴: (י) וַיִּקָּם עֲזָרָא הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲזָרָא הַכֹּהֵן קָם וְאָמַר לָעָם הַנֹּאסַף:³⁵ אַתֶּם מְעַלְתֶּם אֶתֶם חֲטָאתֶם!³⁶ וְתֵשִׁיבוּ נְשִׁים נְכָרִיּוֹת (חֲטָאתֶם בַּכֶּךְ) שֶׁהוֹשַׁבְתֶּם בְּבִתְיֹכֶם נְשִׁים נוֹכְרִיּוֹת,³⁷ לְהוֹסִיף עַל אֲשַׁמַּת יִשְׂרָאֵל וּבַכֶּךְ הוֹסַפְתֶּם חֲטָא עַל הַחֲטָאִים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלְּפָנֵי הַחֲוֹרְבָן. לְפָנֵי חֲוֹרְבָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ חֲטָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

מקורות והערות

30. מצודות. 31. דעת סופרים. כמו כן כתב שהכהנים לא הוזכרו משום שרובם הגדול התיישבו בירושלים, וממילא הם נחשבים חלק מתושבי יהודה ובנימין. שאר העם לא נאסף, משום שלא רצו שהנוכרים הגרים מחוץ לאזורי יהודה ובנימין ידעו על האסיפה. כמו כן כתב שייחכן לפרש שהכוונה היא לאנשי שבט יהודה ובנימין.
32. רש"י. דעת סופרים: למרות שבתקופה זו כבר השתמשו בשמות החודשים שעלו עם בני ישראל מבבל (השמות שאנחנו משתמשים בהם היום: ניסן, אייר וכו'), הרי שעדיין קראו לחודשים גם לפי השיטה הישנה - לפי מספרם (הראשון, השני וכו'). כמו כן כתב שהתאריך המדויק צויין מפני חשיבותו של האירוע.
33. רלב"ג + מצודות. דעת סופרים: לא רצו לעסוק בעניין זה בבית המקדש עצמו מפני כבוד המקדש.
34. מצודות.
35. דעת סופרים: נאמרה כאן קימה בפעם השלישית, משום שהקימה השאירה רושם על בני ישראל בצורת הקימה. כמו כן כתב שעזרא תואר בפסוק זה כעזרא הכהן, משום שהוא עשה את הדבר בתוקף תפקידו ככהן, שתפקידו להורות לבני ישראל את חוקי התורה.
36. דעת סופרים: למרות שלא כל העם חטא, אלא רק חלק קטן ממנו, כל העם הואשם בחטא משום שהוא לא פעל לתיקון המצב.
37. מצודות.

בעבודה זרה, בגילוי עריות ובשפיכות דמים, ועכשיו שבי הגולה שהתחתנו עם נשים נוכריות הוסיפו חטא נוסף ועברו על האיסור להתחתן עם נשים נוכריות³⁸: (יא) וְעַתָּה וְעַכְשָׁיו, מאחר שחטאתם בחטא חמור³⁹, תָּנּוּ תוֹדָה לַה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם עליכם להתוודות על החטא שלכם לפני ה' אלוהי ישראל⁴⁰, וְעִשׂוּ רְצוֹנִי ומעתה עליכם לעשות את רצוני של ה'⁴¹, וְהִבְדַּלְתֶּם מֵעַמֵי הָאָרֶץ ועליכם לפרוש מהעמים האחרים היושבים בארץ, ולהימנע מלתת להם את בנותיכם לנשים⁴², וּמִן הַנְּשִׂים הַנְּכַרְיֹת ועליכם לפרוש גם מהנשים הנוכריות שנשאתם: (יב) וַיַּעֲנוּ כָּל הַקָּהָל כֹּל הַקָּהָל שהתאסף ענה לעזרא, וַיֹּאמְרוּ קוֹל גָּדוֹל כֹּל האנשים שהתאספו אמרו בקול רם: בֵּן נְכוֹן הַדָּבָר⁴³, פְּדִיבָרְךָ עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת עלינו לעשות כמו שאמרת (לפרוש מהנשים הנוכריות)⁴⁴: (יג) אָבֵל הָעַם רַב וְהָעֵת גְּשָׁמִים אולם יש כאן הרבה מאוד אנשים שהתחתנו עם נשים נוכריות ועכשיו יורדים עלינו גשמים⁴⁵, וַאֲיֵן פֶּחַ לַעֲמוֹד בַּחוּץ (בגלל הגשמים) ואין לנו כוח לעמוד בחוץ ולגרש את כל הנשים הנוכריות (ומצד שני לא ניתן להכניס לבתים בירושלים את כל האנשים שצריכים לפרוש מהנשים הנוכריות, משום שיש כל כך הרבה חוטאים)⁴⁶,

מקורות והערות

38. דעת מקרא.
39. עיין אוצר מפרשי התנ"ך על ספר בראשית באוצר המאמרים, שם הרחבנו במשמעות המילה "עתה" במקרא.
40. מצודות. דעת סופרים: לשון "תודה" מלמדת שלא הייתה כאן כפייה מצד עזרא לתיקון המצב.
41. מצודות.
42. מצודות. דעת סופרים: אין הכוונה רק לחיוב לפרוש מהנשים הנוכריות, אלא להתבדלות מוחלטת מיושבי הארץ.
43. מצודות.
44. מצודות. דעת סופרים: הכתיב הוא "כדברך", בלשון רבים, ואילו הקרי הוא
- "כדברך", בלשון יחיד. הדבר מלמד שבני ישראל היססו האם לקיים את דברי עזרא. כמו כן כתב שהשימוש בלשון "עלינו לעשות" נועד להדגיש שההתחייבות לא הייתה שהם יעשו כך מיד, אלא הם חשבו שעם הזמן הם ילחצו ויעוררו על דבר גירוש הנשים הנוכריות.
45. מצודות. דעת סופרים: משמע שהעם חשבו שהם לא יוכלו לאכוף את הוצאת כל הנשים הנוכריות, משום שהם חששו שחלק מנושאי הנשים הנוכריות יפנו לשלטון הפרסי. לא מדובר על אנשים שהתנגדו למאבק בנישואי התערובת, אלא לאנשים שהסכימו עם עזרא, אלא שהם חששו מתוצאות המאבק.
46. מצודות. דעת סופרים: למרות שרק מעטים היו צריכים לגרש את נשותיהם

וְהַמְלָאכָה לֹא לְיוֹם אֶחָד וְלֹא לְשָׁנִים וְהַמְלָאכָה שֶׁל הַפְּרֶשֶׁת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵהַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת הִיא מְלָאכָה הַדּוֹרֶשֶׁת זְמַן רַב – לֹא נִיתֵן לַעֲשׂוֹת זֹאת בְּיוֹם אֶחָד אוֹ בְּיוֹמִים,⁴⁷ כִּי הִרְבִּינוּ לַפְּשָׁע בְּדַבָּר הַזֶּה שֶׁהָרִי אֲנָשִׁים רַבִּים חָטְאוּ בַדְּבָר הַזֶּה, אֲנָשִׁים רַבִּים הִתְחַתְּנוּ עִם נְשִׁים נוֹכְרִיּוֹת⁴⁸: (יד) יַעֲמְדוּ נָא שְׂרִינוּ לְכָל הַקְּהָל הַשָּׂרִים הַמְמוֹנִים עַל כָּל הַקְּהָל יַעֲמְדוּ מֵעַכְשָׁיו בִּירוּשָׁלַיִם, וְהֵם יִישָׂאוּ בְעִיר, עַד שֶׁכָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִפְרְשׁוּ מֵהַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת,⁴⁹ וְכָל אֲשֶׁר בָּעָרֵינוּ הִתְשִׁיב נְשִׁים נְכָרִיּוֹת יָבֵא לְעֵתִים מְזֻמָּנִים וְכָל הָאֲנָשִׁים הַנִּמְצָאִים בְּעָרֵים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהוֹשִׁיבוּ בְּבֵיתָם נְשִׁים נוֹכְרִיּוֹת, כָּל מִי שֶׁהִתְחַתֵּן עִם אִשָּׁה נוֹכְרִיּוֹת וְחָזַר לְעִירוֹ, יָבֹא לִירוּשָׁלַיִם בְּזִמְנֵים שִׁקְבְּעוּ לָהֶם הַשָּׂרִים,⁵⁰ וְעִמָּהֶם וְעִם הָאֲנָשִׁים שֶׁהִתְחַתְּנוּ עִם הַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת,⁵¹ זְקֵנֵי עִיר וְעִיר וְשֹׁפְטֵיהָ (וְעַם נוֹשְׂאֵי הַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת) יָבֹאוּ לִירוּשָׁלַיִם גַּם זְקֵנֵי הָעָרִים וְהַשׁוֹפְטִים שֶׁלָּהֶן, וְהֵם יוֹדְאוּ שֶׁכָּל אֲנָשִׁי הָעִיר הַצָּרִיכִים לַעֲלוֹת לִירוּשָׁלַיִם אֲכָן יָבֹאוּ,⁵² עַד לְהִשִּׁיב חֲרוֹן אַף אֲלֵהֵינוּ מִמֶּנּוּ עַד לְדַבָּר הַזֶּה עַד שִׁישׁוּב מֵעֲלֵינוּ כַּעֲסוֹ שֶׁל ה' אֱלוֹהֵינוּ עַל הַדְּבָר הַזֶּה – עַל נְשִׂיאת הַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת⁵³: (טו) אַךְ יִנָּתֵן בָּן עֲשֵׂהֶאֱל וְיִחַזְּקֶהּ בֶן

מקורות והערות

אותם בלשון "אשר הושיבו", משום שלא היה ניתן לקרוא להם "איש". בפסוק י"ז נזכרה המילה "אנשים", משום ששם הדגש היה על כך שרק גברים נכשלו בנישואי תערובת, ולא נשים. כמו כן כתב שנאמר לעזרא "יבא", דהיינו שיבוא מרצונו, ולא בכוח, כדי שלא לעורר מאבקים. בסוף דבריו כתב שקבעו זמן לדון בכל מקרה ומקרה, על מנת שהדיון ייעשה מתוך מתינות.

51. מצודות.

52. מצודות. דעת סופרים: הכוונה היא שזקני הסנהדרין יהיו שותפים לדיונים במקרים הקשים יותר.

53. מצודות. דעת סופרים: רמזו כאן שיש

הנוכריות, העם חשש שרבים נשאו נשים נוכריות, ושהבירור של כל מקרה ומקרה לגופו ייקח זמן רב ולכן הם אמרו שהדבר ייקח זמן רב.

47. מצודות.

48. מצודות.

49. מצודות. בביאור המילה "נא", עיין במילון של אוצר מפרשי התנ"ך ובאוצר מפרשי התנ"ך על ספר בראשית, באוצר המאמרים, בביאור המילה "עתה".

50. מצודות. דעת סופרים: הכתוב נמנע מלהשתמש בלשון "איש" ביחס לאלה שהושיבו את הנשים הנוכריות, והוא מכנה

תִּקְוָה עָמְדוּ עַל זֹאת יוֹנָתָן בֶּן עֶשְׂהָאֵל וַיְחַזִּיחַ בֶּן תִּקְוָה הַתְּחַזְּקוּ וּגְרַמּוּ לְכוֹלֵם לְפָרוֹשׁ מֵהַנְּשִׂימִים הַנוֹכְרִיּוֹת,⁵⁴ וּמִשְׁכָּלֵם וּשְׁבָתֵי הַלְוִי עֲזָרָם וּמְשׁוֹלֵם וּשְׁבַתֵי הַלְוִי עָזְרוּ לָהֶם לַעֲשׂוֹת זֹאת – לַהֲפָרִישׁ אֶת כּוֹלֵם מֵהַנְּשִׂימִים הַנוֹכְרִיּוֹת⁵⁵: (טז) וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי הַגּוֹלָה עָשׂוּ זֹאת, הֵם פָּרְשׂוּ מֵהַנְּשִׂימִים הַנוֹכְרִיּוֹת,⁵⁶ וַיִּבְדְּלוּ עֲזָרָא הַכֹּהֵן אֲנָשִׁים רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְבֵית אֲבֹתָם עֲזָרָא הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת הַפָּרִישׂוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵהַנְּשִׂימִים הַנוֹכְרִיּוֹת,⁵⁷ וְכָלֵם בְּשִׁמוֹת כָּל רָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת הָיוּ אֲנָשִׁים מוֹכְרִים, שְׁכוֹלֵם הִכִּירוּ אֶת שְׁמוֹתֵיהֶם,⁵⁸ וַיֵּשְׁבוּ בַּיּוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָעֵשְׂרִי לְדִרְיוֹשׁ הַדְּבָר עֲזָרָא וְרָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת יָשְׁבוּ בְּרֹאשׁ חוֹדֶשׁ טַבַּת עַל מִנַּת לַחֲקוֹר מִי צָרִיךְ לַגְרֹשׁ אֶת אֲשֶׁתוֹ הַנוֹכְרִית⁵⁹: (יז) וַיִּכְלוּ בְּכָל אֲנָשִׁים הַהֲשִׁיבוּ נְשִׂימִים נְכַרְיֹת עֲזָרָא וְרָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת סִיּוּמוֹ לַחֲקוֹר וּלְבַרֵּר מִי צָרִיךְ לַגְרֹשׁ אֶת אֲשֶׁתוֹ הַנוֹכְרִית,⁶⁰ עַד יוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן עֲזָרָא וְרָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת סִיּוּמוֹ בְּרֹאשׁ חוֹדֶשׁ נִסָּן לְבַרֵּר מִי צָרִיךְ לַפְרוֹשׁ מֵאֲשֶׁתוֹ הַנוֹכְרִית. בְּמִשְׁךְ שְׁלוֹשָׁה חוֹדְשִׁים עֲזָרָא וְרָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת יָשְׁבוּ וּבִירְרוּ מִי צָרִיכִים לַגְרֹשׁ אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם

מקורות והערות

57. מצודות. דעת סופרים: עזרא לא ישב בכל בית דין, ולכן שמו מובא בנפרד ואינו סמוך לשמות הדיינים האחרים.
58. מצודות. דעת סופרים: נקבע מראש מי יישב בדין כדי שלא ישבו בדין אנשים שאינם הגונים.
59. רש"י. דעת סופרים: הישיבה בבתי הדין נקבעה ליום א' בטבת, אך לפני החקירה בבתי הדין התבצעה חקירה מוקדמת, ורק המקרים הקשים הגיעו אל בית הדין. כמו כן כתב שהמילה "לדריוש", מילה שאיננה מופיעה עוד במקרא, נועדה להדגיש שהחקירה נעשתה בהסכמת נושאי הנשים הנוכריות, ולא בכפייה.
60. רלב"ג. דעת סופרים: תהליך הגירוש נכתב בראשי פרקים, על מנת שלא לפגוע בשלטון הנוכרי.
- עניינים נוספים שצריך לטפל בהם, ולא רק בנשיאת הנשים הנוכריות.
54. מצודות. רש"י: הכוונה היא שהם קנטרו כנגד גירוש הנשים הנוכריות. דעת מקרא: שאר השרים לא הסכימו להיות אחראים להפרשת הנשים הנוכריות, ולכן יונתן ויחזיה נזקקו לעזרת משולם ושבתי שלא היו שרים. דעת סופרים: הכוונה היא שהם הסכימו עם דרישתו של עזרא שהדברים ייעשו במהירות, בניגוד לדרישת הקהל שהדברים ייעשו במתינות.
55. מצודות.
56. מצודות. דעת סופרים: לא נאמר אם בני ישראל עשו כעצת עזרא (שהגירוש ייעשה במהירות) או כעצת העם (שהגירוש ייעשה במתינות). נראה שהכוונה היא שהם נאספו לאחר עשרה ימים, כפי שכתוב בהמשך.

הנוכריות⁶¹: (יח) וַיִּמְצָא מִבְּנֵי הַכּוֹהֲנִים אֲשֶׁר הָשִׁיבוּ נָשִׁים נְכָרִיּוֹת נִמְצָא שְׂצָאָאֵי הַכּוֹהֲנִים הַתַּחַתְּנוֹ עִם נָשִׁים נֹכְרִיּוֹת,⁶² מִבְּנֵי יִשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק וְאֶחָיו מַעֲשִׂיָה וְאַלְיָעָזָר וְיָרִיב וְגַדְלִיָּה צָאצְאֵי יִשׁוּעַ בֶּן יוֹצָדָק, הָאֲחִים שְׁלוֹ, מַעֲשִׂיָה, אֲלִיעָזָר, יָרִיב וְגַדְלִיָּה (הַתַּחַתְּנוֹ עִם נָשִׁים נֹכְרִיּוֹת וּגִירָשׁוֹ אוֹתָם)⁶³: (יט) וַיִּתְּנוּ יָדָם לְהוֹצִיא נְשֵׁיהֶם צָאצְאֵי הַכּוֹהֲנִים הַתַּחַתְּנוֹ לְגַרְשׁ אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם. לְחִיצַת הַיָּד הִי הַיִּתְּהָ הַדֶּרֶךְ שְׁבָה הֵם הַתַּחַתְּנוֹ לְגַרְשׁ אֶת הַנָּשִׁים,⁶⁴ וְאֲשִׁמִּים אֵיל צֶאֱן עַל אֲשִׁמְתָם וְכֵן הֵם הַתַּחַתְּנוֹ לְהַבִּיא אֵיל מֵהַצֶּאֱן לְקֶרֶבֶן אֲשֶׁם. קֶרֶבֶן זֶה קֶרֶב בַּתּוֹר הוֹרָאֵת שְׁעָה⁶⁵: (כ) וּמִבְּנֵי אֲמֹר חֲנַנִּי וְזַבְדִּיָּה חֲנַנִּי וְזַבְדִּיָּה שְׁהִיוּ צָאצְאֵיו שֶׁל אִימֵר, גִּרְשׁוּ

מקורות והערות

64. מצודות. רש"י: הכוונה היא שהם הבטיחו להוציא את הנשים הנוכריות, ונתנית היד מבטאת רעיון או מחשבה. בדעת סופרים הביא פירוש נוסף, שהכוונה היא שהם אמרו שהם יתייעצו מה לעשות עם נשותיהם הנוכריות.

65. רש"י. מלבי"ם: קשה על דברי רש"י, שהרי חז"ל אמרו שהם הביאו אשם בגלל שהם באו על שפחה חרופה. אלא שרש"י סובר שבימי בית שני לא נהג דין עבד עברי, משום שדין עבד עברי נהג רק בזמן שהיובל נהג, ובבית שני לא היה יובל, ולכן רש"י הוכרח לומר שהייתה זו הוראת שעה. ראב"ע: אולי הייתה זו עצה מאת ראשי המשפחות, להקריב גם קרבן אשם. רינת יצחק: השאלה מי הביא אשם שפחה חרופה, עבדים עבריים או אנשים מישראל - תלויה במחלוקת אמוראים. כמו כן תוספות מוכיחים מכאן שדין עבד עברי נהג בזמן הבית השני. באשר לשאלה מדוע באמצע הפסוקים המונים שמות אנשים שנשאו נשים נוכריות מוזכר קרבן האשם שהביאו, הוא כותב שייתכן שרק הכהנים הודו בחטא זה והביאו אשם שפחה חרופה.

61. מצודות. רש"י: תהליך הגירוש הסתיים בראש חודש ניסן.

62. דעת סופרים: משמעות הביטוי "וימצא" היא שהיו שניסו להסתיר את עובדת היותם נשואים לנשים נוכריות עד שהדבר התברר. הסבר אחר: הייתה הפתעה מכך שכל משפחות הכהונה היו נגועות בחטא זה. הכהנים נמנו ראשונים, משום שתהליך הביורור החל בהם, עקב היותם קרובים לירושלים.

63. מצודות. בזכריה פרק ג' מובאת נבואה שנאמרה על יהושע הכהן הגדול, שהשטן עומד על ימינו. רוב הפרשנים שם מבארים שהנבואה שם הייתה נבואת פורענות על יהושע, אולם האבן עזרא שם פירש שהכוונה היא שה' אמר שיש שרוצים למנוע את עבודתו של יהושע הכהן הגדול, וה' יסלק את כל המנסים למנוע את עבודתו. התרגום שם (בפסוק ג') כותב שליהושע היו בנים שהיו נשואים לנשים שלא היו ראויות לכהונים, אך הוא אינו אומר במפורש שהכוונה היא לנשים נוכריות. דעת סופרים: יהושע הכהן הגדול לא הוזכר בתפקידו בפסוק זה כדי שלא לבזות את הכהונה הגדולה.

גם הם את נשותיהם הנוכריות⁶⁶: (כא) **וּמִבְנֵי חָרָם מַעֲשֵׂיהָ וְאֵלֶיהָ וּשְׁמֵיהָ וַיְחִיֵּאל וְעִזְיָה מַעֲשֵׂיהָ, אֵלֶיהָ, שְׁמֵיהָ, יַחִיֵּאל וְעִזְיָה, שֶׁהֵיוּ צִאצְאֵי שֶׁל חָרָם, גִּירָשׁוּ גַם הֵם אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם הַנּוֹכְרִיּוֹת: (כב) וּמִבְנֵי פֶשְׁחֹר וְאֶלְיָעִינִי מַעֲשֵׂיהָ וּשְׁמֵעָל וְנַנְאֵל יִזְבְּד וְאֶלְעֶשָׂה אֶלְיָעִינִי, מַעֲשֵׂיהָ, יִשְׁמַעְאֵל, נַנְאֵל, יִזְבְּד וְאֶלְעֶשָׂה, שֶׁהֵיוּ צִאצְאֵי פֶשְׁחֹר, גִּירָשׁוּ גַם הֵם אֶת הַנְּשִׁים הַנּוֹכְרִיּוֹת: (כג) וּמִן הַלְוִיִּם יִזְבְּד וּשְׁמֵעִי וְקַלְיָה הוּא קְלִיטָא פְתַחְיָה יְהוּדָה וְאֶלְיָעִזֵּר יִזְבְּד, שְׁמֵעִי, קַלְיָה שְׁנִקְרָא גַם קְלִיטָא, פְתַחְיָה, יְהוּדָה וְאֶלְיָעִזֵּר, שֶׁהֵיוּ כֹּלָם לְוִיִּם, גִּירָשׁוּ גַם הֵם נְשִׁים נּוֹכְרִיּוֹת⁶⁷: (כד) וּמִן הַמְּשֻׁרְרִים אֶלְיָשִׁיב אֶלְיָשִׁיב שֶׁהִיָּה מֵהַלְוִיִּם שֶׁהֵיוּ שְׂרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, גִּירָשׁוּ גַם הוּא אִישָׁה נּוֹכְרִית, וּמִן הַשְּׁעָרִים שְׁלָם וְטָלָם וְאוּרִי שְׁלֹם, טָלָם וְאוּרִי שֶׁהֵיוּ מֵהַלְוִיִּם שֶׁשְׁמְרוּ עַל שְׁעָרֵיבֵית הַמִּקְדָּשׁ, גִּירָשׁוּ גַם הֵם נְשִׁים נּוֹכְרִיּוֹת: (כה) וּמִיִּשְׂרָאֵל וּמִשָּׂאֵר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (שְׁלֹא הָיוּ כֹהֲנִים אוֹ לְוִיִּים), מִבְּנֵי פָרְעֵשׁ רַמְיָה וְיִזְיָה וּמִלְכִיָּה וּמִיָּמִן וְאֶלְעִזֵּר וּמִלְכִיָּה וּבְנֵיהָ רַמְיָה, יִזְיָה, מִלְכִיָּה, מִיָּמִן, אֶלְעִזֵּר, מִלְכִיָּה וּבְנֵיהָ שֶׁהֵיוּ מִצִּאצְאֵי שֶׁל פָּרְעֹשׁ, גִּירָשׁוּ גַם הֵם אֶת נְשׁוֹתֵיהֶם הַנּוֹכְרִיּוֹת. הָיוּ בֵּין צִאצְאֵי שֶׁל פָּרְעֹשׁ שְׁנֵי אַנְשִׁים שֶׁשְׁמָם הָיָה מִלְכִיָּה⁶⁸: (כו) וּמִבְּנֵי עֵילָם מִתַּנְיָה זְכַרְיָה⁶⁹ וַיְחִיֵּאל וְעִבְדֵי וִירְמוֹת וְאֵלֶיהָ: (כז) וּמִבְּנֵי זְתוּא אֶלְיָעִינִי אֶלְיָשִׁיב מִתַּנְיָה וִירְמוֹת יִזְבְּד וְעִזְיָא: (כח) וּמִבְּנֵי בְבִי יְהוֹחָנָן חַנְיָה זְבִי עֵתְלִי: (כט) וּמִבְּנֵי בְנֵי מְשָׁלָם מְלֹךְ וְעִדְיָה יָשׁוּב וּשְׂאֵל וִירְמוֹת: (ל) וּמִבְּנֵי פְחַת מִזְאָב מִצִּאצְאֵי שֶׁל מוֹשֵׁל מוֹאָב,⁷⁰ עִדְנָא וּכְלָל בְּנֵיהָ מַעֲשֵׂיהָ מִתַּנְיָה בְּצִלְאֵל וּבְנֵי וּמְנַשָּׁה: (לא) וּבְנֵי חָרָם אֶלְיָעִזֵּר יִשִּׂיה מִלְכִיָּה**

מקורות והערות

לשאר עם ישראל, וזה כנראה משום שהלויים היו עניים והם נזקקו לעזרה משפחות הנשים הנוכריות יכלו להעניק להם.

68. דעת מקרא.

69. דעת סופרים: מתניה וזכריה הם שני אנשים שונים, למרות שאין ביניהם ו' החיבור.

70. מצודות.

66. דעת סופרים: בחלק מהפסוקים המשפחות מחוברות ב-ו' החיבור ובחלק לא. כנראה כאשר הדיון היה במקרים דומים של נשיאת נשים נוכריות ובבירור דומה שבת הדין ערך, או באנשים שהוזמנו יחד, חיבר הכתוב ביניהם ב-ו' החיבור.

67. מצודות. דעת סופרים: מקרי הנישואים של הלויים עם הנשים הנוכריות היו מרובים ביחס

שְׁמַעְיָה שְׁמַעוֹן: (לב) בְּנֵימֹן מְלוֹךְ שְׁמַרְיָה: (לג) מְבַנֵי הַשֵּׁם מִתְנֵי מִתְתָה זְבֹד
 אֲלִיפְלֹט יִרְמִי מְנַשֶּׁה שְׁמַעִי: (לד) מְבַנֵי בְנֵי⁷¹ מַעְדֵי עֶמְרָם וְאוֹאֵל: (לה) בְּנֵיהַ
 בְּדִיהַ כְּלוּהוּ: (לו) וְנִיָּה מִרְמוֹת אֲלִישִׁיב: (לז) מִתְנֵיהַ מִתְנֵי וְיַעֲשִׂי: (לח) וּבְנֵי
 וּבְנֵי שְׁמַעִי: (לט) וְשַׁלְמִיָּה וְנָתָן וְעֵדִיָּה: (מ) מִכְּנֹדְבֵי שְׁשִׁי שָׁרִי: (מא) עֲזַרְאֵל
 וְשַׁלְמִיָּהוּ שְׁמַרְיָה: (מב) שְׁלֹום אֲמַרְיָה יוֹסֵף: (מג) מְבַנֵי נְבוֹ יַעֲיָאֵל מִתְתָה זְבֹד
 זְבִינָא יְדֵי וְיֹאֵל בְּנֵיהַ: (מד) כָּל אֵלֶּה נְשָׂאוֹ נְשִׁים נְכָרִיּוֹת כֹּל אֵלֶּה שֶׁהוֹזְכְרוּ,
 הִתְחַתְּנוּ עִם נָשִׁים נוֹכְרִיּוֹת (וגירשו אותן),⁷² וַיֵּשׁ מֵהֶם נְשִׁים וַיְשִׁימוּ בָנִים וְחָלַק
 מֵהָאֲנָשִׁים שֶׁהוֹזְכְרוּ גַם הוֹלִידוּ בָנִים מֵהַנְּשִׁים הַנוֹכְרִיּוֹת⁷³:

מקורות והערות

שלא נאמר במפורש שבני ישראל גירשו את הנשים הנוכריות, משום שהתהליך היה רגיש, אולם בספר נחמיה נאמר שעשו כן.

סיכום התועוליות לרלב"ג:

א. ללמדנו שראוי לאדם להתבונן על הדברים, כמו שעזרא התבונן וראה שאין עמו לויים שיכולים לעבוד בבית המקדש, וכמו שראה שהדרך לירושלים עתידה להיות מסוכנת.

ב. שראוי לצום במקום סכנה כמו שעשה עזרא לפני שיצא לדרך.

ג. להימנע מלבקש מהמלך דבר שיסתור בקשה קודמת. עזרא ידע שארתחשסתא נתן לו רשות לעלות לארץ ישראל משום שהוא התרשם מה' ומעזרתו, ועזרא גם ידע שאם הוא יבקש מארתחשסתא ליווי לארץ ישראל, הדבר עלול לפגוע באמונתו של המלך בסיוע מאת ה' ולבטל את הרשות שהוא נתן לעלות לירושלים.

ד. ראוי לתת את הכסף והכלים של המקדש במשקל, כדי שאף אחד לא יגנוב אותם, וכך גם לא יבואו הנותנים לידי חשד.

71. דעת סופרים: זו הפעם השנייה שמשפחת בני מוזכרת (בנוסף לפסוק כ"ה). כנראה זה משום שחלק מבני המשפחה הוזמנו בתחילה, וחלק אחר הוזמנו לאחר מכן, ואולי משום שהמשפחה התגוררה בשני מקומות שונים. כמו כן כתב שמניוח המניינים עולה שדבר לא טוב אירע למשפחה זו.

72. הדעת סופרים מסתפק אם גם הנתינים ועבדי שלמה נשאו נשים נוכריות, וזה שהם לא מובאים ברשימה זו הוא משום שאין בכך כל בעיה, או משום שהנוכרים כלל לא רצו להתחתן אתם. כמו כן כתב שכאן הכתוב נקט בלשון חיתון, למרות שלאורך הפסוקים הוא השתמש בדרך כלל בלשון הושבה, כדי להדגיש שהיה כאן ויכוח בין נושאי הנשים הנוכריות, שטענו שהם רק הושיבו אצלם את הנשים הנוכריות על מנת שיהיו מעין שפחות ושהן עברו תהליך הדומה לגיור, ואילו עזרא טען שהיו כאן נישואין ממש.

73. רש"י. לשיטתו גירשו את כולם והוציאו אפילו את הבנים. אבן עזרא: היה צריך לבדוק כל אחד ולהחליט אם להשאיר אצלו את הבנים או לא. דעת סופרים: התייחסו אל הבנים כאילו היו בניהם ממש ולא בני שפחות. כמו כן כתב

מקורות והערות

- ה. ללמדנו שראוי להניח הקדש אצל הקדש ולכן עזרא הפקיד את הכלים אצל הכוהנים.
- ו. ללמדנו שאסור להתחתן עם גויים, למרות שאין בזה עונש מיתה אלא רק מלקות.
- ז. מי שמוכיח את הציבור על דבר שקשה לציבור לקיים, כדאי שיביא אותם לכך שהם יעשו את הדבר הנכון מרצונם, כמו שעזרא התפלל לפני העם כדי שהם יגיעו בעצמם למסקנה שהם צריכים לגרש את הנשים הנוכריות.